

Vigilia

1969
december

Nyíri Tamás
Karácsony megközelítése

Horváth László
Jézus, János, Kumrán

Szigeti Endre
Hit és filozófia Jaspersnél

Volly István
Betlehemes játék egy törökkel

Doromby Károly
Püspöki szinodus Rómában

Résumé en
langue française

T A R T A L O M

	Oldal
<i>Nyíri Tamás</i> : Karácsony megközelítése — — — — —	793
<i>Horváth László</i> : Jézus, János, Kunrán — — — — —	795
<i>Kocsis László</i> : Tündért visznek temetőbe, Takarodás után (versek) — — —	801
<i>Szigeti Endre</i> : Hit és filozófia Jaspersnál — — — — —	802
<i>Károlyi Amy</i> : Vigilia (vers) — — — — —	811
<i>Völgy István</i> : Betlehemes játék egy törökkel — — — — —	812
<i>Hegyi Béla</i> : Háborús ősz (vers) — — — — —	816
<i>Szij Rezső</i> : A kámzsás költő — — — — —	817
<i>Csanád Béla</i> : Flandria, Kesergő, Cristoforo Colombo házában (versek) — —	822
<i>Ijjas Antal</i> : Hegedűverseny (elbeszélés 1. rész) — — — — —	823
<i>Károlyi Amy</i> : Ite missa est (vers) — — — — —	832
<i>Richard Rive</i> : Afrikai karácsony (elbeszélés, fordította Keszthelyi Tibor) —	838
AZ EGYHÁZ A VILÁGBAN: Püspöki szinodus Rómában (<i>Doromby Károly</i>)	838
A KIS ÚT Még mindig misehallgatás? (<i>Katona Nándor</i>) — — — — —	845

NAPLÓ

A római Gregoriana új arculata (*major*) 846; Az olvasó naplója —
Mécs László költészete (*Rónay György*) 847; Színházi krónika — *Illyés*
Gyula: A kegyenc, *Barbara Garson*: *Macbird* (*Pályi András*) 849; Kép-
 zőművészet — *Kmetty János* 80 éves; Százttíz éve született *Hock János*,
Victor Vasarely budapesti kiállítása, *Szabó Júlia* könyve (*D. I.*)
 852; Zenei jegyzetek — *Tisztelgés Bárdos Lajos* előtt — *Kalandozás*
 a hangversenyteremben, *Lemeztigyelő* (*Rónay László*) 854; Rádió mel-
 lett — képernyő előtt — Az ember tragédiája a televízióban (*Balássy*
László) 856; — — — — — 846

DOKUMENTUM: Serédi bíboros felszólalása Szálasi hatalomátvétele ellen <i>(Rosdy Pál)</i> — — — — —	858
Mennyország, pokol, tisztító tűz a mai ember képzeletvilágában (<i>Hegyi</i> <i>Béla</i>) — — — — —	860
Francia nyelvű kivonatok — — — — —	863

Felelős szerkesztő:

R ó n a y G y ö r g y

Felelős kiadó:

V á r k o n y i I m r e

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel.: 180-098. Postacím: 5.
 Postafiók 195. Nagybudapesti ügyintézés és előfizetés: Budapest, V., Cukor u. 4. Telefon:
 189-306.

Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar
 Posta is. A Vigilia csekkszámja száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta
 Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv
 és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi
 előfizetési ár 4,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a
 Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve,
 az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik.

Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: Egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft.
 Megjelenik minden hónap elején.

Index-szám: 26.921.

KARÁCSONY MEGKÖZELÍTÉSE

Előttünk van még a gyermekek gyomorrontása, a felnőttek összezördülése, s az ünnep utáni szürke reggel. Nem lenne az a legokosabb, ha Heinrich Böll vagy más alkalmas író olvasásával készülnénk a karácsonyra és felvérteznénk magunkat az újabb kiábrándulásra? Miben reméljünk még olyan sok év tapasztalata után? Nincs más útja karácsony megközelítésének, mint a folklór, mint az infantilizmus és a pietizmus?

*

Ilyen más út az emberbe vetett hit. Isten az ember mellé állt. Nem emelhető többé lényeges vád az ember ellen. „Aki saját Fiát nem kimélte, hanem mindnyájunkért áldozatul adta, hogyné ajándékozná nekünk vele együtt mindent” (Ró 8, 32).

Ha hitelt adnánk átlagos benyomásainknak, akkor azt kellene mondanunk, hogy nem történik semmi. Örök körforgás az élet. Legfeljebb annyi történik, hogy egyszer jobban megy a sorunk, másszor meg rosszabbul, aztán kezdődik előről minden — amint Platón meg a többiek mondták. Ha csupán emberi szemmel néznők a gyermek születését, akkor nem mondhatnánk sem róla, sem magunkról mást, mint Jób könyvének keserű szavait: rövid életű az ember, aki asszonytól születik, betelik sok nyomorúsággal, kinyílik, majd elhervad mint a virág, eltűnik mint az árnyék, s nincs maradása. Végre azonban történt valami: Isten Fia ember lett. Hirdeti, hogy az ember végtelenül több, mint amennyit az antropológia, a szociológia, a filozófia, vagy az Ősgötvetség tud róla. Azért bizonytalankodnak ezek, amikor a honnan, a hová és a miért kérdésre kell válaszolniuk, mert az emberhez hozzátartozik a Titok, akit Istennek nevezünk.

Hajlunk arra, hogy kísérleti modellnek tekintsük az embert, aki teljesen elvétette magát. Terhére van Istennek és embernek, főként önmagának. Elégé nehéz elviselnünk azt, aki mindig melléfog, mindig félresikerül és mindig átesik a ló túlsó oldalára. Karácsonykor megmutatta azonban az Isten, hogy az ember mellett döntött, és nem bánta meg választását. Lekötelezte magát mellettünk, hogy isteni erejével mi is lekötelezhessük magunkat Melléje. Ezt jelenti ki „üdvözítő Istenünk jósága” (Tit 3, 4) ez a kegyelem, ami megelőzi minden ismeretünket és tetteinket, s megment a kiábrándulástól. „Megjelent ugyanis megváltó Istenünk kegyelme minden ember számára” (Tit 2, 11) és biztosít, hogy nem emelhető főbenjáró vád ellenünk. Még akkor sem, ha természetünkönél fogva lázadunk a hatalom (Isten hatalmát is beleértve) és a saját természetünkből fakadó normák ellen. Jézus születése kijelenti, hogy „velünk az Isten”, hogy nem a bűné az utolsó szó, hanem Istené. Isten szava, kegyelme, jóságos elkötelezettsége érvényesebb és döntőbb, mint az ember bármilyen kísérlete, hogy megszüntesse azt.

*

Jó út a karácsonyi optimizmus is: egyedül Isten találhatta ki azt, hogy az ember mindörökre része a karácsonykor megnyilvánuló, Istennek nevezett Titoknak.

Jézus Krisztuson áll vagy bukik a kereszténység. Nincs több bizonyítéka, mint amennyivel megelégedett Isten, amikor kimondta titkát Jézusban. Nem erőltette, nem kényszerítette ránk ezt a szót, nem is rágta a szánkba. Isten jó Szava volt ez: egyszerű, baráti, emberi szó, nem köbe vésett törvény, sem ítélet. Számíthat rá, hogy könnyű felfognunk és megszívlelnünk. „Ez lesz a jel: jászolba fektetett, bepólyált gyermeket találtok” (Lk 2, 12). Van egyszerűbb „jeltest”, ami ennél közérthetőbben jelenti ki létünk legvégső titkát?

Ebben az esetben biztos, hogy a „jeltest” nem véletlenül hordozza jelen-tését. Már „kezdetben” gondol Isten az emberre, karácsony nem hirtelen isteni ötlet kétezer év előtti megvalósulása, hanem Isten „emberségének” a megjelenése (Tit 3, 41). Jézusban az Igen valósult meg (2 Kor 1, 19), az „a titok, amely kezdettől fogva el volt rejtve az Istenben, a mindenség terem-tőjében” (Ef 3, 9). A létnek és az életnek ragyogó, világos, abszolút értelmes titka ez, amelyet azonban eltakar a történelem iszonyú kétértelmősége; elta-karnak a katasztrófák, a zsákutcák és a vargabetűk. Halálos ágyán mondta Romano Guardini: „Az utolsó ítéleten nemcsak engem kérdeznek majd, ha-nem én is kérdezek, és bízom benne, hogy az angyal nem tagadja meg tőlem az igazi választ arra a kérdésre, amire nem válaszolt nekem semmiféle könyv — a Szentírás sem —, semmiféle dogma, tanítóhivatal, teodicea és teológia, még a saját teológiám sem: Istenem, minek az üdvösséghez ez a rettenetes kerülő út, az ártatlanok szenvedése, a bűn?”

Mire való ez az egész? Ha nem ez az igazi valóság akkor minek ez a lát-szat? S főképp akkor minek, ha ez minden! Ez az a feladvány, amelynek az eredménye nem jön ki maradék nélkül sem a hívőnek, sem a hitetlennek. Guardini tudja már azt, amit mi még hiszünk. Ha Isten maga is vállalta az emberi létet, akkor nem kell kétségbeesnünk sem az ember sorsa, sem a tör-ténelme miatt. Ha testvérünk az Isten, ha nem tartja kevésnek és túlságosan veszélyesnek az embersorsot, ha elfogadja a hétköznapi egyhangúságát, eredménytelenségét, az Istentől való elhagyatottságot, a félreismerést, akkor kell, hogy valahová vezessen ez a sors. Ha Isten saját bőrén érzi az árú-lást, az igazságtalan ítéletet, az ártatlan halálát, akkor keres megoldást. Ha Isten nemcsak trónjáról szemléli történelmünk eléggé istentelen komédiáját, hanem belebocsátkozik abba és együtt játszik velünk — komolyan és őszin-tén úgy, mint mi, akiknek játszaniuk kell, akár tetszik, akár nem — akkor van kibontakozás. Soha nem lehetünk eléggé igényesek az élet és Isten iránt: Ő nem engedi, hogy belesüppedjünk a tunya jólétbe, hogy megelégedjünk a biológiai egyensúllyal, a kielégített igények nyugalmával. Ezzel pedig arra is felhatalmaz, hogy tiltakozzunk, kontesztáljunk a hatalmak, s még Isten ellen is. Ezért dicséri meg Jóbot, aki istenfélelmében perbe száll Vele, és számadást kér Tőle.

Válaszul Isten személyesen bocsátkozott a szörnyen nagyszerű kalandba, ami az ember születésével kezdődik. Neki sem jutott külön sors, mint ne-künk, biztosítja azonban az embert arról, hogy megéri. Karácsony egész üzenetét foglalja magában ez az egyetlen szó: érdemes.

*

Főlöszleges tehát mohón és aggódva, gonoszán és keserűen védünk magunkat a többiektől, főlöszleges előre kiábrándulnunk azért, hogy most sem tér vissza gyermekkorunk és hogy nem halljuk többé az angyalok glóriáját, hogy a szokások mögül alig bukkan ki karácsony valósága. Velünk az Isten. Őt, aki a Minden, nem veheti el már tőlünk senki. Ha pedig testvérünk az Isten, akkor úgy illik, hogy a mi szívünkben is ott lakozzék testvérünk jó-sága és emberszeretete. Érdemes karácsonyra készülnünk, ajándékot adnunk és elfogadnunk, törni a fejünket, hogy milyen meglepetést szerezhetünk azok-nak, akiket szeretünk. Egyszerűen és röviden: érdemes jónak lennünk. Ha megpróbáljuk, rájövünk, hogy megéri. És nem is olyan nehéz.

Sírva jössz a világra és körülötted mindenki mosolyog. Igyekezz úgy élni, hogy mosolyogva távozzál és körülötted mindenki sírjon.

H i n d u k ö z m o n d á s

JÉZUS, JÁNOS, KUMRÁN

Több mint két évtizede már, hogy 1947-ben két arab pásztor a Holt-tenger közelében egyik sziklabarlangban ősi iratokat talált, amelyek izgalomba hozták a tudományos világot. főképpen a bibliakutatókat. Az elmúlt két évtized új felfedezéseket hozott: új barlangokat, új írásos műveket és egyéb leleteket, amelyek egy vallásilag elmélyült és kulturált közösség életét tárták fel előttünk. Aztán régi építmények romjai kerültek elő a földből, amelyek valamikor lakóhelyül és munkahelyül szolgáltak egy eddig csak hiányosan ismert, homályos emlékü vallási csoportnak.

A leletek tudományos feldolgozása még nem ért véget, de a barlangkutatások, ásatások és szöveg tanulmányok nyomán máris a következő kép tárul elénk:

A Krisztus születése előtti időben, kb. a II. század elején egy remeteközösség alakult ki a Holt-tenger északnyugati partja közelében, a judeai pusztában. Ennek a közösségnek volt egy „anyaháza”, ahol közös istentiszteletet tartottak, közösen étkeztek és együtt dolgoztak. Az épületben fazekasműhelyt tartottak fenn, amelyben cserépkorsókat gyártottak. Ilyen cserépkorsókban őrizték könyvtárukat, majd rejtették el veszély idején barlangokban azokat a szentírási másolatokat és egyéb vallási iratokat, amelyeket ugyancsak a közös házban, egy külön teremben készítettek. Az épület viszonylagos évek, leromlás és részleges újjáépítés után, a 68–70-es zsidó háború idején véglegesen elpusztult. Ez a Kumrán folyó mellett állt maradvány később a Kumrán-romok (*Kirbet Qumran*) nevet kapta. Kr. u. 70-től nyomuk veszett a remetéknek. Egyesek szerint teljesen elpusztultak a háborúban, mások szerint a maradék beleolvadt a fennmaradt lakosságba. A barlangokban talált ősi iratok (már romlott és erőszakkal is megrongált állapotban) biztosan ennek a kumráni közösségnek a kezéből kerültek ki. A legvalószínűbb vélemény szerint a közeledő római légio (*X. Fretensis*) elől igyekeztek biztonságba helyezni.

A talált iratok egy része eligazítást ad a remeteközösség életrendjéről is, bár a különféle leírások néhány részletükben eltérőek. Eszerint a közösség nőtlen férfiakból állt. Ezek kétéves próbaszolgálat után lettek teljes értékű tagok. Fontos vallási cselekmény volt életükben a rituális fürdés, reggel és este közös ima, este szentírásolvasás és magyarázat, tanácskozás, és a közös vacsora kenyérrel, borral. A kumrániak elkülönítették magukat a világtól, ahol a „sötétség fiai” uralkodtak, miközben ők a „világosság fiai” voltak.

A tudósok általában az esszénusok közösségével azonosítják a kumráni remeteket, azzal a meggyőződéssel, hogy a róluk nyert kép mégsem teljesen egyezik az esszénusokkal kapcsolatban más helyekről szerzett ismereteinkkel (*Philo, Josephus Flavius, Plinius* írt róluk).

Ha az iratok és ásatások anyagából rekonstruálni akarjuk a remeteség szervezeti rendjét, valahogy így kell elképzelnünk: a közösségnek voltak vezetői és „belső” tagjai (erről bőséges adataink vannak), akik a ház körül éltek épületben, barlangokban vagy sátrakban. Voltak azonban „külső” tagok is, akik városokban éltek a többi ember között, családi életet folytattak, anyagilag támogatták az anyaházat, nem jártak „egyenruhában” (a belső tagok vászonruhát viseltek). Ezek időnként ellátogattak a remeteséghez és bizonyos ideig ott is tartózkodtak. Az utánpótlás részben önkéntes csatlakozással (próbaévek után), részben rájuk bízott gyermekek felnevelésével történt. A hűtlen, vétkeket bűntették (vezeklés), vagy végleg kizárták. A remeteség belső tagjai között teljes volt a vagyonközösség.

A kumráni felfedezésből sokan sokféle következtetést igyekeztek levonni. Egyesek szerint az iratok történelmi hitelességgel igazolják a kereszténység eredetét, sőt egyenesen Jézus szerepét, mások szerint viszont teljesen megcáfolják. Egyik sem igaz, mert Kumrán nem ír sem Jézus mellett, sem Jézus ellen. Tagadhatatlan azonban, hogy olyan időről árulkodik, amely nagyon közel van, vagy éppen egybeesik Jézus korával. A szentírástudomány szakértői nem is késlekedtek felhasználni az eddig már feltárt anyagot. (Minderről bőven ír Szörényi professzor könyve: *A Biblia világa*, 135–189. o.)

Mi jelenlegi tanulmányunkban a kumráni felfedezések anyagából szeretnénk kiegészíteni az Úr Jézus és a „keresztelő”-nek nevezett János kapcsolatairól szóló ismereteinket, és az új adatok nyomán rekonstruálni néhány homályos vagy hiányos részt. Azt minden oldalon elfogadják, hogy „keresztelő” Jánosnak valami köze lehetett a kumrániakhoz, az apostol János evangéliumában pedig megtaláljuk az utalásokat az ottani tanokra.

1. János a pusztában

Bibliai tanulmányaink egyik homályos, de nem lényeges pontja volt az az evangéliumi jelentés, amely szerint János, „a gyermek növekedett és lélekben erősödött és a pusztában élt addig a napig, amíg nyilvánosan fel nem lépett Izrael előtt” (L 1, 80).

Zakariásnak és Erzsébetnek öregségükben született fiát, a prófétai hívásra rendelt Jánost, minden átmenet nélkül a pusztában találjuk. Hajlandók lettünk volna kényszerűségből úgy értelmezni, hogy csak felnőtt korában került a pusztai magányosságba, hiszen egy gyermeket mégsem lehet csak úgy kirakni egy elhagyott vidékre. Ellene mond ennek az a tény is, hogy a szülők öregek voltak, nem lehetett alkalmuk gyermeküket sokáig nevelni. Így tehát rokonokra hagyták volna? Vagy mégis úgy kell értenünk, hogy még jó húsz évig éltek a szülők?

Mindezek a problémák egy csapásra megoldódnak a kumráni felfedezések óta. A gyermek János nem elhagyott pusztaságba került, hanem egy jól fejlett közösségbe, amely utódnevelés érdekében gyermekeket is befogadott (így ír Josephus Flavius az esszénusokról). Zakariás és Erzsébet tehát néhány évi nevelés után már elvihették gyermeküket a kumráni „kolostorba”, hogy ott — az isteni rendelésnek megfelelően — életszentségre, istenszolgálatra és vallási ismeretekre neveljék. Így, a haláluk közeledtét érző szülők testi-lelki biztonságban tudhatták gyermeküket.

János ifjúságának éveit tehát a kumráni közösségben telhették el, egészen addig a napig, míg isteni hívásra fokozatosan kivált a közösség életéből, majd teljesen „önállósult”.

2. János önállósulása

A kumráni közösség tagjai az „anyaházban” együtt dolgoztak, imádkoztak, étkeztek, ott végezték a rituális fürdőt (a medencéket is megtalálták az ásátásoknál), de lakásuk, legalábbis nagy részüknek kint a barlangokban volt. János is ilyen helyen vehetett magának felnőtt korában szállást. Egy ideig bizonyára ő is bejárt a központi épületbe a közös foglalkozásokra, de később ezektől is függetlenítette magát. Azt nehéz lenne már eldöntenünk, hogy ez az elszakadás megszokott volt a remeteségben, vagy bizonyos hűtlenséget jelentett-e. János egyénisége lehetett annyira kiemelkedő, hogy ezt az elválást érthetőnek is tarthatták. Tudott-e János arról a küldetésről, amit apjával közölt a születését bejelentő angyal? Tudhatott; akár kisgyermek korában közvetlenül a szüleitől, vagy közvetve: kumráni nevelőin át, vagy pedig külön isteni kinyilatkoztatásból.

Hogy isteni kinyilatkoztatásban részesült, azt a szentírásból tudjuk. Már a Jordán partján prédikálva olyan képeket használ, amelyek nagyon emlé-

kezetnek az ősi prófétai látomásokra: a gyümölcstelen fa, amelynek gyökerére rácsapódik a fejsze, eldől, majd tűzre vetik és ott ég; a kezében tartott szőrólapát, amely kirázza a búzából a pelyvát és tűzre veti (Mt 3). És a legjelentősebb látomás, amelyben Isten megadja neki az eljövendő Messiás ismertetőjelét: a galamb, amely leszáll az égből és megnyugszik a Messiás feje felett (J 1, 33).

János tudatosan elszakadt a közösségtől, és egyre inkább hivatására készül: figyelmezteti a népet a Megváltó fogadására. Az előkészület ilyen éveit után „elhangzott az Úr szava Jánoshoz, Zakariás fiához a pusztában” (L 3, 2). Ekkor végleg elhagyja a barlangok vidékét, és az emberek közé megy, a Jordán partját járja: prédikál és bűnbánatot hirdet. Munkája egy kicsit hasonlít a kumráni kültagok „toborzó” tevékenységéhez: mintha új tagokat verbuválna. De ő nem azt hirdeti, hogy a pusztában éljenek, még azt sem, hogy otthoni környezetükben kövessék a kumráni szabályokat, hanem hogy megtisztult lélekkel várják a Messiás közeledését, egyengessék az Úr útját (J 1, 23).

Az evangéliumok nem késnek kihangsúlyozni, hogy János másként viselkedik, mint a kumrániak: ruhája teveszőrből készült, bőrvvel átkötve (a kumrániak vászonruhában jártak), étele „sáska és vadméz volt” (nem konyhai készítmény). Az egyik barlangban talált szöveg (*Damaszkuszi irat*, XII. 14–15) így tesz említést a sáskáról: „A sáskaféléket (evés előtt) fojtsátok tűzbe vagy vízbe, amíg csak élnek, mert ez a teremtesük törvénye.” Ezek szerint a sáska ismert táplálék lehetett. Ugyancsak ebben olvasható: „Ne egyék senki sabbat napján mást, mint ami már el van készítve, vagy ami a mezőn található” (X. 22–23.) János mindig ilyen sabbatos mezeit ételt fogyasztott...

Milyen emlékeket hozott magával János a kumráni közösségből? Kevés nyilatkozatában is hangsúlyozottan szerepel a pusztákban való útépités gondolata (J 1, 23). Máté evangéliuma vele kapcsolatban idézi Izajás prófétát ugyanerről (2. 3: Iz. 40, 3–4). De bizonyára nem véletlen *A közösség szabályzata* című kumráni iratban ez a hasonlóság: „Váljanak ki (a közösség tagjai) a gyalázatosság embereinek lakóhelye közül, hogy a pusztába vonuljanak és ott építsék az Ursten útját, amint meg van írva: A pusztában építések Jáhve útját, a pusztába egyengessék Istenünkhöz az ösvényt” (VIII. 13–14).

De ezen (és egyebeken) kívül egy másik nagyon jelentős dolgot hozott magával János a kumráni kolostorból: a vízben fürdés lelki tisztulást jelentő szertartását.

A Jordán-folyó partján tevékenykedve erre irányult János buzdítása, és ebben nyilvánult meg elfogadása: imádkozva a folyóba merítették magukat egyszerű emberek, vámosok, katonák, ezzel fejezték ki a lelki tisztulás szándékát (L 3). Nem lehet kétséges, hogy ez a szokás a kumráni rituális fürdő alkalmazása, bár Jánosnál már nem a közösség lelki összefogását, hanem a Megváltó jövetelére való felkészülést jelentette.

Rá is ragadt Jánosra a jelző, fürdető, fürösztelő Jánosnak nevezték. A szentírás-fordításban és köznyelvben szereplő „keresztelő” János elnevezés félrevezető és pontatlan, hiszen János „keresztelésének” csak annyi köze volt Jézus szentregéhez, mint Jánosnak Jézushoz: az előkép, ez előfutár.

3. János hivatása

János a Jordán folyó partján különböző helyeken prédikált és fürdetett azzal a céllal, hogy figyelmeztesse és felkészítse a választott népet a Megváltó érkezésére.

Az evangéliumok erről, nyilvánvalóan tájékoztatnak: János fellelése nyugtalanságot keltett, sokan azt gondolták, hogy ő a Messiás (L 3, 15), de ezt János többszörösen elutasítja magától és kijelenti, hogy aki utána jön,

hatalmassabb nála (Mt 3, 11), akinek saruját vinni (uo.), illetve megoldani (Mk 1, 7; L 3, 16; J 1, 27) sem méltó, aki nem vízzel tisztít, mint János. hanem a Szentlélek tüzével (Mt 3, 11; Mk 1, 8; L 3, 16). Amikor már felismeri Jézusban a Messiást, nyíltan kiáll mellette: Ő az, akiről mondta, hogy utána jön és nagyobb nála... János azért jött és fürdetett, hogy őt ismertté tegye Izraelben (J 1, 30–31). Amikor a tömegek lassan „átpártolnak” Jézushoz, és erre tisztelői felhívják János figyelmét, újra hangsúlyozza: Ti magatok vagytok tanúm, hogy megmondtam: Én nem vagyok a Messiás, csak előfutára... Neki növekednie kell, nekem pedig kisebbednem (J 3, 28. 30).

Hogy ez mennyire igaz, János további életében látjuk: miután felkészítette a népet a Messiás fogadására, Jézust bemutatta nekik és hozzá terelte őket, csupán egy makacsul hűséges csoport marad mellette (bizonyos idegenkedéssel szívükben a kevésbé aszkéta Jézussal szemben). Nemsokára János el is tűnik a színről, hamarosan Heródes börtönébe kerül, majd életével fizet bátor fellépéséért. Jellemző azonban egyéniségének nagy hatására az a tény, hogy sok évvel halála után még messze földeken is hallunk János fürdetésének hírerőit és tanítványairól.

Ha egyszerűen akarnánk megfogalmazni János munkáját, egy nagy „népmisszióhoz” hasonlíthatnánk, amely felkészít a nagy ünnepekre. János nem hozott új tanokat, új eszméket. Az ószövetségi vallás szellemében akarta megújítani, elmélyíteni, javítani a lelkeket. János hagyományokhoz hű próféta volt. Ez a magyarázata annak, hogy az utána következő, de „újító”, „felforgató” Jézust miért fogadja idegenkedve, sőt ellenségesen a zsidóság egy része. Sőt, itt rejlik még annak is a gyökere, hogy miért tűrte volna a főtanács az apostolok működését is később, Jézus nevének emlegetése nélkül: János missziós mozgalmának folytatását látták benne...

Josephus Flavius is ír Jánosról (*Antiquitates* 18, 5, 2). Elmondja róla, hogy a bűnbánati fürdetés miatt kapta melléknevét, erényes életre buzdította a zsidókat, nagyhatású beszédeivel nagy tömegeket vonzott magához. Népszerűsége miatt lázadástól tartva, Heródes lefogatta és a börtönben megölette. Arról azonban hallgat, hogy János az eljövendő Messiás ügyében szorgoskodott. Hallgatása érthető: ő nem hitt Jézus messiási küldetésében. De tény, hogy János egész tevékenysége, tömegeket megmozgató szereplése értelmetlennek, céltalannak látszik, ha kiiktatjuk belőle a Messiás fogadására való előkészületet. Josephus szavai pedig érthetővé teszik, hogy miért volt ajánlatos Jézusnak János lefogatása után Galileába visszavonulnia! Nem vallási, hanem politikai tényezők vezették erre a lépésre (Mt 4, 12; Mk 1, 14).

4. János találkozása Jézussal

Az első találkozást Máté evangéliuma mondja el Jézus „megkeresztlekedésével” kapcsolatban (3, 13–15). Eszerint János vonakodott Jézust a tisztulási fürdőbe vezetni: „Nekem kellene téled kapni a tisztulási fürdőt, és te jössz ezért hozzám?! Jézus leinti: Hagyd most! Illik, hogy így teljesítsünk mindent, ami helyes.”

Nehéz szentírási hely! Mi volt Jézus szándéka azzal, hogy megjelent a Jordán-folyó partján és részt vett a bűnbánati fürdőben? Hiszen neki nem volt szüksége bűnbánatra! Egyesek Jézus alázatosságát látják benne, mások példamutató szándékát említik, vagy egyebeket.

Az evangéliumi szöveg azonban nem beszél bűnről vagy büntelenségről, csak rangkülönbségről. Hiszen János bűnösnek sohasem mondta magát. (Arról se feledkezzünk meg, hogy a kumráni közösség fürdése inkább kitüntetés, az összetartozás kifejezése volt, mintsem bűntől való tisztulás, hiszen a vétkeket kizárták a rituális fürdőből!)

A helyes magyarázat az, hogy Jézus nem megtisztulni akart, hanem János „mozgalmához” csatlakozni. Bele akart kapcsolódni abba a népmozgalomba, amely a Messiást várta, hogy onnan emelkedjék majd ki, mint a

várt Messiás. Ennek a bekapcsolódásnak volt rituális kifejezése a Jordán-parti fürdő.

A nagyobb gondot azonban János vonakodása okozza: mire gondolt, amikor Jézust le akarta beszélni a meritkezésről? Már ekkor felismerte Jézusban a Messiást? Nem, hiszen csak akkor ismeri majd fel, amikor látja az égből leszálló galambot és hallja az égi hangot, és ebben beteljesedik egy régi látomása. Maga János állította, hogy nem tudta róla előre (J 1, 31—33), és később kifejezetten hivatkozik az isteni kinyilatkoztatás beteljesedésére: azért hisz Jézus küldetésében, mert rajta látta beteljesedni a keresztelés után a galamb képében leszálló Lélek ígérését (J 1, 32—34).

Mit tudott akkor Jézusról, hogy önmagánál különbnek tartotta? Szüleitől kapott gyermekkorában Jézus kiválóságáról valami felvilágosítást? Akkor azt is tudnia kellett volna, hogy Jézus az ígért Megváltó!

Nem tudhatott tehát mást, mint hogy Jézus semmivel sem értéktelenebb nála, sőt lelkiekben talán még rangosabb is. De ezt honnan tudhatta? Megérzésből?

Vagy személyesen ismerte már előbb is Jézust? Ez nem lehetetlen. De honnan? Gyermekkori ismeretség (ha egyáltalán lett volna alkalmuk akkor találkozni) nem elég ilyen elismerő ítélethez. Felnőttkorában pedig János már biztosan a pusztában élt.

Csak egy lehetőség látszik valószínűnek; és ez az, hogy Jézus és János a pusztában már előbb is találkoztak.

De hogyan volna ez lehetséges? Amíg Jánost magányos remeteként képzeltük el egy elhagyatott pusztaság közepén, nem is lehetett illetéktelen lenni. De ma már a kumráni közösség tagjaival benépesült pusztát látjuk, ahol hatalmas épület, lakóbarlangok és sátrak állnak, ahol kb. 200 ember él, dolgozik, imádkozik. Túlzásoktól mentesen feltételezhetjük, hogy ebbe a remeteségbe el-ellátogattak a falvakból és városokból. Idejöttek bizonyára időnként a „kültagok”, akik nem a pusztában, hanem kint a világban éltek; ide jöttek a kíváncsiak és azok, akik a kumrániak között lelki felüdülést, elmélyülést kerestek.

Jézus egy alkalommal magasztaló szavakkal emlékezik meg Jánosról, így kezdve szavait: „Miért mentetek ki a pusztába? Hogy szélről lengetett nádat lássatok? Vagy miért mentetek ki? Hogy puha ruhába öltözött embert lássatok?...” (Mt 11, 7—8). Vajon itt csupán arra célozna Jézus, hogy sokan kimentek a Jordán-folyóhoz, ott megmerítkezni? Szó sincs itt a rituális fürdőről. Kifejezetten a kíváncsiság vonzásáról beszél Jézus. Nem lehet-e ezt úgy érteni, hogy már a pusztába kijártak Jánost látni és hallani, mert kiszivárgott szentségének, különleges életének híre? Ez magyarázná azt a gyors sikert, amit a Jordán partján később elért.

És ezeket átgondolva, lehetetlennek kell-e tartanunk, hogy maga Jézus is ellátogatott időnként a pusztai remetékhez? A zsidó pászka-ünnepekre tudjuk, le szokott menni Názáretből Jeruzsálembe, onnan már nem volt elérhetetlen messzeségben a kumráni település; nem sokkal messzebb, mint Kumrántól a Jordán folyó...

Ebből nem következnék, hogy Jézus a kumráni közösség „kültagja” lett volna, de érthetővé teszi, honnan ismerte János Jézus személyét, lelki emelkedettségét. Sőt, talán innen erednek Jézus későbbi szavaiban a kumráni iratokban olvasható tanításokra való utalások is. Igaz, Jézus utalásai éppen eltérő véleménye miatt jelentősek. Nem tudtuk pl., milyen szentírási helyre gondol Jézus, amikor elítéli a régiek tanítását: Szeresd felebarátodat, gyűlöld ellenségedet. Ilyen hely nincs a szentírásban, de van a kumráni írásokban (A közösség szabályzata, I. 9—10). A Damaszkuszi iratban olvassuk: És ha kútba esik (a jószág) vagy verembe, senki ne emelje ki szombatkor (XI. 13—14). Vajon véletlen, hogy Jézus ennek épp az ellenkezőjét hirdeti? (Mt 12, 11).

Jézus ismerős lehetett a kumrániaknál. És amikor a Jordán-parti fürdő után a pusztába ment, nem máshova mehetett, mint ismét csak a remete-barlangok környezetébe, csendjébe és magányába.

Sőt, engedjünk utat a fantáziának: az a kísértő, aki „odalépett” hozzá, külsőleg talán egy kumráni remete volt. Gondoljunk még merészebbet: a „templomépület párkánya” nem egy ilyen nevet kapott sziklaképződmény lehetett ott a pusztában, a barlangok vidékén? Így a hármaskísértés ugyanazon a helyen zajlott volna le... És az angyalok is kumráni remeték lehetnek, akik az elgyöngült Jézust táplálékukkal felerősítették...

5. János és Jézus tanítványai

Jánosnak nemcsak tisztelői, hallgatói, hanem tartósabban mellette maradó tanítványai is voltak. Ez a kapcsolat bizonyára már a pusztai remeteség idején kezdődött, és János tanítványai a kumráni közösség „kütagjaiból”, a pusztába időnként ellátogató érdeklődőkből, majd a Jordánnál az ő keze alatt tisztulási fürdőt végzett férfiakból kerülhettek ki. Ez a közösség már nem azonos a kumránival, új hajtásának is csak azért nevezhetnénk, mert János onnan került ki és onnan hozott magával eszméket, szokásokat, de ő maga is önállósult, elszakadt a kumráni közösségtől.

Az apostol János evangéliuma kifejezetten említi a „keresztelő” két tanítványát. Egyiket meg is nevezi: András, Simon Péter testvére. A másik nyilvánvalóan a történetet feljegyző János apostol lehetett. Talán Simon Péter is a pusztai Jánosnál kezdte, hiszen Júdás utódjának megválasztásához feltételként tüzi ki: olyanok közül legyen, akik mindig velünk tartottak János keresztségétől fogva (Apcs 1, 21–22). Vajon Jézus titokzatos szava Natanaelhez: „...láttalak a fügefa alatt...”, nem kumrán-pusztai emlékre utal-e?

Tanítványai figyelmeztetik „keresztelő” Jánost, hogy Jézus is végzi a meritést, és mindenki hozzá tódul, „elpártolnak” Jánostól (J 3, 26). A farizeusok Jézus szemére vetik, hogy János tanítványai bőjtölnek, de Jézuséi nem (Mk 2, 18. — 5, 33). A börtönben megölt János holttestét tanítványai viszik eltemetni (Mk 6, 29). Jézust egyik tanítványa arra kéri: tanítsa meg őket imádkozni, ahogy János tette az ő tanítványaival (L 11, 1).

Jézus a Jordán-folyónál János nagy előkészítő mozgalmába kapcsolódott be. Érthető tehát, hogy első hallgatói János köréből kerültek ki. Egy darabig nem kevesen azt is gondolhatták, hogy a názáreti tanító csak munkatársa, tanítványa, vagy utóda a pusztai prófétának. Kezdeti tevékenysége Jézusnak is a közeli Isten-országról szóló prédikáció és a folyónál végzett rituális fürdetés volt. Az első megrökönyödést az okozta, hogy Jézus csodát is tudott tenni, később pedig egyre nyilvánvalóbban kifejezte, hogy ő a megígért Messiás, János pedig az ő előfutára.

Hogy mennyire összekapcsolták Jézus személyét Jánoséval, kiderül néhány szentírási megjegyzésből is. Heródes, János meggyilkolása után, Jézusban a feltámadt Jánost sejtette (Mt 14, 2. Mk 6, 15–16). Amint Jánost lefogták, Jézusnak is ajánlatos volt elrejtőznie (Mt 4, 12). Egy ideig Jézust azért túrték a főpapok, mert János javító mozgalmának folytatóját láthatták benne, sőt — amint már említettük —, Jézus eltávolítása után apostolait is ezért engedték volna tovább prédikálni, ha Jézus nevét kihagyják (Apcs 4, 18: 5, 28: 6, 38–39).

Jézus bármennyire tisztelte Jánost (akit a prófétáknál is nagyobbnak hirdetett Mt 11, 9. 11), előbb-utóbb ki kellett fejeznie, hogy ő nem társa, még kevésbé tanítványa Jánosnak, hanem ő a bejelentett Messiás. Jánossal lezárult egy kor: a törvény és a próféták Jánosig tartottak (L 16, 16). János égő és világító fény volt, rajongó hívei pedig csak ideig-óráig akartak fényében gyönyörködni (J 5, 35). Amikor szemére vetik, hogy nem ragaszkó-

dik eléggé János „vonalához”, határozottan leszögezi, hogy nem foltozni akar, és az ő új borát nem lehet régi tömlőkbe tölteni (L 6, 36—39).

De mindezt János még nyiltabban hirdette, alázatosan megvallva előkészítő jellegét, és minden dicsőséget Jézusra hárítva.

Ennek ellenére (azokon kívül, akiknek se János, se Jézus nem tetszett, L 7, 33—34), sokan még ezután is makacsul ragaszkodtak Jánoshoz, és idegenkedve néztek Jézusra, aki a pusztai szent aszkétikus életéhez viszonyítva nagyon „világi”, nagyon emberi és nagyon „hétköznapi” volt: nem böjtölt állandóan, nem járt aszkétaruhában, nem élt testi-lelki magányosságban.

Ráadásul hamarosan kiderült, hogy Jézus mozgalma nemcsak Jánosétól távolodik el, hanem alapjaiban rázza meg az egész őszövétségi rendet...

KOCSIS LÁSZLÓ VERSEI

TÜNDÉRT VISZNEK TEMETŐBE

Ma temettem Fonainét,
Sírátja a fonói rét,
Meg ura, a bús málházó
A vasútnál,
Ki úgy sirt mint a dudaszó.

Szegény, szegény Fonainém,
Hát elmentél, el se hinném
Hogyha nem én kísérlek ki,
Síratódat
Nem a hangom énekei.

Fónainé, Balogh Anna
Csodálnám, ha nem zokogna
Fonótól a rét idáig
S minden virág
A vasuti bakterházig.

Minek jöttél ki Fonóból
Mint a hattyú tündér tóból?
Balogh Anna tündér maradsz.
Ha meghalsz is
A fonói akác alatt.

Kikisért itt négy málházó
Becsületből, vitt két gyászló
Bóbitásan, feketében.
Dehogy tudták:
Tündért visznek temetőbe.

TAKARODÁS UTÁN

Mind eltűntek, én itt maradtam.
Ami volt, emlék, tavalyi.
Szerte az óév fátyola leng,
Az ég is függöny takarni.
Szép, amíg tart a takarodás.
Ahogy köszön, ki halni kész,
Szép, ha költözik őszi könnyel
Szemén s mégegyszer visszanez.

Ó nyárutó, színes őszelő,
Gyümölcsök győző serege,
Ily győzelmi éneket senki,
Ember sincs, aki zengene,
Csak ti tudtok, ti énekelni,
Mikor búcsúztok, nem a gyász
Hangjai ezek, valósággal
Diadalmi föltámadás.

Már messze zengtek, hűs pusztaság
Ez a kert, emlék, tavalyi.
Roskadtan, bénán állok benne.
Mit várok? Immár ballagni
Int a tél s a barna lombok is
A takarodás jelei.
Az új tavaszig nem volna jobb
Lelked alájuk rejtteni?

HIT ÉS FILOZÓFIA JASPERSNÁL

Nem tudom, igaza van-e Hegelnek, hogy „a filozófia a maga korát ragadja meg — gondolatokban”, de ha így van, *Jaspers*ről el lehet mondani, hogy korának egyik legjellegzetesebb gondolkodója volt. *Gabriel Marcel*, *Heidegger* és a náluk jóval fiatalabb *Sartre* mellett kifejezőjévé vált annak az életérzésnek és válsághangulatnak, amely Európa nyugatát már az első, de méginkább a második világháború után elfogta. Ha a filozófia történetére az ismeret-szociológia szituációs szempontjait alkalmazzuk, akkor az egzisztencializmusban, a jaspersiben is. ennek a válságérzésnek a kifejezését pillanthatjuk meg, annál is inkább, mert a német—latin kultúrterületről alig tudott átszivárogni az angolszász nyelvterületre vagy a szocialista világba. Ha megkísérelnénk a marxizmus osztályszemléletét rávetíteni az egzisztencialista filozófiára — a kifejezés még 1928-ból, *Fritz Heinemann*tól származik — akkor a nyugat-európai polgárság egyik ideológiai megfogalmazását és a polgári társadalom dekadenciájának a jelét láthatnánk benne.

De aki megérezte, vagy talán fel is ismerte már a vallás társadalmi jelentőségének egész mélységét és horderejét, az minden bizonnyal egyetért *Nietzsche*vel abban, hogy az európai válság mélyén voltaképpen vallásos válság lappang, amelynek filozófusok, költők és írók csak prófétái, kifejezői és összefoglalói. Míg a múlt század egyik jellegzetes tudósának, „*Haeckel*nek Isten nemléte bizonyított tétel volt, *Nietzsche* számára Isten halála — dráma”. állapítja meg *I. M. Bochenski*, a kitűnő tomista. Ezt a drámát persze már jóval korábban előkészítette a felvilágosultság deizmusa, a társadalmi és technikai forradalmak láncolata, a mechanikus polgári materializmus, a tudományos pozitívizmus, a biologizmus, a freudista lélektan és természetesen nem utolsósorban a dialektikus materializmus is. A válság kialakulásában magától értetődően szerepe volt a latin egyházak megmerevedésének és a protestáns kereszténység elpolgáriasult szemléletének és magatartásának, amit többek között éppen az egzisztencialista filozófia őse és prófétája, a dán *Kierkegaard* fedezett fel, ostromozott és bélyegezett meg. A vallásos gyökerű válsághangulat terjesztésében és gyógyító erejű dramatizálásában *Camus*-vel és *Sartre*-ral az élén részt vett az egzisztencialista irodalom, amely *Kafkával*, *Jonescóval* és *Beckett*tel átcsapott az abszurdba és kifejezte a válság alapérzését: a magányt, az undort, a szorongást, létünk kikerülhetetlen kudarcát, halálraszánt életünk értelmetlenségét, a sötét semmivel szembemeredő emberi lét kietlenségét, a magára maradt egyén társadalmi elidegenedését és nihilizmusát, röviden a hagyományos istenhitét és vallási-társadalmi közösségét elvesztő egyén, a csalódott ember vergődését.

Jasperst, aki a létre nézve tett fel kérdéseket, hasonló életérzések gyötörték. Tudta, hogy a lét nem adott, mint ahogyan sokan gondoljuk. „Bontóság azt hinni, hogy a lét olyasvalami, amit mindenki megismerhet” — mondja, mintha csak azt vallaná: csak az ismerkedhetik meg vele, aki kegyelmet kap hozzá Istentől. Hiszen a lét voltaképpen megismerhetetlen, csak a végső kudarcban tárul fel előttünk. Ez a végső állomás — vallja *Jaspers*, aki ez év február 26-án, Bazelben jutott ehhez a végső megismeréshez — a halál.

Nyolcvanhat évvel ezelőtt, 1883. február 23-án, Oldenburgban született, nem messze a nyugatnémet tengerparttól, liberális-protestáns családban. Apja tisztviselő, majd bankigazgató volt — a fiú beírta nevét a filozófia történetébe. Pedig nem is arra készült. Három félévig jogot tanult, de az aligha lehetett inyére annak az egyetemi hallgatónak, aki gimnazista korában Spinozát olvasott, mert áttért az orvosi fakultásra, s közben éveken át hallgatta a zseniális Max Weber, akinek szociológiája igen nagy hatással volt rá. 1908-ban a heidelbergi egyetemen mint orvos tett államvizsgát. Kezdetben az elmebetegségek foglalkoztatták. Megírta *Általános elmekórtan-át* (1909), s ebben Husserltől a lelki jelenségek leírását, a fenomenológiai módszert vette át, Diltheytől pedig az úgynevezett megértő lélektan módszerét, amelynek jelszava: „A természetet magyarázzuk, a lelkiéletet megértjük.” Ebben egy kicsit benne van már Jaspers későbbi felfogása a természettudomány és a filozófia igazi különbségéről, a tudomány és a hit különbségéről is. Így lett a tudományos asszisztensből a lélektan magántanára, majd három év múlva rendkívüli egyetemi tanár (1913). Ekkor jelenik meg második jelentős műve: *A világnézetek lélektana* (nálunk Noszlopi László írt könyvet ilyen címmel, 1937-ben).

Jaspers ebben a munkájában már filozófusként mutatkozik be, és rendes tanárként átlép a heidelbergi egyetem filozófiai fakultására. Fölméri korát és könyvet ír róla: *A kor szellemi helyzete* (1931). Közel negyvenéves tehát, amikor elkezdi kifejteni jellegzetes gondolatait a maga sajátos nyelvén, a maga kifejezéseivel. Megjelenik háromkötetes főműve, *Filozófiája* (1932), amely a legapróbb részletekig áttekintést ad tudományos rendszeréről. Még tanára az egyetemnek, amikor kiadja *Ész és egzisztencia* című munkáját (1935). De tanárkodása már nem tart sokáig, csak 1937-ig, mert akkor katedráját, feleségének, Gertrud Meyernek származása miatt el kellett hagynia. Jaspers elvonul, dolgozik és csak a háború után tér vissza heidelbergi katedrájára s találkozik újra Auschwitzból kiszabadult hűséges élettársával, aki kilencvenedik évében ott áll majd a filozófus halálos ágyánál, amikor a gondolkodó magas homloka mögött elhalnak az agysejtek, amelyek annyi információt raktároztak el, s oly sok gondolat hordozói voltak. Jaspers 1947-ben adja ki a *Filozófiai logiká-t*, ezt az ezerszázhárom lap terjedelmű kötetet, amiben filozófiai síkon a pilátusi kérdéssel foglalkozik: mi az igazság? Ezután megfogalmazza véleményét a *Történelem eredetéről és céljáról* (1949), és korunk észellenes törekvéseiről *Ész és észellenesség korunkban* (1950) címmel. Az észellenességben marxista és más bírálói is ludasnak tartják, bár ő maga, akárcsak Marcel vagy Heidegger, mintegy megtagadja egzisztencialista múltját. Elismeri, hogy évtizedekkel ezelőtt egzisztencialista filozófiáról beszélt, de hozzáfűzi: nem valamilyen új filozófiáról van szó nála, hanem egyfajta „philosophia perennis”-ről. Ma azonban ennek az örök bölcseletnek a hangsúlyát nem a kierkegaardi egzisztenciára kell tenni, hanem az észre. Ezért filozófiáját inkább észfilozófiának szereti hívni, ami bizonyítja, hogy Kant hatása végigkísérte egész gondolkodása folyamán.

A jaspersi ész fogalma persze nem az angol „common sens”, nem a tapasztalati ész, nem is az, amit a felvilágosult racionalisták emeltek oltárra a Notre Dame-ban, még csak nem is a kanti ész, amivel megragadhatjuk a tudományon kívül maradó rendező eszméket: Isten, a lélek halhatatlanságának vagy akaratunk szabadságának eszméjét. Jaspersnél az ész a filozófiai hit elengedhetetlen eleme, amely megakadályozza, hogy egyetlen igazság önmagába záruljon, megmerevedjék, mindaddig, amíg magába nem foglal — minden igazságot. Az ész a lét és minden létező szeretete is. Bár Jaspers elfogadja Kant tanítását az eleve bennünk levő rendező eszmékről, de azt tovább fejleszti. Az egész sohasem adott számunkra, és Kant három ideája, a világ, a

lélek és az Isten nála gyakran Átfogó néven szerepel (*Umgreifende*). Sajátos, több értelmű fogalom ez, gyakran Istent is érthetjük rajta. Így például az ész is valamiképpen az átfogó bennünk, az átfogó minden módjának köteleke. Vallásos jellegű fogalom tehát, olyasféle lehet, mint a misztikus *Eckehart* isteni szikrája: Isten a lélekben.

Ekkor azonban már hat előadásban (1948) tisztázta a hit, a filozófia és a vallás viszonyát. 1954-ben még kedve kerekedett arra is, hogy vitát folytasson a Szentírás demitológizálását képviselő protestáns biblikussal, Rudolf Bultmannal és kiadja iratát *A demitológizálás kérdése* címmel. Az egykori elmegyógyászt, majd filozófust mindig érdekelték a jellegzetes alkotó egzisztenciák (lásd *Nagy gondolkodók*, 1957), így Lao-ce, Buddha, Szókratész, Plátón, Szent Ágoston, Spinoza, Descartes, Schelling, Nietzsche. De figyelmét nem kerültek el az irodalmi és művészeti alkotások rejtjelei sem — hogy kedvenc kifejezésével, a „Chiffer” szóval éljek —, így például könyvet írt Strindberg-ről és Van Goghról, és ebben nemcsak az alkotás lélektanával foglalkozik, hanem rámutat arra is, hogy korunk jellegzetes művészi alkotásait ugyanúgy aláfesti az öntudathasadásos elmebaj, mint a középkori misztikát a hisztéria.

Gazdag életéről és munkásságáról remekül megírt *Önéletrajzában* számol be. Fiatal kora óta másodlagos szívelégtelenségben szenvedett, tilos volt neki a dohányzás, az ivás, a tánc és mindenféle sport. Ezért is nem vett részt kongresszusokon, de tanított és folyvást dolgozott. Csendes bazeli otthonában írt, vagy heverőjén fekvé diktálta tanulmányait és esszéit. Megtanulta fegyelmезetten viselni betegségét, amit maga kezelte. Idős korában derűsen idézte a kínai közmondást: „Betegnek kell lenni ahhoz, hogy hosszú ideig éljünk”.

Visszavonult életet élt, de nem szakította el magát az eleven élettől. Rögtön a háború után előadás-sorozatát tartott Németország szellemi helyzetéről. De éppen ez okozott neki mind több gondot. Talán ezért is fogadta el 1948-ban azt a meghívást, amit a bazeli egyetemről kapott, amelynek tanára, majd rektora lett. De Svájcban is foglalkozott — filozófiáján kívül — olyan kényes kérdésekkel, mint a németiség felelőssége a második világháború szörnyűségeiben. *Szabadság és újraegyesítés* (1961) című iratában a két Németország fenntartása mellett nyilatkozott, majd *A német politika életkérdései* (1963) című irata közel hozta Karl Barth-hoz. Már a német nagykövetség létrejötte után kérdezi meg: *Merre tart a Német Szövetségi Köztársaság?* (1966.) Egy évre rá, 1967-ben felvette a svájci állampolgárságot. Politikai művei kíméletlen bírálatot mondanak a német pártokról, s kifejezi bennük azt a nézetét, hogy a német demokráciát a konformizmus és az üres antikommunista demagógia veszélyezteti leginkább. Érthető, hogy ezek az írásai hazai és nemzetközi feltűnést és ellentmondást is keltettek, de egyúttal eszébe juttatják az olvasónak azt a jaspersi vallomást is: „Hogy valamely filozófia mi, az politikai megjelenésében mutatkozik meg.”

Emléket azonban elsősorban nem ezek az írások biztosítják, mégcsak nem is az *Atombomba és az ember jövője* (1958) címmel megjelent elmefuttatása őrzi, hanem azoknak a filozófiai műveknek a sora, amelyekkel termékenyítően hatott az európai, és — ami számunkra különösen fontos — többek között a katolikus és keresztény gondolkodásra, a hittudományra is. Az új teológiát meg se lehet érteni nélküle.

Vajon miért? Mert Jaspers és az egzisztencialista gondolkodók — legalábbis, akiket a modern filozófiatörténet ilyenekként tart számon — akár hisznek Istenben, akár nem, vallásos, ontológiai és metafizikai kérdésfeltevésekből merítik ihletüket. Mi az ember? Mi a világ? Van-e Isten? Mit tudhatunk meg róluk? Honnan? Hová? Miért? Az európai filozófia visszatért velük az egzisztenciát, az ember sorsát, létét közlőről érintő kérdés-feltevésekhez, amelyek elválaszthatatlanok az európai kultúrától. Még Sartre is, aki követ-

kezetes ateizmust kíván képviselni; az ateistaként számontartott Heidegger is — aki saját kijelentése szerint ugyan nem istentagadó —, nem szólva a katolikus Marcelről és más, kifejezetten valamely tételes valláshoz tartozó teista és egzisztencialista gondolkodóról. Kétségtelen, hogy ilyen kérdésekkel küszködik Jaspers is.

Isten és Transzcendencia

De mit tartsunk vallásosságáról? Egyes magyar marxista gondolkodók (például Köpeczi Béla, Tordai Zádor), akik az egzisztencializmussal foglalkoztak, nemcsak Marcelt, hanem Jasperst is kifejezetten vallásos, istenhívő filozófusként tartják számon, sőt az orvostanhallgatók és az agrárfőiskolások számára készült egyik filozófiai jegyzetben még azt is olvastam, hogy Jaspers keresztény filozófus.

Joggal érdekelhet tehát minket, hogyan is állunk a nemrég elhunyt filozófusnak a hitről, Istenről, a lélekről vagy éppen a kereszténységről vallott nézeteivel.

Felfogását 1948-ban, hatvanöt éves korában *A filozófiai hit* című könyvében fejtette ki. Kétségtelen, hogy egy kiemelkedő szellemű, roppant műveltségű és élete magaslatán járó tudós és gondolkodó adta elő ebben a művében filozófia és hit kapcsolatairól kialakított álláspontját. A jaspersi téma azért is érdekes, mert a filozófia és a vallás ellentéte — ugyanakkor azonban a párbeszédre irányuló készsége — az ókor óta végigkíséri az európai szellem történetét.

A görög pirkadatban a filozofálás a szemlélődő élet szeretetét jelenti, később a filozófián általában tudományt értenek, amelyben benne van minden tudás a földről és az égről, az emberről és az istenekről. A keresztény hit elterjedése idején, még inkább azután, hogy államvallás lett belőle, megkezdődik — de ha Szókratész sorsára gondolok, inkább azt mondhatnám, hogy folytatódik — a vallás és a bölcsélet nem is mindig pusztán szellemi vetélkedés. Erdey Ferenc megírja, hogy Epiphániosz a negyedik század görög filozófiai iskoláit eretneknek bélyegzi, Teodoratosz pedig az ötödik században „hellén betegségnek” nevezi a filozófiát. A keresztényeket azóta is — s amint arra Nyíri Tamás rámutatott —, „még ma is megkísérti a nyílt gondolkodástól való félelem; mint hívők félnek gondolkodni”. De a filozófia az ókori antignosztikusok és a középkori misztikusok, sőt, olykor a vallásos intézmények és szervezetek hatalmi eszközök igénybevételét sem röstellő befolyása ellenére sem sorvadt el, ha mindjárt teológiai köntöst öltött is magára, vagy a hittudomány szolgáló leányává vált. Ezt a szerencsés szerepét civilizációnk javára — mint erre Rahner is rámutat — századokon át be tudta tölteni, de amikor a szcientizmus évtizedeiben, a pozitivizmus korában azt kívánták tőle, hogy most már a tudományoknak legyen szolgáló leánya, akkor úgy látszott: inkább meghal, de nem vállalkozik az „ancilla scientiarum” szerepére. Civilizációnk szerencséjére nem halt meg, s Jaspers azt vallja: „nem is szűnik meg, amíg csak emberek élnek”.

Legalábbis addig nem, amíg lesznek olyan emberek, akik szeretnének mindent tudni, mint az Isten, s mert nem tudhatnak mindent — úgy érzik, semmit sem tudnak. Akárcsak Kantnak, Jaspersnek is az a meggyőződése, hogy a lét lényegében megismerhetetlen. Filozófiája pedig *Filozófiai hit* című művében, egyenesen a megismerhetetlen lét misztikus költészetévé válik, de ez a jaspersi filozofálásra hajlamos olvasót szép, talán éppen misztikus több-értelműségükben szép gondolatokkal ajándékozza meg. Ez a filozófia — metafizika, s a metafizikát Jaspers sem tartja tudománynak. Sokkal többre tartja annál. Talán az egzisztencia legmagasabb rendű kifejezésének: filozófiai hitnek. Persze mondanom sem kell — a saját hitének.

Ennek a hitnek legfőbb tartama az, hogy van Isten.

Jaspers Istent többféleképpen is leírja. Elsősorban Transzcendenciának szereti nevezni. „A Transzcendenciát minden világ felett vagy minden világot megelőzően — Istennek hívják”... „A Transzcendencia az a lét, amely sohasse válik világgá, de mintegy a világban való létén keresztül szól. Transzcendencia csak akkor van, ha a világ nem önmagától áll fenn, ha nem önmagára alapozott, hanem önmagán túlra utal” — vagyis a Teremtőre, tehetnénk hozzá mi, a kinyilatkoztatás alapján. „Ha a világ minden, akkor nincs Transzcendencia”. De voltaképpen a világnak nincs is igazi léte. „Tulajdonképpen léte csak a Transzcendenciának (vagyis Istennek) van. Olyan tétel ez — mondja Jaspers —, amelynek valódi megértése minden filozófiai hitet, minden bölcséletileg megvilágosító gondolatot magában foglal...” Isten tehát az igazi önmagában való, aki visszahúzódik, ha meg akarom ragadni, „de mérhetetlenül közel van valamely egyszeri helyzet történetiségében”. Jaspers Istene abszolút, rejtőzködő Isten: *Deus absconditus*. A metafizika csak jelképeket használhat vele kapcsolatban, logikája azonban összeroppan. „Istenben a lét és a nemlét változik szakadatlanul.” Jaspers szerint Isten csaknem lehetetlen személyként elképzelni: a személyiség ugyanis csak más személyiségekkel együtt áll fenn. De Isten: egy. Jaspers tehát nem fogadja el a Szentháromságot és hangoztatja, hogy Isten létét nem lehet tudományos, általános érvényűséggel bizonyítani. Az istenséghez ugyanis nincs semmi hasonló. Az istenség titok marad. S ez jól is van így — gondolja Jaspers. „A bebizonyított Isten. nem Isten. Ezért tehát csak az keresheti, aki belőle indul ki. Az Isten létéről való bizonyosságunk, ha mégoly csíraszerű és felfoghatatlan is, feltevése és nem eredménye a filozofálásnak.” Jaspers számára az emberi egzisztencia az, ami önmagához és benne a maga Transzcendenciájához, Istenhez viszonyul. Ő tehát nem közvetlenül, hanem közvetett módon, önmagában, saját létében fogja fel a végtelent.

Ezért tehát nagyon fontos pillére Jaspers filozófiai hitének az, amit az egzisztenciáról vall. Mi az egzisztencia? Nem könnyű felelni rá.

Az egzisztencia

I. M. Bochenski találó egyszerűsítését itt is felhasználom. A tomista azt mondja, hogy amit a mítosz nyelvén léleknek nevezünk, azt a filozófia nyelvén egzisztenciának hívják. Az egzisztencia olyan létező, amely bizonyos értelemben szemben áll a tapasztalati világgal, az objektív létezőkkel. A jaspersi dialektikával szólva nincs, de lehet és kell is lennie; mintegy folytonos levésben van. Én magam vagyok ez a létező, addig a mértékig, amíg nem válok tárggyá a magam számára. Az egzisztencia ugyanis nem tárgy, és sose monhatom el magamról, hogy mi vagyok. Az egzisztencia nem objektív, nem mérhető, nem lehet vele kísérletezni, nem alkalmazható tudományos érvényűséggel, hiszen forrásában szabad, de nem is pusztá szubjektivitás: valamilyen módon túl van az alany és a tárgy széthasítottságán, ami a világra egyébként annyira jellemző. Még a megvilágosító gondolat sem foghatja fel egészen az egzisztencia realitását, mert az voltaképpen a cselekvésben rejlik. Ami valóságos benne, az nem az, ami megfelel valami érzetnek. Benne a valóság: az Abszolútum, valamely döntő pillanatban. Jaspers szerint ugyanis az emberi lélek a döntő pillanatokban, bizonyos határhelyezetekben az Abszolútummal találkozik. „Az egzisztencia tehát az, ami sohasem válik tárggyá, hanem gondolatom és cselekvésem eredete, amelyről olyan terminusokban beszélnek, amelyek semmit sem jelentenek. Az egzisztencia az, ami önmagához viszonyul és önmaga révén a Transzcendenciához” — vagyis Istenhez.

Az Isten, az önmagában létező és az egzisztencia, az önmagáért létező között ott van a tapasztalati létezők mérhetetlen sokasága: élők és élettelenek, madarak és emberek, gépek és csillagok. És ebben a környezetben — maga az ember (*Dasein*). A földi lét tárgyaival a tudomány foglalkozik. A megismerés — a matematika és a természettudomány általános törvényei-

ben „megragad ugyan valami mindenütt és mindig jelenvalót, de sohase fogja fel a valóságot a maga egészében”. Mert a világ a maga egészében egyébként sem tárgy, hanem eszme: az Átfogó egyik módja. Amit megismerünk, az a világban van, de nem maga a világ. Jaspers kiemeli a filozófiai hit tartalmáról szólva, hogy „a világ realitásának eltűnő léte van Isten és az egzisztencia közt”. A világ olyan lét viszont, ami mintegy átfog bennünket, akár csak a Transzcendencia, de ugyanakkor a mi egzisztenciánk, a mi lelkünk is valamiképpen átfogja a világot és a Transzcendenciára támaszkodik.

Az embernek ebben az „eltűnő létű” világban szerzett tapasztalata valamiképpen Isten beszéde. A világ léte nem önmagában van, hanem Isten beszédének benne megjelenő sokértelműségében, amely az emberi lélek számára csak az eltűnő pillanat történetiségében válik egyértelművé. A világban találkozunk az, ami örök, és ami időszerű látszat. A világ tulajdonképpen nem más, mint utalás, jelzés Istenre.

Mindaz, ami értelemmel felfogható és a tiszta emberi ésszel megvilágosítható, nem más, mint a transzcendencia jelzésrendszere. A metafizika legfontosabb módszere Isten rejtjeleinek a kibetűzése. Ezek a rejtjelek olyan létezők, amelyek a Transzcendenciát jelenítik meg számunkra, anélkül, hogy Istennek magának tapasztalati létezővé (*Dasein*), vagy szubjektív létezővé, egzisztenciává kellene lennie. A rejtjelben lehetetlen elválasztani a jelképet attól, amit jelképez: Istent hordozza a jelenben, de mégsem értelmezhető világosan, mindig kétértelmű marad. Még kevésbé lehet a jelzésrendszerekről valami általános magyarázatot adni. Minden magyarázat csak az egzisztencia számára jelent magyarázatot. Az egzisztencia az emberi lét legmélye, az a hely, ahol ezeket a titkos, rejtett jeleket elolvassuk. Ez az olvasmány cselekedeteinkben teljesedik ki. Semmi sincs azonban, ami ne lehetne rejtjel. Minden létező, a természet, a történelem, a kanti értelemben vett általános tudat, maga a természetbe ágyazott ember saját világával és szabadságával a Transzcendencia rejtjele lehet. A művészet és a nyelv a rejtjelek olvasására valók. De a filozófiai spekulációk ugyancsak rejtjelek olvasatai. A világ tárgyai tehát, bár azt hisszük róluk, hogy reális valóságok — hiszen a matematika és a természettudomány igazságai, ezek az általános érvényű és időtlen igazságok, jaspersi nyelven szólva „a kényszerítő igazságok” alkalmazhatók rájuk — voltaképpen nem egyebek mint látszatok. Minden tárgy puszta jelenség, jelzés, rejtjel, ami arra való, hogy rátaláljunk Istenre. Ugródeszkák a Transzcendencia mélységébe.

Ebben az Isten és a lélek közt lebegő világban él az ember, de a természettudomány „kényszerítő igazságai” és részeredményei alapján nem ismerheti meg igazi önmagát. Így a fejlődéstudomány se magyarázza meg azt, hogy mi az ember a maga egészében. Minden abszolút értékűnek tekintett részismeret folytán csak szemünk elől tévesztjük az ember szabadságát, holott a szabadság tudata az ember legsajátosabb jellemzője. Ez a szabadság természetesen nem lehet természetkutatás tárgya: nem kimutatható és nem tagadható. Nem azonosítható sem a tudással, sem a szabad akarattal, sem a törvénnyel, de nincs szabadság tudás, szabadakarat és törvény nélkül. A szabadságról lényünk legmélyét érintő egzisztenciális választásban veszek tudomást, mintegy abban az elhatározásban, hogy most önmagam leszek, önmagam válok. Nem a gondolatban, hanem az egzisztálás tényében, hirtelenül ráismerek önmagamra. A szabadság úgy tűnik fel, mint a szükségesség és szabadakarat ellentmondó együttese: megtehetek valamit, mert meg kell tennem. Mivel szabad vagyok a választásban, ez a szabadság cselekvésre kényszerít és arra is, hogy elviseljem cselekvésem következményeit.

Abból a tényből, hogy magamat szabadnak tudom, bűnösnek is vallom magamat. De a bűn nem külső valami a szabadsággal szemben, a bűn szabadságunk kellős közepén van, abból a tényből adódik, hogy szabad vagyok. Tevékenységemnek, cselekvésemnek megvan a maga létoka: akarnom kell

és cselekednem, hogy éljek. Maga a nemcselekvés is cselekvés. Nos, a választással és a cselekvéssel egy lehetőséget, egy más ember számára is adott lehetőséget ragadok meg, ami azt jelenti, hogy vissza kell utasítanom egy másik ember lehetőségét: egy levésben levő egzisztenciát. A létezésre való elhatározás tehát annyit jelent, mint saját létemmel bűnbe esni. Ez a bűn összezúzza a kibontakozásban levő egzisztencia minden önigazolását. Ez az eredeti bűn: minden más bűnnek az alapja. Kikerülhetetlen. Ez maga az egzisztencia. Körülbelül az a gondolat ez, amit Goethe úgy fejezett ki: „Minden cselekvés bűn.”

„A szabadságban olyan tapasztalatom van valamiről, ami nem a tudás, hanem a cselekvés révén jön létre. Mégis innen visz át az út a Transzcendenciához...” „És ha a szabadságot nem is lehet bizonyítani, mégiscsak cselekvésünk és öntudatunk eredménye van benne: általa tudjuk meg, mi az ember, aki nemcsak tudattartalom, hanem hit is.”

Az ember

A filozófiai hit alapelemei abból adódnak, hogyan fogja fel az ember a maga embervoltát. Az ember felismeri végességét. Először is élőlényként, aki alá van vetve a néma és vak természeti erőknek, a táplálkozási kényszernek, környezetének. Másodszor felismeri végességét abban, hogy rá van utalva másokra: az emberi társadalom által létrehozott világra. Az emberi rendben nemcsak igazságosság uralkodik, hanem a mindenkori hatalom gyakorlata folytán az igazságtalanság is megnyilatkozik benne. Rá kell hagynunk az emberek közötti kommunikációra, amely azonban kiszámíthatatlan. Harmadszor felismerjük az ember végességét, a tapasztalatra, különösen a szemléletre való ráutaltságában. Sohasem nélkülözhetjük az érzettartalmakat, a dolgokat csak a tér és az idő szemléleti formájában és bizonyos eleve adott gondolati formákban, tehát nem önmagukban tudjuk csak felismerni. Az emberi megismerésben, s így a hit megismerésében is a szubjektum és az objektum, az alany és a tárgy szétválasztottsága jelenti a legnagyobb nehézséget, mert a tulajdonképpeni lét sem nem alany, sem nem tárgy, hanem olyasvalami, ami az alany-tárgy-szétváltság egészébe jelenik meg: a misztika nyelvén szólva a szellem és az anyag szétválása a teremtésben teszi oly nehézé a kanti önmagában való lét, a jaspersi voltaképpeni lét — Isten felismerését.

Az emberi végesség azonban mégsem olyan bezártság a természeti létbe, mint az állatoké. Az ember végességének a tudatában, a nemvégesség mértéke lesz: mégpedig „a feltétlen követelmény” és a „végtelenség” folytán. Ez a feltétlen követelmény ugyancsak nem időbeli. Ahol megjelenik, ott áttöri az időt. A Transzcendenciából tör be ebbe a világba szabadságunk útján és a cselekvés okaként mutatkozik meg, így tehát nem is a megismerés tárgya, hanem voltaképpen — hittartalom.

Olyan elhatározásban válik ez valósággá, amelynek végrehajtása egészen más eredetre utal, mint ami az ember véges létének (*Dasein*) tudományos kutatásakor válik felismerhetővé. Akkor, amikor azt kell mondanom magamban: itt állok, mást nem tehetek. Jaspers Szókratészt, Boethiust, Giordano Brunót említi, de én említhetném Jeanne d'Arcot vagy Morus Tamást is. Végül az embert a gondolatban megérinti a végtelenség, aztán vázlatosan kirajzolódik benne valami isteni megismerés, amely lényegesen különbözik a véges, a tudományos megismeréstől.

A végességének tudatában levő ember szelleme fáradhatatlanul tör valami egység felé, a világ, a szellem, az ok és a cél egysége felé, amely egyedül jelenti a léte és az örökkévalóságot. Olyan ez, mintha valamilyen felfoghatatlan emlékezés tudatában élnénk, mintha bizonyos együttes tudásunk lenne a teremtésről (*Schelling*), vagy a világ léte előtti időkből vissza tudnánk idézni valamit a platonai ideákból. Végül az ember ráébred a halhatat-

lanság tudatára, de ez nem más alakban való továbbélést jelent, hanem egy időt eltörölő elrejtettséget az örökkévalóságban, ami az idő folytonos folyamának tűnik számunkra. Így eszmél rá az ember teremtett létének tudatára is, arra, hogy egzisztenciája Isten ajándéka, amely a tapasztalati létben, az ok és alapnélkülinek látszó világban — valóságosabb, mint a világ.

A Biblia

A nyugati filozofálás történeti forrása nemcsak görög, hanem bibliai gondolatokból is ered. Aki semmiféle kinyilatkoztatást sem fogad el kinyilatkoztatásként, az is sajátjának tekintheti a bibliai forrásokat, hogy igazságai átjárják. A Biblia tanulmányozása egészen máig valóban csaknem minden nyugati gondolkodónak egyik alapja volt. „Ez az egyetlen mű — mondja róla Jaspers — nem tartozik kizárólag egyetlen hithez vagy valláshoz sem, hanem mindegyikhez”. Jaspers a Biblián kívül az indiai és a kelet-ázsiai vallásokkal is foglalkozott. A Biblia alapvonásai nem hiányoznak teljesen más vallásokból sem, de nem érvényesülnek bennük megragadó módon, sőt a Biblia minden helyén sem egyformán.

Ezért tehát Jaspers kifejti ezeket az alapvonásokat: 1. Az Egyisten alapja a léttudatnak és az étosznak. 2. A teremtő Isten transzcendenciája, szemben a mágikus világképekkel. 3. Az ember találkozása Istennel az imában, amely legtisztább formájában azzal végződik: Legyen meg a 'Te akaratod. 4. A tízparancsolat szilárd egyszerűsége és a felebaráti szeretet parancsa. 5. A történeti tudat: Isten a történelemben. 6. A szenvedés méltósága. 7. A Biblia őszintesége a feloldhatatlan ellentétekkel szemben.

Jaspers a maga dialektikájának a szellemében pontról pontra rámutat arra is, hogy ezek az alapvető és értékes jellegzetességek milyen veszélyeket rejlhetnek magukban.

1. Az egy Isten túlzottan absztrakttá válik: elvész az élő Isten. 2. A transzcendens Isten oly mértékben válik el a világtól, hogy a világ nemcsak semmissé, hanem semmivé válik, és ugyankor a Transzcendencia is Semmivé lesz. 3. Az Istennel való találkozás az imában haszonleséssé torzulhat, vagy érzelmes ömlengéssé folyhat szét. Az Isten akaratában való bizonyosság a fanatizmus forrásává lehet, majdnem az Istennel való rendelkezésig juthatunk el, és ezzel a babona felé nyithatunk utat. 4. Isten parancsai az erkölcsi élet egyszerű parancsai helyett absztrakt, jogászkodó tételkékké merevedhetnek. 5. A bibliai történetiség tudata belevész a történetitárgyi szemléletbe, és mi akarunk Isten terveinek egyedüli tudói és végrehajtói lenni, mi akarunk a világtörténelemmel rendelkezni. 6. A szenvedést elpszichologizáljuk, mazohista vagy szadista gyönyörként fogjuk fel, vagy áldozatként rég letűnt mágikus kategóriák szellemében. 7. A megoldhatatlan kérdésekkel szembeni őszinteség kétkedésbe vagy nihilizmusba torkolthat.

A dialektika

Ebből a szembeállításból is eléggé tükröződhet a jaspersi dialektika. „A dialektikának — mondja — nagyon különböző értelme van. Közös vonása csak az, hogy az ellentmondás igen jelentős szerepet játszik benne. Dialektikának hívják azt a logikai eljárást, amikor antitézisek szintézisben oldódnak fel. Dialektikának hívják azt, amikor az ellentmondásokban levő reális események átsapnak egymásba, egyesülnek s ebből valami új születik. De ugyancsak dialektikának hívják az ellentmondások felvázolását megoldhatatlan antinomiákként, a zuhanást a megoldhatatlanságba, az ellentmondóba — így hívják az odavettetést ahhoz a határhoz, ahol a lét teljesen széttépettnak tűnik, amikor a tulajdonképpeni létem a hit, és ezt a hitet a látszólag abszurdumban ragadom meg”. „A filozófiai hitnek — folytatja — ilyen a dialektikai struktúrája. Amint a lét és a semmi elválaszthatatlan, mindkettő egymásban van, aztán ismét a végsőig ellölik magukat egymás-

tól, ugyanúgy elválaszthatatlan egymástól a hit és a hitetlenség, amelyek aztán ismét szenvedélyesen ellökik egymástól magukat. A lét, a szellem és a világ ellentmondásai kibékülnek ugyan valamely harmonikus, egyetemes látomásban — de ezek széttörnek az egzisztenciának a valótlanúság elleni felháborodásában”.

És ezzel eljutottunk a filozófus hitének, vagy ha úgy tetszik a hívő filozófiájának magváig: a kudarc elméletéig. Igen: „das Scheitern ist das Letzte” — a kudarc a végső állomás.

A kudarc

A kudarc szükségszerű. E világ rejtjeleinek olvasása sem lehetséges másképp, csak a tapasztalati lét hazugságainak kudarcában, minden tudás és filozófia kudarcában is. Jaspers mélyen átéli, hogy ebben a világban minden romlandó és mulandó, a világ valósága sohasem válik egésszé. Az egzisztencia sem valósulhat meg benne teljesen, csupán történeti lehetőségként. Minden, ami körülöttünk látszik, — mert hiszen csak látszat —, töredékes. De ami kudarcot vall az emberi helyzetben, az legfőképpen maga az egzisztencia. Mindamellettt kétféle kudarc van: egy megjátszott és egy hiteles. Így megjátszott csak, ha valaki akarja a kudarcot, és különösen, ha minden dolgnak a végét akarja. A kudarc úgyszólván beteljesül a világ szerkezetében, a tapasztalati, a tárgyi létben, de hitelesen csak a norma és a tartam, az erkölcsi törvények és az élet akarásával, a bukás kockázatának tudatos vállalásával. Ez a hiteles kudarc már egyfajta örökkétartósság és a lét szignifikatív rejtjele lehet.

Csak így, ilyen bátor, kockázatot vállaló akarással juthatunk el a folyvást visszavonuló igazi valósághoz, Istenhez, akit sem a létezők, sem a magam erejével nem tudok véglegesen megragadni az életben. Csak a hittel vállalt végső kudarcban, amikor is — mint Ady vallotta — „egyek leszünk majd a halálban”.

Jaspers azonban *A filozófiai hit* című könyvében nem emeli ki túlságosan a kudarcra vonatkozó felfogását, sem pedig az ember határhelyezeteit, mint amilyen a szenvedés vagy a bűn; annál inkább reméli, hogy filozófiai hite meghallgatásra talál s követői egymásra lelnek a transzcendencia és az egzisztencia felismerésében, radikális őszinteséggel nyugalmat kereső nyugtalanságukban, a bibliai hagyományok és a történetiség tisztelőiben — Jaspers hitében. Ez a hit nem mondhat le az emberekkel folytatott érintkezésről, amelynek forrása a szeretet. „Nem a magányból, hanem a kommunikációból kiindulva filozófálunk. Kiinduló pontunk a gondolat és a cselekvés, amely az embert emberrel mint egyént az egyénnel köti össze.” Enélkül nem is lehet filozofálni. Egy gondolat filozófiaiilag akkor igaz, amikor a szellem fellépése megköveteli az érintkezést — mondja Jaspers —, ez azonban vele kapcsolatban nem túl könnyű, Jaspersnek a kifejezhetetlenség kifejezésére törekvő fogalmi, szörfüzései és mondatai, a filozófiai hit „lebegése” miatt. Bochenski szerint nem tudhatjuk, vajon a filozófus hogyan gondol Istenre. Hiszi-e a személyes Istent, avagy inkább panteista, esetleg deista? A filozófus a transzcendencia mind a három értelmezését elveti: Isten titok. A tomista újplatonikusnak tartja, hűséges tanítványát látja benne Plotinosznak, aki a keresztény egyházatyákon, a reneszánsz keresztény platonistáin és Nicolaus Cusanuson át napjaink természetbölcséletéig érezteti hatását. Én úgy látom, hogy Jaspers úgy beszél Istenről, mint a misztikusok, és kétségtelenül egyike azoknak a gondolkodóknak, akik századunkban a legtöbbet győtrődtek Isten és a hit miatt.

A hit

Jaspers persze messzemenően értékeli a hitet, amelyet megkülönböztet a tudástól. A különbséget *Giordano Bruno* és *Galilei* magatartásával példáz-

za. Szerinte Galilei minden további nélkül visszavonhatta állítását az inkvizíció előtt, mert személyhez és időhöz nem kötött, általános érvényű, természettudományos igazságot képviselt. Bruno igazsága viszont hitének igazsága volt, olyan igazság, amiből élt, amely megjelenésében történeti, amelynek objektív közölhetősége nem általános érvényű, viszont feltétlen, amivel tehát mindenképpen azonosítania kellett magát — egészen a haláláig. Ez a hit. És ez a hit és a tudás közti különbség.

A filozófiai hitben Jaspers részletesen foglalkozik a filozófia és a vallás viszonyával is, elsősorban a Biblia vallásával, amelyet egységként, közös nyugati hagyományként kezel, viszont mítosznak tekinti Krisztus istenemberi voltát. Ugyanakkor védelmezi a vallást a racionalista ellenvetésekkel szemben, és megvallja, hogy a Bibliából pótolhatatlan igazságokat merít. „Halálos igénynek” nevezi a vallás kétségtelenségi igényét, legalábbis azokét, amelyek ilyen igénnyel lépnek fel. A Bibliához a filozófus éleselméjűségével és kívülállásával, tehát korántsem a hívő szentírás-magyarázók alázatával nyúl hozzá. Ám a Biblia tartalmát egyetlen más könyvvel sem tartja helyettesíthetőnek, de vele szemben is fenntartja a filozófiai bírálat jogát, és azt szeretné, ha az egyházak tekintélye nem válna egzisztenciálisan kiüresedett áltekinthetőséggé. Mélyrehatóan elemzi korunk hitetlenségének formáit, a modern démonológia, az emberimádat és a nihilizmus különféle megnyilvánulásait és összefüggéseiket. Ugyanakkor arra törekszik, nem is teljesen sikertelenül, hogy kimutassa, hol rejlenek bennük is az igazság elemei.

Talán ez a rövid összefoglaló is érzékelteti a jaspersi dialektikának és misztikának azt az irányát, amely — szemben a teilhardi bölcelet törekvéseivel — tudatosan a megoldhatatlannak látszó ellentmondásokba veti magát, hogy létünk burkát a szellem erejével, a lélek szeretetével és a hit feltétlenségével hasítsa fel, és így meglegye mögötte az ember abszolút jövőjét, üdvösségét, Istenét. Jaspersben korunk egyik misztikus gondolkodóját látom, aki követte egzisztenciájának feltétlen követelését, az orvos evangéliumából vett szót: „Evezd a mélyre”. Nem kötötte magát hozzá egyetlen valláshoz sem, mert féltékenyen őrizte gondolkodó egyéniségének függetlenségét a vallás és az egyház tekintélyével szemben is, holott a Bibliát és a vallást a filozófia éltető elemének ismerte fel.

Nemcsak a filozófiai hitről szóló elmélkedéseit, hanem egész bölceletét, sőt az ember és a lét kérdéseivel küzdő metafizikát is ő maga jellemzi a legtalálóbban: „A filozófia, akár igenli a vallást, akár küzd ellene, ténylegesen kivonja magát a vallás alól, de úgy, hogy állandóan vele foglalkozik.”

HÁBORÚS ŐSZ

*Sors, ősz... hull a levél már sárga-fakón, elaléltnak:
sebzett kis repülők vérző testű hada.
Fém testükből kin-fonalat eregetnek a pókok —
ejtőernyőjét ejti puhán a juhar.
Zöld monitor-szellők a pálmák közt behajóztak,
aknát és a hideg, csapdát, jégakadályt.
Elfáradt verbénatövek — ölmos bajonettek —
zúzmaralepte sisak — gránát — bomba — romok...
Ősz! Hallom holt ezredek álmatlan dübögését,
s látom csizmáik gyilkos lépte nyomát.*

Hegyi Béla

BETLEHEMES JÁTÉK EGY TÖRÖKKEL

A török időkből származik az első feljegyzésünk a háromkirályos népi játékról. 1540-ben írta Somogyból Héderváry Lőrinc: „Osztán a csillagéneket, ha megvagyon kgdnek, küldd alá; ha több éneket szerezhetsz, azért is légy érte, mert jó gyermekem van, kit ha meg nem oltalmazhatok, felküldöm kegyelmednek...” (t. i. a török veszedelem elől!) Lám, a nyakukon a török, és ők mégis a csillagéneket keresik, messze valahol Budán!... A rákövetkező évben odaveszett Buda is.

Somogyból való az alábbi betlehemes játék is. Egyedülálló érdekessége, hogy szerepel benne egy török, amire példát eddig sehol sem láttunk.

Hogyan kerülhetett egy török vitéz a hagyományos Bibliabeliek szelíd seregébe?

Feltevésünk az, hogy a törökök kiűzetése után divatosak lettek Közép-Európaszerte a „törökös” elnevezések, játékok, álarcok. Mi is az 1541. évi óbudai „fekete levest” később „törökkávénak” tiszteltük. A miskolci férfiak „törökös táncz”-áról 1758-ból talált feljegyzést Bogdál Ferenc fiatal múzeológus. A tokaj-hegyaljai szüreti menetben a török basa figurája, vagy a kunszentmiklósi lagzikon és disznótorokon hivatlanul beköszöntő, polkazenére körbe-karikába ugrándozó álarcos török, vagy a sopronhórpácsi pünkösdlők sásruhába rejtett, és pálcával jól megtáncoltatott törökbasája, mind-mind Buda visszavétele után, az 1686-ot követő években válhatott kedves népi játékelemmé. A Somogy megyei Kereki községben is ez idő tájt léphetett be a török vitéz alakja a már akkor is régi betlehemes játékbba. Ma is meg van ez a török vitéz a nagy forgalmú Balatonföldvártól tíz, a csaknem évezredes köröshegyi templomtól pedig mindössze öt kilométerre. Kereki egy-utcás falu, hosszú völgyben kanyarog a köves főútja. A völgy a tó felé nyílik: a falu végéről nyáron szépen rálátni a csillogó víztükrökre és Tihanyra. de télen bizony onnan fújnak át a zord bakonyi szelek, éppen amikor a hosszú utcán járnak a betlehemesek.

Az 1880-as években még katonaviselt férfiak betlehemeztek nagy győnyörűséggel, vagyis a legények és házasemberek. Az 1920-as évek óta már csak a 12—15 éves korosztály játssza a régi szöveget. Az idősebbek pedig — mint hagyománytisztelő tanítómesterek — bele-belesegítenek a játékbba. betlehemet fabrikálnak, rigmust tanítanak, megmutatják az öltözködés módját.

Tanító, pap, vagy kántor soha nem szólt bele a játék hagyományos életébe: így mondják, így tudják a parasztemberek. Tudják azt is, hogy már a szomszéd faluban sem ismerős a kereki törökös betlehemes játék. Erről magunk is meggyőződünk. Pusztaszemesre, a szomszéd községbe a kerekiek járogatnak át betlehemezni. A „törökös betlehemes játék” tehát elszigetelt néprajzi jelenség.

A játékszöveget és dallamokat egybehangzóan mondta el az 1960-as években a 77 éves Horváth Józsefné Kovács Anna és a kis unokája, aki a pajtásaival játszotta. Egybehangzó előadásukból kitűnik, hogy a játék két-három emberöltő alatt mit sem változott, tartósan él.

A szereptanulásról nem sokat mesélnek: a kisebbek megtanulják, amikor a nagyobbaktól karácsonykor hallják, aztán belenőnek maguk is a szerepbe. A vándorúton járó hagyományos szövegekből úgyis az maradt meg, amit könnyen fog az emlékezet.

A régi betlehemet valamelyik ház padlásáról hozzák elő. Egyik szereplő házánál öltik föl a betlehemes jelmezeit.

A betlehemes játéknak 10—11 szereplője van, ami már magában is meglepő nagy létszám. Csakis az erdélyi betlehemes játékokban tudtunk eddig ilyen létszámú csapatokról.

A török vitéz turbánt csavar a fejére piros-barna tarka kendőből, olyant, mint egy „csigaház”. Fehér réklit, vagy blúzt és piros bugyogót ölt. A bugyogót az anyja szoknyájából készíti: szétfejtí a varrást, és a bugyogó két szárát kialakítják, aztán gumit húznak a száruk aljára, és a térdnél buggyosra formálják. Fehér harisnyát húznak a lábra, és hegyes orrú piros cipőt, vagy papucsot. Oldalára régimódi huszárkardot köt, a pengét kihúzza és vállához illesztve hordozza. Kícsi kecskeszakállt visel kenderkócból.

Heródes király fehér férfiingben és bőven ráncolt gatyában parádézik. Fehér papírsüvege magas, csúcsos. A vállán keresztben nemzetiszín szalag színesedik — mint az anyakönyvvezetőé —, a lábán fekete csizma. Bal kezében másfél méteres fabuzogányt tart jogar módjára, a gömböt aranypapírral vonja be. Jobb kezével pedig a másfél méteres szárú pipáját kezeli.

A magyar katona háborúból visszamaradt valamiféle katonazubbonyban és nadrágban igyekezik megjelenni, esetleg szabadságos katonáktól kér kölcsön ruhadarabokat. Félrevágja a katonasapkáját, újabban az ötágú csillagosat, de sohasem viseli a „söltőset”, vagyis a simlideset. Régi divatú huszárkardot hordoz ő is.

Az angyal fehér férfiingben és csipkés szélű alsószoknyában, esetleg a templomi ministráns ruhában jelenik meg. Bundasapkáján, vagy kalapján kemény papírból aranyos abroncskoronát visel, három felálló kereszttel.

Az első, második és harmadik király — vagyis Gáspár, Menyhért és Boldizsár — olyanképpen öltözik, mint Heródes, de jogar és pipa nélkül. Régebben ajándékot hordozhattak.

Az első, második és öreg pásztor ringyes-rongyos, vagy szőrével kifordított rossz bundakabátot visel, a derekán madzaggal átkötve. Bundasapkájuk rendszerint lyukas, és a lyukba lúdtollseprőt dugnak. Meg-megbillentik játék közben és ettől rettenetesen félnek a kisgyerekek. Lánkos botra támaszkodva, hajlott derékka és nagy csörömpöléssel lépkednek, vagy álldogálnak; kenderkóc szakálluk majdnem a földet söpri. Oldalukon madzagra kötve kulacs fityeg. Régebben fából faragták, ma megteszi a katonai bádogkulacs is.

A betlehem kb. 80 centi magas, 60x70 centi terjedelmű deszkaházacska, elől félkörös nyílással, felette tulipánvirág és két levél színesedik papírból, a tetőcsúcson pedig fakereszt. Jászolkában nyugszik a kisded, gyertya áll mellette, a deszkafalon pedig szentképek sorakoznak.

Az utcán a katona és az angyal cipeli, kétfelől fogva a füleket. A szobába az angyal egyedül viszi be.

Karácsonyeste betlehemeznek, több csoport is jár egyszerre a falu más-más részében. Este hatkor indulnak, és házról házra köszöntenek. Az utcán némán haladnak párosan, vagy libasorban. A konyhában megállapodnak kis időre, ezalatt a szobában elrendeződik a család.

1.

Török vitéz beront az ajtón, kardját magasra tartja és vagdalózik:

*Állj félre, vén banya, ne nézz rám, mint vasvilla!
Majd megtanítlak a törökök nótájára!*

Magyar katona is belép, körülbelül másfél méterre megáll a törökkel szemben és mindketten a kardot előre nyújtva a másikuk vállára teszik. Így állnak mereven, amíg dörgi a rigmust a magyar:

*Alj félre barátom, én is hadd beszéljek,
Veled nem cserélek,
Mert úgy áll a szád, mint a tavalyi szarkafészek!
Török vitéz ugyancsak kiabál:
Török vér hadd folyjon!*

Kis ideig farkasszemmet néznek, aztán a nézők felé fordulnak és a kardot katonásan tartják. Később így énekelnek is a többiekkel. A magyar katonára székelt kéri a háziaktól és a szoba közepére helyezi.

2.

Heródes belép az ajtón, köszön:

Békesség a háznak és a benne lakójának!

A három király libasorban követi őt, szintén köszön. Heródes beleül a székbe, és ünnepélyesen trónol, a katonák meggyújtja a pipáját, Heródes szipákol, füstöl, másik kezében méltósággal tartja a jogart, és szól a három királyhoz:

*Én vagyok Heródes királytok,
Újszülött született, mondjátok.
Ha megtudhatnám születése helyét,
Mind összejáratnám Betlehemnek földjét.
Ahol a bölcsőben kisdéd gyermeket találtok,
Mind koncra-koncra feldaraboljátok!*

A három király Heródes felé fordulva szófogadóan mondja:

Igenis, elmegyünk békével, szerencsével, jó királyunk!

Ezután, a kisdéd felé fordulva, ezt mondják jelentős hangsúllyal:

*Ne félj, te kisdéd nyáj, egyetlen kisdéd Jézusunk,
A mi üdvösségünk, ki érttünk születettél,
Mink vagyunk Gáspár, Menyhárt és Boldizsár!*

3.

Az angyal megcsendíti csengőcskéjét, és a betlehemmel belép:

Békesség a háznak és a benne lakójának!

A betlehemet az asztal sarkára teszi. ha kevés a hely, hát kezében tartja. A katonák meggyújtja a gyertyát. Heródest kivéve mind énekel:

*Mennyből az angyal, lejött hozzátok,
Pásztorok, pásztorok,
Hogy Betlehembe, sietve menvén
Lássátok, lássátok:*

*Istennek fia, ki ma született
Jászolyban, jászolyban,
Ő leszen néktek üdvözítőtok
Valóban, valóban.*

*Mellette vagyon az édesanyja
Mária, Mária
Barmok közt fekszik, jászolyban nyugszik
Szent fia, szent fia!*

Mivel sietős az útjuk, hogy minél több házhoz eljussanak, a „jászoly”-ról rendszerint a „barmok”-ra ugranak, és a 2—3 verset ilyenképp összevonják.

Az első pásztor botra támaszkodva bebotorkál:

Szerencsés jó estét a házigazdának!
A házak mindenütt legyenek kitisztítva.
Mert megszületett a kis Jézuska,
És mi őt fogjuk bemutatni!

A második pásztor kulacsát forgatva hajtogatja:

Hol vannak a juhaim, nyájaim,
Mellyekért az éjjel annyit járadoztunk?
No de gyere be te vén Dadó,
Mert odaki megfagyó!

Az öreg pásztor a leghajlottabb hátú, lassú mozgású, tollseprőjét ijesz-
tően billegtetni a sapkáján, csörömpölve botorkál befelé:

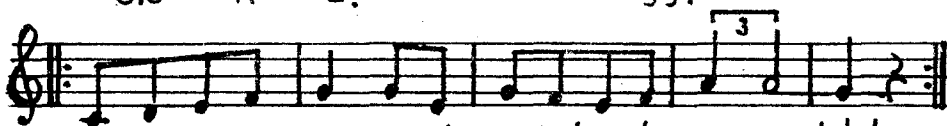
Gimbellős-gombollós, kukoricagombócos jó estét a házigazdának! De nem
látjátok, hogy tél az idő: öregapátok megfagy, megeszik a farkasok!...

Mindhárom pásztor ledől a földre három ágú csillag alakzatban és a fe-
jüket összedugják, félkönyökre támasztva, mintha aludnának.

Az angyal széphangú kiscsengőjével csilingel és énekhangon szólítja a pász-
torokat, mire azok ijedten kérdeznek ugyancsak éneklő hangon:

Gló - ri - a!... -Ki vagy?
Gló - ri - o! -Mi vagy?

An-gyal va-gyok, jöj-je-tek. Bet-le-hem-be men-je-tek!
Mert szü-le-tett ti-nék-tek a ti Üd-vő-zí-tő-tök!

Alle - ale - lu - ja! Mert van gló-ri-a!

— Glória! — Ki vagy?

— Glória! — Mi vagy?

— Angyal vagyok, jöjjetek, Betlehembe menjetek.

Mert született tinéktek A ti üdvözítőitek!

Alle-alleluja! Mert van glória!

A három pásztor feltápáskodik és öregesen körbejár, a láncos botokkal
ugyancsak verik a szoba földjét:

Pásztorok, keljünk fel,

Hamar induljunk el!

Betlehem városába,

Rongyos istállócskába,

Siessünk, ne késsünk,

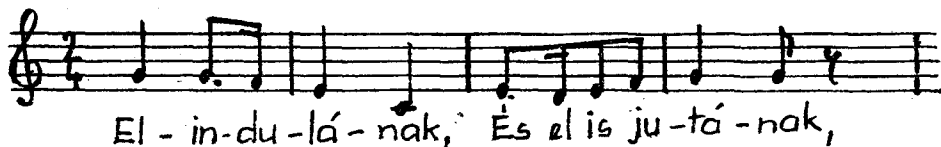
Hogy még ezen éjjel odaérhessünk.

Mi urunknak tiszteletet tehessünk!

Angyalok hirdetik,
 Messiás születik!
 Itt van jele fényének,
 Helye születésének,
 Pajtában, pólyában,
 Bé vagyon takargatva rongyocskában,
 Áldott gyermek szenved már kiskorában.

A szigorú háziasszony, vagy a nagyobb lány rászól a túlbuzgó pásztorok-
 ra: — Ne, gyerekek, ne veszekedjétek, ne verjétek föl a szobánk földjét!
 Jó kedvükben ugyanis néha gödröt is vertek a régi földes szobákban...

Éneklés közben halkan megkérdi a házigazda: Ki szedi a pénzt? — Kato-
 nára szoktak mutatni. Átveszi a pénzt, és felmutatja a többieknek, mielőtt
 zsebre dugja, hogy lássák, mennyit adott a jó gazda. Folytatólag elmondják
 a búcsúéneket, és libasorban, abban a sorrendben, ahogy beléptek, távo-
 zak, még az utcán is zeng a búcsúszó:

El-indulának, És el is jutának,
 Szűz Máriának Jójcáját mondának!...

Évente csak egyetlen-egy napon járnak a faluban a betlehemesek, de
 akkor 40—50 házat is meglátogatnak. Az utóbbi években 10 forintot adtak
 házanként, egy este félezer forintot is megkerestek, és fejenként 50 jutott
 Bőven kaptak aszalt gyümölcsöt, diót, almát, disznócsülköt, kolbász is és bort
 a kulacsba. Játék közben és az utcán kóstolgatták.

Karácsony első napján a szomszéd falvak valamelyikében betlehemez-
 tek ugyanezzel a játékkal, hasonló sikerrel.

Az utána következő karácsonyig pihent a betlehem a padláson, a ruhák
 a szekrényben, a láda alján, vagy visszatértek a mindennapi használatba.

A népszokást valóban a nép szeretete tartja életben, mégpedig a legiga-
 zibb parasztnépé.

VIGILIA

Oly keveset olvastam az Atyáktól
 keveset ismerek a fényességes Nőkből
 tételes igazságok szorítanak mint új cipők
 de kortyoltam a névtelen erőkből
 lajtorján kúsztam a tűz igazát vallva
 mi megtisztít majd hústól és hibáktól
 álmodtam mennydörgő és menny-üregű szájról
 (megmászhatóan szájpadrás-gerinc)
 ez örökléttől visszhangzó huzatban
 nem hallok ami van és hallok ami nincs

Károlyi Amy

A KÁMZSÁS KÖLTŐ

elhagyatott és árva s szerelmes a
magányba,
fáradt kezével intő: „bizony nem
érdemes...”

Akárhogyan nézem is a 80 éves *Keleti Arthúr* ráncnélküli arca fölött a még mindig dúsan simuló, enyhén őszülő haját, mégiscsak egy darab múltját látom benne a XX. század első évtizedei magyar költészetének. Még hozzá — ha a költőre gondolok — olyan változatlan múltját, mintha nem is 1969-et, hanem 1912-t íránk, amikor *A kámzsás festő strófái* címmel első kötete megjelent. Pedig azóta az évtizedek növekvő rendjében megszületett majdnem tucatnyi műve és napvilágot láttak éppen az ő kezéből a hazai könyvművészet irányt és példát mutató alkotásai.

Ha verseit olvasom, a magános alkotók betelét hulló könnyeit érzem, amelyek Keletinél a gyermek hol őszinte, hol raffinált és affektált módján merészkednek a nyilvánosság elé. Mindent beborít elégedetlenkedő bánatával, dekadens hangulatát ráharmatozza a benne rokonlélekre talált olvasóra. *Keleti Arthúr* költészete a mindennapok apró társadalmi és lelki zeg-zugában fedezte föl az el nem múló, szívet szorongató bánatot, vette észre a riadt, megfélemlített és magára maradt emberarcot és tette meg költészete kiapadhatatlan forrásának.

Erről az öregkor napjaira négy fal közé szorult, ezer bajjal megvert költőről, aki *Keleti Arthúr* néven vonult be a XX. század költészetébe, *Várkonyi Nándor* azt írta, hogy a XX. századi magyar líra újítói közé tartozik. Noha úgy látszott, mintha visszafelé lépett volna s úgy tűnik föl ma is, mintha már a jelentkezőkor, az 1910-es évek elején is merőben korszerűtlen lett volna, amikor halk szóval, a *Poverellót* és *Fra Angelicot* idéző költészetével a modern lírikusok közt megjelent.

Költészetét a kor költői irányainak egyikével, az angol talajból sarjadt praerafaelita költészettel és a praerafaeliták könyvkultuszával köti össze egy vékonyka fonál, s e tekintetben egyedül áll a haladó polgári költők hazai táborában. Egy másik szál a századforduló s a századelő későromantikus irodalmi irányzatával kapcsolja össze. Az erre való rokonságra utal mindenekelőtt *Rodenbach* fordítása, *A megszentelt puszpáng* (1914), s az eléje írt szárnyalóan hitvalló bevezetés, ez a különös írásmű, amely helyenként verses prózaként és szabad versként ömlik, s amely *Keleti* vesszőre, pontra sokszor fittyet hányó, de mindig lebilincselő prózájának sikerült bemutatkozása. Továbbá *Maeterlinck* fordítása: *Tintagiles halála* (Balogh István fametszetű rajzaival. Sacelláry kiadás 1923). E nevek akkor is egyfajta rokonságot fejeznek ki a késő gótikával, a reneszánszsal, a romantikával, ha másrészt a modern racionalista *Anatole France* neve is felmerül már a pálya elején: 1918-ban *Tevánnál* megjelenik a *Nyársforgató Jakab meséi* *Keleti Arthúr* fordításában.

A praerafaelitákkal való kapcsolatát s egyáltalán egész művészeti felfogását voltaképpen három nagy élmény determinálta. Az egyik a művészi szép könyvnek az a mindent meghatározó kultusza, amely *Keletinél* gyökereit *Anatole France* bibliofilijába ereszti. Már első verseskötetét a kitűnő festőnek, *Gulácsy Lajosnak* a rajzaival „csinosíttatja”. Nemcsak az ősnym-

tatványok, a kódexek világa keltette fel benne az áhítatot; a modern könyvművészeti törekvéseknek, a legművészebb magyar könyveknek, mint a *Pax vobiscum* (Amicus kiadó, 1923), *Angyali üdvözlét* (1916 és 1927. ez utóbbi szintén Amicus kiadás), *A bölcs Esopusnak és másoknak fabulái* és France: *Nyársforgató Jakab meséi* II. kiadásának is ő a megálmodója és egyik létrehozója. E könyvek alapján joggal állíthatjuk, hogy atyja lett az új magyar könyvművészetnek.

A művészi könyv France-től ihletett élményéhez csatlakozott másikul Itália, közelebről Giotto, Fra Angelico és társai. Pádua, Firenze, Róma, Veleence azok a városok, amelyek Keletinél a földrajzi és műtörténeti élmény ágyát ringatták. Nem irodalmi hatásokért és igazolásokért fordult Itáliához, nem az irodalom érdekelte, hanem a művészet inspirálta költői szemléletét, művészi ízlését, ez ejtette őt rabjaul:

*Nézd meg Filippo Lippi-t avagy a Filippino-t,
Benozzo Gozzoli-t, Giotto-t vagy Perugino-t,
a drága Carpaccio-t vagy Bernardo Luini-t
s főleg jól nézzed meg Boldog Angelico-t
(Fra Bartolommeo is szép s ajánlatos
vagy Andrea del Sarto)
s meg fogsz vigasztalódni.*

A harmadik nagy forrásvidéket egy tragikus sorsú magyar művésszel, *Gulácsy Lajossal* való találkozása jelentette, akiben az isteni szikrát az elsők között vette észre, s aki mellett ott állt a festő tébolyba hanyatlott eszten-deiben éppúgy, mint holta után, amikor évtizedeken át a pompeji katona hűségével virrasztott a művész öröksége fölött s élete utolsó műveként is a róla szóló emlékezéseit formálta könyvvé. Gulácsy is Itáliát jelentette, Veleencét, Páduát, Firenzét, Rómát. A reneszánsz óta alig van még költő, aki szemét olyannyira csak Itáliára vetette volna, mint Keleti Arthúr. Mindenkor tudatosan hirdette Párizs hódítása ellenére:

*Oh minden szép dicséret kevés Itáliának,
a drága meleg kék égért mi fejünk fedezi
s azért az egészen kis s elbágyadt napsugárért
szelíd lankák felett mit Perugino látott
s a vékony kedves fákon s enyhe zöld dombokon...*

Mindezek után természetesen látszik, hogy Keleti a praerafaelitákhoz állt közel; mégis, ennek ellenkezője is igaz. Sem angol, sem hazai irodalmi és képzőművészeti képviselőihez nem fűzte látványos kapcsolatot. Pedig itthon *Körösfői-Kriesch Aladár*, *Nagy Sándor* és társai a könyvművészet terén is méltán dicsekedhettek néhány szép alkotással. Dehát különbözött tőlük, és az egyedülvalóság szerzetesei útján valóban magánosan poroszkált.

„Boldog az én mondom, aki örökre mint feltartott ujj társtalan s magános, magára marad testvérei közt is. és senkit közel nem enged magához...”

Himnikusan magasztalja a „boldog egyedülvalóságot”, hogy aztán az élet alkonyán, mikor „az elaggottból íme újra gyermek” lett, naponkénti szenvedéssel vezekeljen a földézett magánosságért.

*Kinek fáradt szívében az elcsüggedt reménység
nyújtja még bús virágát egy szép kedves elé
(s ki régi életét csak magányban lelé)
Sötét estekben jár s nem alszik el már ágyán
s fáradt fejét lehajtva a magány bús párnáján,
s a délutánt siratra s holdat és éveket...*

Keleti Arthúr a kor másik „művirágtenyészetének”, a részben japán talajból sarjadó irodalmi szecesszióinak sem került hatása alá. A költők kö-

zül — a hazaikat értve — egynémely vonatkozásban *Juhász Gyulához* állt közel, aki Keletit egyik levelében Flos poetarum-nak (a költők virágának) nevezte. Együtt rajongtak a modern művészet szépségeiért, mindenekelőtt Gulácsy Lajosért, együtt imádták a reneszánsz képeit, köveit, amelyek közül Keleti sokmindent szemtől-szembe, Juhász Gyula csak az áhítat és a képezelte függönyén, reprodukciók és a betűk fekete erdején keresztül láthatott.

Még inkább különbözött a kor közéleti költészetétől. Költői alkatát ismerve érthető is, ha annak nyers ereje inkább riasztotta a szelíd szépségeknek e halkszavú poétáját, ahelyett, hogy vonzotta volna. A kortárs líra harcoságával szemben mindvégig a szelídség költője maradt.

De néha azért ő is meghallotta a kor konkrét üzenetét, a milliókat gyötörő napi gondokat; s ha ezeknek adott hangot — mint majd lejjebb látjuk — akkor „nagy” versek is születtek.

Azóta, hogy a *Pax vobiscum Fáy Dezső* 51 szöveghez mintaszerűen simuló finom körrajzával 1923-ban megjelent, egy kis ódon olasz városról, a magyar emlékekkel teli Páduáról, annak köveiről, embereiről, társadalmáról, öreg bányákról, naplopó gavallérokról, nagyvilági hölgyekről, kapualjaiban árult fiatal lányokról, utcai árusokról, kofákról, kereskedőkről, fecsegő iparosokról, a fejlődésben megállt városka utcáiról, hídjairól, sétálgató polgárokról, vajon írtak-e azóta is ilyen pontos, vagy akárcsak ehhez hasonló költői szociográfiát, amely nemcsak hiteles, hanem költői színekben is oly gazdag s hangulatban oly varázslatos, hogy soha nem feledheti az, aki egyszer is elolvasta, miközben a költő bibliofil énjéről is mily pompás és sok mindent eláruló vallomásokat kapunk:

*S bevallom most már azt is, hogy a vén könyveket
s ha még oly porosak is oly nagyon szeretem
s a régi bőrkötések bágyadt fakó aranyán
sokszor pihentetem meg fáradt tekintetem
s hogy szeretem a sok szép elborult régi képet,
sok kedves múlt időkből itt maradt régiséget,
s mivel nem vagyok mégsem egészen öreg moly még,
az életet, oh hidd el, jobb szeretem mindennél
s a könyveket azért mert az életből idéznek
s meg is értem egészen s nagyon szeretek mindent
ami él, ami szép, ami kedves, amiben lélek is van...*

Vagy ott van egy másik, megint csak megtévesztő című kötete, az *Angyali üdvözet* — ez is, mint a *Pax Vobiscum*, nagy példányszámban, gyönyörű bibliofil kiállításban — *Molnár C. Pál* remek fametszeteivel, benne olyan méltán híresült költeményekkel, mint az első háborúellenes versek közé tartozó *A szegény przemysli lelkész naplójából* és a megrázó erejű *Sírató ének ezerkilencszáztizenötben*, amelyet 1967-ben Nyugat-Németországban bibliofil különlegességgül újra kiadtak. Közülük az utóbbi fordításokban bejárta Oroszországot éppúgy, mint Germániát.

*Sírsíratok
sírsíratok a sok szétfolyó drága vérér'
s a szűnni nem akaró és szörnyű háborúér'
sírsíratok
s szemetekben a könny patakja bé ne szűnjön,
akik még sírni tudtok,
sírsíratok
sírsíratok azokér', akik a békés s boldog holtak már
és lány inyik közt enyhe kék virág lankadoz
s az élőkért akiknek élniük kell ilyenkor...*

Írtak-e azóta is ily megvesztegető stílusban ilyen profán litániákat? Meg is haragudtak rá a „klerikusok”, akik lerántották a leplet a „szerzetesi” formáról, azt bizonygatva, hogy nála a vallásosság divatos kellékei mind csak hangulatkeltő lehetőségek és eszközök, s észrevéve a reverenda alatt a faun lábakon lépegető kis „frátereket”, akik miközben zsolozsmáznak, pogány érzéseket dédelgetnek. Hogy bár jószágos ez a költészet, de nem azért-e, hogy a kis szőrös ördögfiókák ezzel még meg is illatosítsák a fölvelt báránybőrt? S ez nemcsak a „fráterekre”, hanem egy kicsit magára Keletire is vonatkozott. Valóság és játék keveréke ez a világ, de oly szép ez a stilizáltság, oly megtévesztő ez a Keleti-féle hangulatteremtés, amely azóta is éppoly magános és páratlan, mint volt a kötet pazar sajtófogadtatása.

Magános útját a jámborság és az áhítat, az enyhe sugarakban való süt-kérezés és a tisztes szegénység rózsái közt róttá. Életformájában is megeléghető a stilizáltság, ahogy költészete is a stíliromantika jegyeit viseli magán, mivel senki sem lehet praerafaelita, aki Raffael után született. Sikerült póz ez, őszintén is hatott, és sohasem volt a játékosság híján, amihez mint költőnek kétségkívül joga volt. Lírája és prózája így egyaránt magán viseli a stilizáltság bélyegét, s ez olyannyira jellemző, hogy valóban el lehet mondani róla: ez csakis ő, ez a stílus valóban csak az övé, s Keleti Arthúrt tulajdonképpen ez jelenti. Ezzel a hanggal mindenkitől különbözött; mindenki másnál hazugságnak minősülne, nála azonban magától értetődő és hiteles. *L'art pour l'art* költészet ez, s még szociális tartalma is — mert ez is van — oly szelíd, a miniatürizálás miatt oly finom, sőt finomkodó, mint aki bocsánatot kér, hogy egyáltalán létezni merészel. S ha stilizáltságról beszélünk, akkor két eset lehetséges. Vagy mesterkelt, tehát sikerületlen a stilizáltság, vagy jól áll a költőnek, az írónak, s ha bizonyos rangot elért, akkor már inkább az ötvösművészethez hasonlítható. Ez utóbbi eset áll Keletire is. Ama „kis mesterek” közül való, akikre minden irodalom annál büszkébb, minél rangosabbak a „nagyjai”.

Költői stíliromantikájára legjellemzőbb a kicsinyítő jelzők használata, az ismétlődő jelzők halmozása. „E lankadt s szelíd versek” mindent elárulnak mesterükről. (Szelíd ének, szelíd nyáj, szelíd enyhe testvérek, enyhe szelíd párnák, enyhe kék virágok, szelíd szívem, szelíd síp, szelíd búcsúzás, — bágyadt álom, bágyadt évek, bágyadt tünődés, — csendes kis élet, csendes kis bánat, kis testvér, kis irgalmas kert, kis motyó, „a kis fivér megkondítja a legkisebb harangot”, kis öreg imakönyv. „s hogy milyen szép kis dombon áll is a kis monostor”, sok kicsi csengetés, „kicsi és lágy kezével enyhén illeti állát, feltartva szende s enyhén két megszentelt lágy ujját”, „mindenütt egy kis gyenge, elbágyadt, lágy sugár”, „sehol egy púpos ember vagy beteg kis számár” — „jó és jámbor kis lélek és kedves kis hugocska...” „sirassátok a jó kis lovakat is”, a „sok kis kedves árvát”, „szegény kis bús apátlant” a „sok kis ijedt asszonyt, kik messze elszakadtak az égő kis házakból...” „már hűszéves korában volt kis elfáradott” s így tovább.)

Illuzionizmusa is megtévesztő s egy kicsit a „ködlovagok” táborába sorolja, de tüstént ki is válik közülük. Az ő világa is a menekülő költőé, aki valóban visszahúzódik a problémák elől, azért veszi körül magát köddel, misztikummal, rációntúli történelmi hangulatokkal. Pedig nem a csoda, nem a misztika világa a Keleti költészete, attól lehetne egészen radikálisan haladó, sőt agitációs hangú és politikai tendenciájú is. Ő valóban irtózott a fájdalomtól, a kor ütötte sebektől s nem morális defetizmusból, hanem a vitalitás hiánya miatt menekült előlük. A passzív lelkiség mögött ott élt az érzéki sóvárgás, de kiéléséhez nem volt elég a bátorság, dicsérte hát a lemondást, a szegénységet, amely az „arany” utáni vágyát, a hiánya fölötti keserűséget takarja, amelyet a vásott szegénység költői csuhája sem tudott elfedni. Ha Giotto vagy *Fra Angelico* korában születik, talán jovialis püspök, esetleg gazdag kanonok lett volna belőle, de így csak művelt pesti polgár lehetett, aki nagyobbára a hivatal és a Bristol szálló között szövögette álmait, főleg azért,

mert akkor a szálloda sem került többbe, mint egy közepes albérlet, s mert csak ritkán futotta neki az olaszthoni utakra. De ha kinézett a szálloda ablakain a lankás és zeg-zugos budai városra, akkor eszébe jutott Itália és

*megnyugasztalta mindig amit kinn túl a rácson,
a kis világból látott a derűs szép olasz táj
a messzi ciprusok közt a régi hamvveder
s a kedves kis romok az enyhe zöld campagnán
(a mosónék dala a kis pataknak alján)
a sok kis csacsifogat jámborka kis csengői
s a békén üldögélő napernyős kocsisok...*

Aszkézise is póz, takarója azoknak az élveknak, amelyek a vágyott mértékben ritkán jutottak osztályrészéül. De ez nem akadályozta a művészi szép habzsolásában, mindig ízléssel és mértékkel, mert a művészihez mindkettő hozzátartozik. Volt-e még valaki ebben az utolsó ötven esztendőben, aki mindenben annyira az artisztikumot kereste volna, mint ez a hajdani francia abbéka emlékeztető, elegáns világfi, akár könyvről, vagy képről volt szó, akár versről, prózáról, vagy rendkívüli női szépségekről és tökéletességről. Aki műveiben annyira képes lett volna arra, amit „művészin” értünk, mint Keleti mester, a szépség, a művészi ízlés végletekig konok imádója és képviselője. „Mindig óriási ízlése volt” — jellemezte egyik ismerője.

Kényeztetett gyerek, akit nem a sors, hanem önmaga kényeztetett ener-váltta; aki egy életen át nem tanulta meg, hogyan kell egy darab fát a tűzre rátenni, aki éppen ezért iskolapéldája lehetne annak, hogyan nem szabad megöregedni, s mennyire nem jó egyedül maradni. Aki már csak egyetlen jelenség láttán, vagy annak születése érdekében képes aktivizálódni: mikor a művészi szépség kopogtat öregkora ajtaján, hogy világra jövetelében közreműködését kérje. Így született meg 1956-ban az ő közvetlen írói és szerkesztői segítségével *Teván Andor A könyv évezredes útja* című könyve.

Mint könyvművész, aki a könyvalkotás minden fázisának kitűnő értője, külön fejezetet érdemel. Életét fakasztó gyilkosa lett annak, aki mint illusztrátor a keze alá adta magát. Szinte megölte az illető eddigi énjét s olyan produkciót csiholt ki belőle, amilyenről a művész maga sem álmodott. Mert igaza volt *Vértés Marcelnek*, aki rajzban is megőrkítette: hogyan ült a nyakán, s nem ment le róla, amíg ki nem sajtolta azt, amit kinézett belőle. S mikor az illusztrációk elkészültek, a művészek maguk bámultak legjobban: milyen remekművek születtek. *Balogh István, Vértés Marcel, Fáy Dezső, Molnár C. Pál, Hincz Gyula* a bizonyítékok. Sőt maga a kiadó, *Teván Andor* is, aki Keleti Arthúr nélkül sohasem nyomtatta volna ki azt a két könyvet, — *A bölcs Esopust* és a *Nyársforgató Jakabot* — amely kiadói munkássága csúcspontját jelenti.

Egyszerre volt szerencsés és szerencsétlen. Félévszázadon át megőrizte alkotóerejét s ha számra nem is sokat — íróinknál nem mindig dicsérhető a bőség! — de mégis tucatnyi művet hagy maga után. Hogy többet is tudott volna alkotni, ha az utolsó évtizedben idegállapota lehetővé teszi, ez valóban így igaz. A szellem frissen élt és reagált mindenre, de más fejben tartani a kész művet és megint más alkalmas környezetet biztosítani, hogy azok testet is öltsenek. Öregkorában újra elmondhatta, amit már fiatalon megénekelt:

*Az én szívem is hét tör járta át
és megjártam a bús Kálváriát.*

Hátrányos lakásviszonyok, anyagi gondok, betegség, görcsös ragaszkodás a múlt emlékeihez, az élehetetlenség naponként töltötte csordultig keserű méreggel valamikor jobb italokat látott poharát. S nem maradt energiája, hogy elhárítsa magától, s még mások előre vivő segítségét sem volt képes elfogadni.

Fölidézve műveit, *A kámzsás festő strófáit*, *Az boldogtalan Raymondót* s a belőle készült *Az két lovagok* című szerelmes opera buffáját, a *Pax vobiscumot*, az *Angyali üdvözléte*t, a *Szépreményű Goethe* urat, amelyben az igazi irodalom mostoha sorsát mutatja be (Goethét a könnyű múzsa fogatába akarja bekényszeríteni a színigazgató), azután a jóízűléssel és mértékértárral korszerűsített *Esopust* és a *Nyársforgatót*, a készülő Gulácsy-könyv ismert fejezeteit, igazat adunk *Illyés Gyulának*, aki 1957 telén, egyik este a Rákóczi téren összetalálkozva Keletivel, ennek üdvözlésére így válaszolt: „Az emberek nem felejtene, nem kell elcsüggedni! Ön szép mécseket, nagyon szép mécseket helyezett el a magyar földön. E mécsek égnek és égni fognak. Örülök, hogy megszoríthattam a kezét.” — Szép, „keletiesen” szép szavak *Illyés Gyulától*. Stilszerűbben nem is fejezhetnők be a 80 éves költőt és könyvművészt köszöntő sorainkat.

CSANÁD BÉLA VERSEI

FLANDRIA

Nem, nem hiszem, hogy ezt a tájat
valaha elfeledhetem.

Ami megőrzi, nem a múltó
széthulló emlékezetem.

Úgy él tovább mint sarjadó fű
pusztíthatatlan gyökere.

Nélkülem nem is létezik már,
s én sem élhetek nélküle.

Az ég szikrázó zuhatagja
szüntelen újuló remény,
s az ember, aki jár alatta,
ha millió is, mindig én.

Aki tengerre száll vagy éppen
zsákmánnyal tér meg, én vagyok.
Egymás szemével nézzük egymást,
madarak, fák és angyalok.

Mert ismerős, hatalmas angyal
szárnya ragyog a táj felett.
Beléphetek a régi házba,
s mint otthon, énekelhetek.
Körülvesszük az ősi asztalt,
szemünk egyetlen villanás:
az egyetlenegy szenvedésben
egyesülő feltámadás.

KESERGŐ

Micsoda keserű levegő
micsoda óriás cethal
milyen kegyetlen epebűz
émelygés születik újra

Milyennek hisszük a jövőt
ha sokasodik a fegyver
elpusztulnak a madarak
felnőnek új vadászok

Bűvös köröket rajzolunk
gyermekek kozmikus porba
fállákkal ugrik a körbe
háborúk sebesültje

Csonka faágat látok
rüggyei kinban égnek
lassan tör fel az égig
jele a jövő világnak

CRISTOFORO COLOMBO HÁZÁNÁL

Ez Genova. Piszkos a kikötő.
Hadihajók körül a láthatáron.
Ha börtön lesz maga a tenger is,
ki indulhat kalandra s milyen áron?

A büszke városfal, az ősi bástyák
tövében Cristoforo háza áll,
vitorlások vonulnak fenn az égen,
Santa Maria, középkori nyár.

A romfalakon borostyán virít.
Nem indul innét többé soha senki
kalandos útra. Itt van az idő,
végre magunkat felfedezni.

HEGEDŰVERSENY

Irta IJJAS ANTAL

I.

FÜGGŐJÉNEK KÉT ZÖLD JÁSPIS-TÜZCSEPPJE mindkét oldalt lezárta és kiemelte arcát a fűstszerű tükörben a kézmosó-porcelánkagyló fölött. A mennyezeti égő tejüveg holdfénye fölülről és hátulról hullt ide, vonásai árnyékálarc alól pillantottak rá vissza. A radiátorcsövekben az ablaknál hörgött a gőz, a behemót épületet erősen kellett fűteni, künn az utcák fénylő medreiben húsz fokos fagy égett. Sietve hozta rendbe arcát és ajkát. Egész délután együtt dolgozott tanítványaival a saját hegedűjén is — arcában fájt a fáradtság. Ezt igyekezett ma esti utolsó órája előtt áttörni könnyű krémjeivel.

Az a személytelennek tetsző valami, ami egy ember csont- és izomcsomói közé zárva érzékeli és gondolja át elsősorban önmagát, most tudta, hogy mindössze huszonkilenc éves, noha sem annyinak, sem elvált asszonynak nem látszott, hanem — kicsiny és törekeny természetével — inkább serdülő lánynak a fesledezés zavarbaejtő bűbájában. Pedig ha valaki szigorúan megnézte — mint ő magát ebben a pillanatban — tulajdonképpen szép is a maga módján.

Perc alatt visszakerült — a harmadik ajtó a folyosón — a gyakorlószozába. Hangszigetelt falak; halványvörös gumipadló; villogó fehérségű fény; a kottaállványok vékony fémvázai; néhány szék és egyszemélyes apró asztalok. Egyik az övé, teleszórva még az előző órák kottalapjaival, s még egyelőre senki. Amíg átjött a mennyezet lámpasorával sugárzó, széles folyosón, érezni lehetett minden ajtó mögött, hogy dörömböl, szivárog, reszket és ömlik a zene; az épület úgy át volt itatva zenehangokkal. Mindent elrakott az asztaláról, csak Vivaldi mélyhegedűre írt két tündöklő darabját hagyta elől. Hogy tanítványa késik, amiatt bosszús volt ebben a pillanatban.

De olyan fáradt volt — ezek a fáradt órák, sőt napok egyre sűrűbbek lettek mostanában —, hogy nem is vette észre, mikor jött be Sötér Miklós. Magas fiú, vagy máris inkább fiatal férfi, szögletes, széles válllaival és komoly arcával. Ő rámosolygott, tartózkodóan, tanárosnak szánt, visszafogott mosollyal:

— Begyakorolta?

— Igen... kérem...

Olyan feszes és ostoba dolog volt az köztük, hogy nem akadt egymásra illő megszólításuk. Hogy kislány tanítványait tegezte, azok meg Évanénizték, az éppoly természetes volt, mint ahogyan a húszév körüliekkel derűsen tegeződött. De hogy ezeknek a tizenkilenc-húszéves fiúknak is Éva néni vagy csak Éva legyen, az ellen ízlése és tapasztalatai egyaránt tiltakoztak. Viszont a „Tanárnő, kérem” — vagy pláne a még csikorgóbban hivatalos „Asszonyom” — majdnemhogy bántalmazó távolságtartást fejezett volna ki kettőjük számára. Sőt komikumot — végre is Pálos Éva még túsarkúban is alig ért fel Sötér Miklós széles, archaikus válláig. A megszólítás ki nem mondott lebegésben maradt köztük. Elkezdődött a gyakorlóóra.

Ezek a hangok sűrűek és édesek, tömörek és puhán zengők. Pálos Éva — hajdani asszonynevet sohasem használta itt — valójában inkább zenetörténész volt a hegedűnek, annak zenetörténetét tanította, a nagy hegedűdarabokat a szerzőik életét. Mint egyik korrepetitornak, az volt a módszere, hogy a hegedű nagy fénykorain vezette végig őket; Sötér Miklóst éppen most az első nagy itáliai iskola hatalmas leckéin, a Vivaldi-darabokon. Tanítványaira azzal hatott leginkább, hogy beléjük tudta vésni, kinek a művei mit jelentenek. Íme, például Vivaldi! A már hanyatló, de még mindig dúsgazdag és gőgös Velence művésze, amint Európa legfényesebb zenei bemutató emelvényéről árasztja a Szent Márk székesegyház kórusáról a legtündöklőbb hangtömegeket; minden emberi érzést. Amikor ezeket

megértette a tanítványaival, akkor kezdődött számukra az igazi munka: kidolgozni tételről tételre egy-egy darab mondanivalóját, és úgy begyakorolni, hogy akarát, idegek és izmok maguktól idézzék fel és váltsák hangokká a varázst.

Az árnyalat félresiklik, a pálca koppan, s először a magyarázat próbálja kihozni a helyes változatokat, azután ő is megragadja a hegedűjét, előrejátssza és elismételteti... Végül nemcsak a hát, a karok és idegek égnek, hanem a növésben levő hatalmas szál fiú is szédül és támolyog, amikor a halványvörös, lányos ajkák rászólnak, majdnem haragosan:

— Elég! Ma nagyon rosszul ment.

— Nagyon sajnálom...

A zene rendkívül éretté dolgozza ki a vonásokat — a verejtékes arc tökéletesen egy fáradt férfié, a helyzet pedig kettőjük között bolondul lehetetlen. A fiú legalább egy év óta tudta, hogy szerelmes a tanárnőjébe, és azt is tudta, hogy az tudja, bár ő nem merte azt, amit érzett, bevallani. De ez olyan, akár a láz. — Majd túlesik rajta! — biztatta magát Éva. Egyébként sem volt az első eset, hogy valamelyik fiútanítványa belszeretett. De most íme itt van, sajnálja szegényt, s már ebben is van valami égő lelkiismeretfurdalás. Már sajnálta, hogy az óra előtt kisurrant az arcát kikészíteni.

— Nem nagyon fáradt maga mostanában? — s lenyelte, hogy „fiam”. Nem, bántani azért mégsem akarja!

A sötét, vad hajtól keretezett, barnásan sárga férfiarc szavak nélkül is válaszolt neki, aki maga is ismerte a zsarnok zenének ezt a fáradtságát. Egész lénye a hegedűgyakorlatok démoni tüzes kemencéjében égett ki, fáradékonyságában is ilyen szívóssá és belől erőssé. Idősödő szülők számára volt egyetlen, késői ajándék; apja zenetanár volt, s ő maga kislány korától tudta, hogy a zene állandó készenlét és erőfeszítés. Hihetetlenül fiatal fejjel már tanított. És sorsokat-jellemeket látott nagyra lenni vagy elégni a hangok izzó rostélyain.

Három évig volt asszony. Anyja után félárván maradva élt együtt egy budai lakásban apjával, amíg azt be nem szállították az Új Szent János kórházba. Csöndesen és szerényen szenvedett ott néhány hónapig, szinte csak azért, hogy a lánya beleszeressen az egyik fiatal orvosba, a híres teniszbajnokba. Amikor az apa meghalt, csöndesen megesküdtek, s három év alatt kétszer volt méhenkívüli terhessége. És akkor a férjét elszerette tőle az egyik fiatal orvosnő, aki mindenét feltette arra, hogy már nem lehetett a gyermeküket, akit várt, elvenni tőle. A férje félőrülsen mondta el, milyen helyzetben van... ő pedig egyedül maradt. s most szégyenletesen öregnek és tapasztaltnak érezte magát a fiú mellett, aki két év óta alakult előtte a hegedűhangok olvasztó sugárzásában. Türelemesen megkérdezte:

— Ugye cigarettázik? Gyujtson rá!

A férfias kezek lassan szedték elő a lapos, olcsó cigarettatárcát.

— Már két éve, hogy mindig megkérdezi — mondta a fiú kedveskedő szemrehányással és mentegetődzéssel. Arcán megjelent, korához szokatlan eréllyel és fölénnyel, a türelem és szeretet. Éva a reszkető kézzel meggyújtott és félig elszívott cigarettákra gondolt, amik egy beszélgetést kísérték: amikor férje megmondta neki, hogy elmegy tőle, és hogy miért sürgős neki a válasz. Sötér Miklós vonásai most elnyűttek voltak.

— Favágás volt ez a Vivaldi-darab...

Ez az éles, majdnem ellenséges ítélet Vivaldi fölött a fiú meglepő megjegyzései közül való volt, ezekkel szívesen vitatkozott néha. most azonban nem volt kedve hozzá.

— Van az úgy néha... — ütötte el az egésztest. — Én nem erőltetem. Ha egyszer fáradt... A jövő órára gyakoroljon valamit, amihez kedve van. Most nincs értelme tovább mennünk. Ilyenkor legjobb meghallgatni egy-két jó művész darabját. Éppen holnap Gerleynek lesz estje a Bartók-teremben, ebből a stílizált nemből, amit maga annyira nem szeret. Menjen el és hallgassa meg!

Látta az ellenkezést a sűrű, erős szemöldök mozdulatain, és csak azért is ráparancsolt: — Tudja mit? Feladom leckének! Beszámol róla majd! — és ránevetett.

Ez olyan hirtelen jött, maga sem tudta, hogyan, gyorsan felállt és az álla alá szorította a hegedűt. Valamikor régen, még lánykorában, ő maga találta ki ezt, és ha nagyon fáradtak voltak, legkisebb tanítványait hangolta jókedvre vele; a húrokon a vonóval tökéletesen tudta utánozni az emberi hangokat, persze leginkább a csak kétszótagos szavakat. Lefogta a húrokat és mélyen zendülő hangor, de kristálytisztán ezt mondta: — Csa-Csi. Még szólt, amikor közben már tudta, hogy túlادagolta a vigasztalást, mert a pillanat lobbant és perzselt.

— Tulajdonképpen már régen meg kellene mondanom valamit... — kezdtek a sötét, cserepes férfiak, ő pedig elrémült, hogy megjelenik köztük a nedves gyümölcsként szétmorzszolt szó, az asszonyi sors bénító, borzalmas varázsa. Ez az a pillanat, amikor a telített oldatba belehull a porszem s halk zajjal alakot ölt a kristály, amely körülzár két embert, közös titokkal. De kopogtatás nélkül felnyílt az ajtó s a létrejött pillanatában még forró kristály láthatatlanul és némán hullt szét szilánkjaira. Parfómjét szinte perzselőn árasztva, mintha egész drogéria illatozott volna körülötte, berobogott Dóra, kövéren, hatalmasan, szökén. Tanárnő ugyanitt, jó barátja Évának és a felesége Marótinak, a belgyógyász orvosprofesszornak.

Az óriásnő zongorát tanított, de magántanítványainak — lakásán — éneket is. Hatvanadik éve felé is megtartotta torkában a hangoknak és hosszúujjú kezében a billentyűk leütésének tisztaságát. Szerette a társaságot, a zajt és élénkséget, az erős illatszereket, visszaszókított, most is selymes haját, telt, finom babaarcát, és mindenekelőtt férjét, a zömök tudós-góliátot, akivel — mint valami gyermektelen oroszlánpár — éltek híresen forró szerelemben. Eleven baráti társaságot gyűjtöttek maguk köré nagy lakásukban, emberfölötti méretekre szabott bútoraik között. Dóra nagyon szerette Évát, szerette volna férjhez adni, a férje kórházának két fiatal orvosával is udvaroltatott neki. Meg kellett azonban éreznie, hogy a „kis-lány” ezt kényszeredetten fogadja; s most csak úgy tűndökölt torkában a nevetés.

— Nohát — mondta Miklósnak — ahogy magát hétről hétre látom, mindig férfiasabb lesz. Ha egyszer majd féltékennyé akarom tenni az uramat, meghívom magunkhoz. Mi az? Már megy?

A fiú dadogott valami jegyről; amikor elmenekült, Dóra nekitámadt Évának. Halványkék szemei jókedvűen izzottak.

— Te, hiszen ez a fiú szerelmes beléd! Hát ezt csináljátok ti a hátam mögött? Ezért nem jársz olyan régen hozzánk? Jelzem, ha akarod, meghívhatom a kedvedért!

Éva rosszkedvű, majdnem haragos lett!

— Nagyon jól tudod, hogy vannak dolgok, amiket én megengedhetetlennek tartok. Ezt a fiút még akkor is elcsábítanám, ha egyáltalán alkalmat adnék neki valami vallomásra.

— Egy francia filmben... — kezdte volna Dóra. De Éva félbeszakította.

— Láttam ezt akkor én is. És az volt a véleményem, hogy az a nő buta kis tyúk, hogy belemegy abba a gusztustalanságba. Azért nem mentem sehova mostanában, mert fáradt voltam. Dolgoztam.

— A „Velencei hegedűverseny”? Ez az itt előttem? Mondd csak, tulajdonképpen mi a fenétől „velencei” ez a hegedűverseny? Csak azért, hogy valami szép címe legyen? Attól vagy ilyen fáradt? Nem jönél el hozzánk most?

Mindig csak az utolsó egy-két kérdésére kellett válaszolni.

— Nem attól vagyok fáradt. Csak hát estére már mindig majdnem egészen rozoga vagyok...

Dóra erre csapott le:

— Mindig? De hiszen ez nem jó. Éppen azért kell, hogy eljőjj hozzánk. Várj, mikor is van péntek? Holnapután! Szólok Dezsőnek, jegyezzen elő, és amikor eljössz, megvizsgál! Ha akarod, én is bent lehetek veled.

— Ugyan! Éva bosszús is volt, nevetett is. — Csak nem felek tőle!

II.

FÖLALLT AZ AUTÓBUSZ INGÁSÁBAN, s bármennyire utálta, át kellett nyomakodnia a télikabátok személytelen zsúfoltságán. Fölöttük füstölgött a fagy. Az ablakon a fehér zúzmarába szál nyíló rózsát rajzolt valaki, az üvegig lemélyedő lengő vonással. Elöntötte az édesség áradása. Ami alatt villogva futott a másik gondolat, az értelem ellenérzése, hogy mégiscsak milyen jó, hogy Dóra benyitott. Az autóbusz dobálni kezdte erős rugóin, s kesztyűs kezével ügyetlenül kapaszkodott meg a marón hideg fémrúdban. Rámosolygott az ajtóüveg hőmezejébe karcolt rajzra s egyszerre pontosan látta, mint fognák le ujjai a hurokat, míg végighúzza rajtuk a vonót. „Ró-Zsa” — mondták képzeletében a hegedűhangok, majdnem emberi torokból, és a hangszerrel együtt a szíve mélyén nevetett: „Csa-Csi”. Az ajtó oldalt gördült előtte; lesodorták. A széles budai útvonal utcáin s a világváros fénybúrája fölött a téli égbolt csillagai derengtek messze, magasan. Mintha tűzszökőkút lövellt volna fel a villamossínek nagy kanyarulatánál kongató munkáscsoport közül. Alig pár lépésnyire a sarkon, sugárzó négyzeteikkel, szokott esti eszpresszójának üvegfalai világítottak. Aztán végre az embe- rektől körülgomolygott magány! A mennyezetről neonspirálisok dobták alá árnyék- talan cukorfehér és gyengezöld fényüket. A zölddé pállott vastag füstcsíkok közt az első pillanatra még gyufaskatulyányi üres hely sem akadt, neki végül mégis igen.

— Ide! — villantak át a füstön a pincérlány, a Vörös Mara gyűrűi az egyik asztaltól. Éppen fizetett neki a cserépkályha mellett az a kis társaság, amely ott szokott ülni minden este.

Ma este fehérarany, habkönnyű, kötött ujjasát hordta a sok közül az a sötét- szemű, nagyon fiatal, halvány lány, aki már fel is állt, hogy kabátjába segítse a völegénye, míg anyja aggódó mosollyal nézte őket foltos, erős arcával. Mintha valaki roppant gonddal megtervezte s aztán elefántcsontba faragta volna gyönyörű gyermekarcát, olyan volt ez a lány; de most is, amint lépett, mindjárt balra billent a vállá. Nem volt sánta, ferdecspőjű sem. Rosszul összeforrt csonttörés talán: a szomszajukú apró száj mégis gőgös édességgel mosolygott. Kiszámítottan, éppen amikor közel értek hozzá, mondott valamit a fiúnak. Nyilván azért, hogy ez csak rá és ne Évára nézzen.

Ő a székek között küzdötte át magát az üres asztalig. Ez a kis fruska bolond, a fiút nem szerelemből félti: szívében csak irigy hidegség szorog.

Leült és sajnálta ezt a fiút, akinek igazi lénye majd később, nyilván már csak mint asszonyé, bontakozik ki. A könnyű termet és karcsú váll most még gyönyörűség a fiúnak; de aztán — (ő is a férjén látta ezt, amikor végül olyan kényszeredetten vitte sétálni a lábadozások után) — egyszerre mázsa súlyú, megunt égetés lesz a teher a karján. Látta és hallotta a sötét hangokat, amelyek egy férfit és egy asszonyt fejeznek ki, akiknek húsa ismeri és gyűlöl egymást. Akár a fuvaláé, olyanok voltak ezek a fekete mélybe hulló hangsorok; csak a hegedű tudja őket követni. Ez volt a hegedűverseny egyik sokszor üldözött tétele. Vörös Mara, a pincérlány — égőhajú, telt asszony, idegen a presszó legelegánsabb vendégének nézne — tett tálcát asztalára, achátzöld kötöttkabátján az igazánál pompázóbb műaranylánc és medaillon imbolygott. — Bocsánat, nem tudtam külön idejönni, de kihoztam a duplát, és ugye az édességet is, művésznő! — Bólintott, s rámosolygott; leginkább azért járt ide, mert itt még sosem látott ismerőst, de az ilyen helyen minden állandó vendégről jól sejtik, hogy ki. Nagynéha talán hegedű- tokkal jött, vagy a kottafüzete tűnt fel.

Forró, üres sajtós a gyomrában. Koradélután ebédelt, egy falatot sem evett azóta, most jólesett a fekete és a krémmel töltött tömör csokoládé. S végre az esti zsibbadtság, az emberek, akikkel a körülötte egyre jobban elmeszesedő ma- gány ellen védekezett. Ott ült, ahol a vajszerű cserépkályha mennyezetiig érő építménye sugározta három teremre hőségét.

Közel öt-hat asztalt mindig ebben az időben tartott megszállva a vidám fiatal raj, lányok-fiúk forró, vad csapata. A budapesti télben mintha a reneszánsz

Firenze nyáréji kertiünnepélyeire öltözködtek volna a fiúk, lehetnek köztük színí-
növendékek és egyetemi hallgatók, fiatal írók az indulás elején, technikusok vagy
rajzoló. Lányok és asszonyok, a fiúknak az élet és a foglalkozások minden tájá-
ról összekerült partnerei. Annyi közös vonással, mintha egyazon zajongó, élénk
intézetben volnának azonos évjáratú növendékek.

Tizenhét, legfeljebb tizenkilenc-húsz évesek; csak tíz évvel fiatalabbak nála, de
mintha már valamikor születésük előtt megállapodtak volna, hogy mások lesznek,
mint az őket megelőző nemzedék. Kinga, Ildikó, Viola, Flóra, Helga, Tünde,
Krisztina, Judit: ilyen neveket hordtak. Nagyanyáik inkább belehaltak volna,
semhogy a megszokott, a „megengedett” színskálák helyett ilyen vérvörös, zöld,
mustársárga színeket hordjanak. Gyorsan untak meg mindent, az egyik szín mel-
lé sietve váltottak át másikra, hirtelen cserélték arcvonásaikat, átigazították a
szemöldökök, szájuk vonalát, egy darabig játék-álarcul hordták, azután megun-
dorodtak tőle, eldobták, másra váltották.

Közben mint valami véstörvényszék, tárgyaltak meg mindent. Egy-egy új
filmet, vagy — ha megjelent — a fiúk egy-egy cikkét; ítékeztek egymás szerelmi
és házassági ügyeiben. Egy jegyespár két héttel a tervezett esküvő előtt ott külön-
bözött össze a szomszéd moziban látott francia film fölött; azonnyomban szakí-
tottak, partnert cseréltek és tovább is idejártak. Mind a két új pár gyorsan há-
zasságot kötött, és mindkét villámházasság boldog lett.

Előreláthatatlanul: sorsok fonódtak együvé. Így például éppen csak meghúzva
magukat, ájtárt ide estéknént néhány falusi lány az egyik közeli építkezés leány-
szállásáról, gondosan kimosdva és illedelmesen, legjobb ruháikban; ott olvasga-
tott köztük egy mongol arcú, szép szemöldökű kicsiny társnőjük is. Paraszt-
lány, nyolc általánost végzett, de kitűnően számolt s a lányok megbízásából ő el-
lenőrizte a fizetési számlaikat. Egyszer valami rándulás miatt nem tudta tovább
hordani a maltert. s a munkavezető — hogy ne legyen táppénzen — áttette őt
segíteni a bérelszámoláshoz, ahol kiesett valaki. Úgy bevált, hogy először a szám-
fejtéshez, majd a pénztárkezeléshez végeztek vele tanfolyamot. Az eszpresszó
fiataljainak csapatában egy egészen kezdő írónak, akinek eddig csak két kis clbe-
szélése jelent meg az egyik hetilapban — de abbahagyta miattuk az egyetemet —
nem volt könnyű megismerkedni vele. A lányok édesgették át a Csapathoz. A fiú
végül elvette, de a kislány előbb visszaterelte őt az egyetemre, azután ő maga
estí gimnáziumba iratkozott be.

De volt köztük olyan sors is, amilyen a most itt ülő, sovány zöld szemű,
nagyon magas lányé. Ez volt a neve: „Arany Liliom”; így hívta őt maró költésze-
tük. Tizenkilenc éves koráig már kétszer vált el és sok kézen ment át, mégis meg-
őrzött a külsejében valami lányos báj. Mint a gyerek, aki már úgymint bemoc-
kolta ruháját játéka közben, és készakarva egyre piszkosabbá lesz, olyan volt a
kapcsolataiban; szidták, aggódtak érte, a lányok ráadták megunt ruháikat, min-
dig elalhatott valamelyiküknél, ha éppen nem volt lakása; ez az egyetlen közös-
ség, amelyhez tartozott, nem hagyta el.

— Mik lennének azok a hangok, amelyekkel ki lehetne fejezni őt? — tűnő-
dött el néha Éva kottafüzei fölött, és megpróbálta megragadni az illanékony
hangokat, amiket felidézett benne a halvány arc s a hosszú szemöldök, melynek
ívére még letörései között is annyira vigyázott Arany Liliom. Most az elmúlt
nyáron szerzett ruháiból hordott egyet, valami zavaros okból; nehézselyem, hold-
színű selyemruhát, egy álombeli vízinövény zöld leveleivel telefestve. Mintha az
akvarell legharagosabb zöldjét nedvesen és körvonalatlanul folytatná szét a rajz-
lapon. A dühödt szürke fagyhoz nem, de mocsárzöld szeméhez és puha szőke kon-
tyához csodálatosan illett. Éppen ez lett volna a Velencei hegedűverseny tétele:
a zsendülő lány, akit egyetlen pillanat alatt szakít ki a gyermekkorból a test
villáma.

Részletesebben is meg lehetett volna tudnia Arany Liliom sokszor elmon-
dott, kusza történetét. De ő kényesebb volt, semhogy odafigyeljen éppen olyan-
kor; és nem lehetett tudni, vajon az állandó vagy változó elemek a hazugok vagy

igazak benne. Szó volt az anyja második férjéről, a fiatal mostohaapáról, aki kerülgeti; az anyja erre gyorsan férjhezadta: rákötötte az első udvarlóra, az maga is félig gyerek volt még, és a szülei, akikhez költözniük kellett, nem akarták a házasságot. Két év előtt került a „Csapathoz”; akkor pincérlány volt egy zenés kiscsendéglőben, ahová ők valamelyikük vizsgáját megünnepelni mentek. Egy darabig csak velük járt; eltűnt egy rövid második házasság idejére; újra visszakerült; volt mosogatólány üzemi konyhán, véletlenül és alkalmilag manöken, mert jó alakja volt és ösztönös kecsességgel mozgott; betanították minőségi ellenőrnek finommechanikai üzemben, mert értelmes volt és gyorsan át tudott tekinteni sok elemből álló dolgokat; ült pénztári gép mögött, mert jól számolt, amíg türelme volt hozzá. A Csapatbeliek halálra röhögtek magukat, ha elbeszélte foglalkozásbeli kalandjait. Hihetetlenül fáradékony volt és végül minden dolgában beállt a rövidzárlat. Néha eltűnt néhány napra, s előkerült esetleg új ruhában, esetleg kékre-zöldre verve; a fiúk egy ideig komolyan foglalkoztak a gondolattal, hogy összehozzák az egyik híres napilap társadalmi riportérével; cikksorozatot lehetett volna írni Arany Liliom kalandjai nyomán „az élet mélységeiből”.

Ez a lány ezt jelentette nekik: ablakot az élet tűzben füstölgő régióira. Ők maguk nem oda tartoztak. Éva elég hamar rájött erre: akár egy vad gyerekhorda nem tudtak elszakadni játékuktól, pedig már hívják őket. Laktak, tanultak, vagy dolgoztak másutt: ez a hely itt, a Fehér Páva eszpresszó, a játékhegyük volt. Néha mint heveny fertőzést, egyszerre kaptak el egymástól vagy a külvilágtól valamit: egy-egy új szót, bemondást, formát, sált, hajviseletet, szereposztást, szerelmet, cinizmust.

III.

IGY JÁTSZOTTAK! S valahogy mégiscsak egy konokul meghosszabbítva őröztött gyermekkor volt ez: annyira, hogy még a test jegyeit is megtartotta például a lányoknál. Ezek, noha egész nemzedékükkel együtt döbbenetesen korán serdültek nőkké, már tizenegy-tizenkét éves korukban, most huszadik évük táján is olyanok voltak, mint a kölyöklányok.

Az a hallgatag szociológus-orvos, akivel Éva Dóráéknál találkozott hébe-hóba és akinek beszélt róluk, barátságosan világosította fel: — Játékközösségek! Mielőtt feladná végső ellenkezéseit a felnőtt világba való beolvadással szemben, ez a típus először játékközösségeket alkot; nagyon erősen úgy éli, mint „igazi” életét, s nagyon soká és nagyon nehezen szakad el tőle.

De éppen ezért, mert ilyen volt a játéku, ilyen konok és szertelen — Évának és a készülő hegedűversenynek ez jelentette a játékos ifjúság tételét.

Neki magának tulajdonképpen sohasem volt igazi gyerekkora. Kis felnőtt volt már nyolc-kilencéves korában, a hegedű gyermeklány-virtuóza az iskolai zenekarban és az évi ünnepélyeken. Csak néhány éve, jószérével az elválás óta kezdte ösztönözni a zeneszerzés vágya. Bármennyi vereség érte erőfeszítései közben, hogy megalkossa ezt az első művét, mégis tudta, hogy a téma kitűnő és fényesen megvalósítható. Ugyanakkor megrendítette, milyen nehezen megy. De a helyzet ez volt: nem tudta abbahagyni. S nagyszerű modellek kínáltak hozzá itt!

...A nagy mozi emeletes tűzbetűi a szomszédban ragyognak. Az asztalok két előadás között eláradnak azokkal, akik oda menet itt várják meg egymást, vagy onnan együtt jönnek ki. Fiatal és nem fiatal szerelmes párok. Közel a nagy SZTK-rendelő, és azok, akik időpontra vannak berendelve, itt várják órájukat. A rendelő mellett működő vizsgalóból is idejönnek a fehérköpenyes laboránsnők és orvosok; átjönnek egy-egy pillanatra fáradt arccal és vegyszerek szagút árasztva. Bejönnek magukhoz térni a közeli nagy fodrászüzletből a nők, akik türelmesen ültek órákon át a maró illattal átitatott és neonfénytől perzselt levegőben. Bejönnek a szemközi nagy étteremből hazafelé tartók, akiknek itt esik jobban a fekete, fel vannak még hevülve s nem tudnak egymástól elszakadni. A taxiállomás sofőrjei és sofőrasszonyai, az autóbusz-végállomás kalauznői, akiket

itt vár meg a férjük vagy udvarlójuk a leváltáskor. Bejön egy csomó olyan figura, akik minden este itt vannak, mint az „Öreg Grófnő”, vagy a „Tudós Fáraó-lány”, s bejön például a „Caliban” is, kit Éva hív így magának és magában.

Éppen ott ül a füstön túl a nehézkes tartású, erős vállú férfi. Idegtelenül és mozdulatlanul barátságos arcáról nem lehet a korát leolvasni. Nem tudhatta, hogy egy még csak ködfoltjaiban derengő zenei költeményben ő lesz Shakespeare Calibanja. Korán nyugdíjba küldött szaktisztviselő, aki most pár órás kíségtő munkával valami tudományos katalógus előkészítő adatait gyűjtötte kartonlapokra. múlt századbéli folyóiratokból. A Csapatnak ő lett az egyetlen felnőtt és kültagja. Lehet, hogy egészen közel lakott valami ordas agglegényi zugban, lehet, hogy Pest külső szélén; bolyongó útjai itt kereszteződtek estére. Valami mindenre érzéketlen magányból válthatta ki az, hogy megismerkedett velük s viharzó légkörükben élt, egyedül nekik. Kíségtette őket pénzcsekével; átvette és átadta üzeneteiket; békítette őket dühödt gyűlöleteikben. Engedték, hogy patrónusuk legyen az utolsó fillérjeig.

Éva itt reggelizett egy koradélelőtt. A presszó mind a három termében ezüstszínű, kávéillatú csönd; télen ez az egy-két óra, amikor az üzem kioltja a koromfekete hajnaltól égő neonvilágítását, s a vendégek áradása elapad. Ott ül elmélázva és puhán, sápadtan, tisztán és kialudva Arany Liliom, a zöldleveles fehérseiyemben, mint valami vízinövény. Szorongva pillantgat a bejárat felé. Egyszer csak belép Caliban. — De jó, hogy végre idejön valamelyikötök, és éppen te... — könnyebbült meg a lány. — Tudod, így kellett leülnöm reggelizni, mert éppen semmi sincs nálam...

Igen, mert Vörös Mara, aki tegeződött mindegyikükkel és elfogadott minden borravalót, a legkisebbet és a legnagyobbat is, s szabadnapjain a környék leg-elegánsabb hölgye volt, egy állítólag mérnök férj és két csodaszép fiú kíséretében — Vörös Mara a fizetéskor senkinél sem ismert mást, mint készpénzt! Caliban pedig boldogan leült: — Tudod, Liliom, ott a könyvtárban egyszerre megmozdult bennem valami, hogy jöjjen, ejnye, egyikötökkel valami baj van itt. No lám, milyen jó volt, hogy hallgattam a szóra...

Nyilván mély és gazdag hűrozata élt benne a másokhoz való tartozás vágyának, és annak, hogy jót tegyen. Mit kapott érte? A Csapat íratlan törvénye volt: meg kell haligatni őt, ha bármit mondani akar. Néha látszott is, amint gyöttrődvé formál ki magában valami nehézkes gondolatot, s ilyenkor mindenki azonnal elhallgatott. Ebben minden kamasz-kegyetlenség nélkül csodálatosan gyöngédek és tapintatosak voltak. Belső lénye és kifejezési készsége között valamikor megszakíthatta a közvetlen kapcsolatot valami súlyos idegzeti affektus. Homályos lényének elég volt annyi, hogy valakik előtt néha kifejezhette magát, Amit Éva a „Caliban-tétel” hangjaival ábrázolni szeretett volna, éppen az volt, hogy nem külső erő, hanem saját belső formátlansága köt meg valakit, hogy nem találja meg kifelé az útját. A magány dörömbölése, a belül vak óriás útkeresése kifelé — ez lett volna a Caliban-tétel, amit anélkül, hogy tudta volna, ez a nehézarcú ember nyújtott neki.

Ott ült közelükben sápadtan, öregén és gyermeki csontjaival a Tudós Fáraó-lány. A Csapat nevezte el annak; humoruk, megértésük, részvétük így nyilvánult meg. Régész volt, aktatáskájából angol, francia, német szakkönyvek kerültek elő. Alighanem a krétai írás és nyelv rejtélyeivel foglalkozott, mostanában azt lehetett leg többször látni nála, a világhírű cseh archeológus Krétáról írt könyvét. A Tudós Fáraó-lány nem volt más, mint a saját kicsiny csontváza, jobb karján auschwitz szíma kékllett. Szemüveges, ráncos arcocskája csak elvesző alsó része volt egy tojásalakú homloknak és koponyának, amivel valóban egyiptomi lánynak hatott. Néha levetette háromszorosan vastag szemüveg-lencséit. Pihentette szemét, láthatóan vakon, üres pillantással. A vonásai akkor bénulhattak meg, amikor sokáig elhamvasztás előtt állott Auschwitzban. Feltette szemüvegét, elgondolkodott és visszatért jegyzeteihez. Ágvának egészségesen maradt idegeiből akart valamit adni a világnak, egy négyezer év előtti nyelvet. Erről marad majd utána

egy keskeny könyv és néhány tanulmány, s akkor ő maga nem marad pusztá por és hamu.

És ott ült rongyaiban és aranyaiban, zöld karneolgombvégű vékony ébenfabotját csontváz-térdei között tartva az Öreg Grófnő. Már régen tudták róla, hogy nem az, de a név rajtaragadt. A sárga rizsporréteg-fedte arcról mozdulatlanul csüngtek alá redői. Szögletes csontjairól pedig a fekete, valamikor finom, de most már alakatlan ruhadarabok. Ott ült minden este, lehetőleg ugyanannál az asztalnál, durva, óriás ékszereinek ezüstté halványult vagy zöldesfeketévé vénült, fájdalmas aranyában. Alighanem magán hordta a félkiló aranyat, amit a rendelkezések megengedtek, galambtojásnyi, átluggatott fonott kosárfüggőket s kígyóformára munkált spirális karkötőket. Sárga ujjainak mindegyikén gyűrűk sárgállottak. Tudta, hogy néha nemcsak Éva, hanem mindenki más is nézi, de ő csak önmagával volt elfoglalva és önmagába nézett.

Hogy kicsoda, arról legendák jártak eleinte. Valódi grófnő — állították egyesek, s még a nevét is tudni vélték. Persze mindenki más nevet. Végre kiderült, hogy a magyar némafilm még első világháború alatti korának híres sztárja. Utána a két világháború között több pénzember barátja, majd késő öregkorában kétes dolgok kapcsán szem elől tűnt egy időre, mert internálták. De több mint évtizede újból felmerült; a közelben lakott, abból élt, amit félretett.

Néha mintha a téboly tündökölné sötét, üres szemében. Karkötőivel ilyenkor olyan volt, mint egy kígyó közt életben maradt, csontvázzá vénült Kleopátra. Drágakövesen csillogó hangjait, amiket felidézett a „Velencei hegedűverseny” számára, Éva úgy is tartotta számon egy darabig, hogy a „Kleopátra-tétel”. De most már tudta, hogy ez a szemekbe időnkint visszaköltöző fény az emlékek hatalmas és őrült égetése a meszesedő agyban: éppen az emlékektől való búcsúzást jelenti. Előbb-utóbb a Halált. Most fogta ceruzáját és gyorsírással odafírta a megrögzíteni kísérelt hangok mellé: „Halál”!

Az első pillantásra egészen érthetetlen volt, hogy Julika az ő asztalához jöjjön a presszógép mögül.

— Nem Pálos Éva tanárnőnek tetszik lenni? Ha az tetszik lenni, tessék a telefonhoz menni. Azt mondta az az illető, hogy itt tetszik ülni, ennél az asztalnál.

Éva végül mégis megértette: valaki, aki nemcsak a nevét tudja, de még azt is, hogy idejár s most ennél az asztalnál ül, telefonál neki. De ki? Dóra?

IV.

HIÁBA SZÓLT BELE a kagylóba, nem volt benne emberi hang, csak az agyon-gyötört, sokszorosan összetétkert kábelek száraz kattogása, majd az elektromos terek üres, csengő bűgása.

— Én vagyok! Pálos Éva! És ott? — Újból a kattogás, majd újból a csengő üresség. — Ki az? Én most leteszem a kagylót!

— Bocsánat, hogy hívtam... — Ismeretlen férfihang beszélt. — Tudtam, hogy ott van... és véletlenül... még volt két jegy holnapra...

Most, hogy szinte egy kamasz mutáló hangjával szólt, jött rá: Sótér Miklós beszél.

Honnét tudja a fiú, hogy hol van ő, és hol ül? Bosszús akart lenni, de az öröm, amivel kérdezett, kisiklott minden ellenőrzés alól:

— Honnét beszél?

A hangon érezni lehetett, hogy a fiú szorongása fölengedett: — A szomszéd trafikból.

— Honnét tudja, hogy ide szoktam járni?

Üres elektromos bűgás egy darabig, s a habozó, félénk válasz olyan fiúsan és kedvesen, hogy nem lehetett haragudni rá.

— Tudtam... Már sokszor láttam az ablakon át is...

— Ebben a hidegben! Azonnal jöjjön át!

— Egy duplát jó forrón — szólott mikor visszament az asztalához — és kenyakot is hozzá. Persze, tortaszeletet.

Hallgatva nézte, ahogy a valóban összefagyott fiú issza a feketéjét és eszi a tortát; most valaki ismerősrre emlékeztette, s hogy végre rágyújtott, még éleesebb lett az, hogy ismeri.

— Mit néz rajtam! — Hogy így egy asztalnál ültek, a fiú észrevétlenül felszabadultabb lett, éleesebben ütközött ki belőle a határozottság és érdesség. Éva a mosolyáról ismert rá.

— Emlékeztetett valakire. És csak most jöttem rá, kire.

A fiú szembefordult vele, őszinte kíváncsisággal:

— Kire? — A hasonlóság így szemközt majdnem eltűnt.

— Forduljon csak kissé oldalt. Nohát, így egészen kísérteties. A Véji Apolló!

Valóban az volt: a széles, archaikus vállak fölött lebegő arc látomása, az erős haj, a markáns, szögletes homlok, a széles áll és nyak, s az arc felébe írt, félénk voltában is ironikus mosoly.

— Az a bizonyos Farkasmosolyú Apolló? — mondta a fiú.

— Szóval tudja? Éva csalódott volt. — Mondták talán már magának?

— Nem mondták. Csak ismerem a szobrot. Persze képről. Jobban tetszik, mint a déloszi Apolló. Nyersebb és erősebb. Egészen biztosan görög művészek csinálták az etruszkoknak.

Kétségtelenül imponálni is akart a tájékozottságával, de Évának nem voltak illúziói: ilyen fiatalon nyilván csak azt mondja, amit valahol olvasott. Engedte nyugodtan kifutni a témát, míg medre kiapadt, s ekkor nem tudta leküzdeni angyas természetét:

— És mondja, kedves Véji Apolló, nem lesz sok az a cigaretta? Végre is tizenkilenc-húsz éves és ma este már azt hiszem, sokszor rágyújtott...

A fiú fiatalos zavarba jött.

— Egyetlen szenvedélyem — vallotta be. — S azt hiszem nem az évek számítanak, hanem a fizikum. Lehet, hogy az este többször rágyújtottam, de ideges voltam.

Legalább huszonötévesnek látszott, érett arcán az idegek kidolgozta vonások, s azokon túl, az önuralom mögött, a megkínzottság.

— Erről nem beszélünk — mondta Éva szárazon. Nem akarta megbántani, megismételte: — Erről ne beszéljünk! Jó?

— Csak őszinte akartam lenni.

Körülöttük cigarettafüst és a mások beszélgetéseinek méhzümmögése. Hirtelen azt a fáradtságot érezte, ami minden más érzést kioltott benne ilyenkor eszténként. Miklós kérdése térítette magához:

— Ez az esti tanyája? — A feszélyezettség eltűnt kettőjük közt.

— Igen! — mondotta Éva. Homályosan úgy vélte, hogy magyarázatot kell adnia, miért: — Jószerével ez az egyetlen felület az intézetben kívül, ahol érintkezem a világgal és az emberekkel. Maga is tud a Velencei hegedűversenyéről. Itt van hozzá a forrás. — Közelebb húzta hozzá a széket, hogy a fiú halkan is megértse. — Látja-e azt az öreg hölgyet ott? Ne nézze annyira! A Halál tétele, vagy a Kleopátra-tétel. Még nem tudom melyik. Érti?

Az öreg hölgy görcsös egyenességben ült, vékony, gonosz ajkai nem mozogtak, kezét maga elé tette a kis asztalkára. Arcán emlékezés és téboly tündökölt. De észrevette, hogy Miklós nézi őt, s akkor hidegen, megvetően elmosolyodott.

— Mondtam, hogy ne olyan feltűnően nézzen. Az a társaság ott... — A Csapatról beszélt; és Miklósnak jó szeme volt, neki is Arany Liliom tűnt fel és Caliban.

Éva egyszercsak megkínzottan dőlt hátra:

— Ne haragudjék, nagyon fáradt vagyok. Hullámokban jön... Néha egész sötétet látok tőle. De már múlik... Kicsit pihenek. No, gyűjtson rá... s nézte, hogy az öngyújtó lángja most nem a Véji Apolló farkasmosolyát világítja meg, hanem zöldesbarna, erős, érett arcot. — Mit szól *így* a Velencei hegedűversenyhez?

A fiú hosszan, szomjasan szívta a cigarettát. Majdnem szószerint ugyanazt mondta, mint Dóra:

— Nézze... Nem tudom, hogy ebben a hegedűversenyben mi a „velencei”? Egyetlen szóval válaszolt: — Vivaldi!

Miklós arcán megjelent a Véji Apolló ragadozó fölénye:

— Ez rossz. Vivaldi! Még akkor is, ha csak stílus utánszó.

Éva mégcsak nem is bosszankodott, de azért fanyar volt.

— Az ember — mondta csendesen — az ilyen munka mellett, amikor az áthegedült óráktól fájó izmokkal, meg a kusza hangjegyvázlataitól égő szemmel esik ágyba, lassan megtanulja az alázatot. Vivaldi... nos... még stílusutánszónak is igen nagy lenne... Dehát ő itt inkább csak jelkép, vagy mondjuk utalás.

A fiú védekezett:

— Nem akartam bántani. A véleményemet kérdezte, hát megmondtam. Egyébként pedig szeretném én is egy-két dolgomat megmutatni.

Ez meglehetősen volt. Szinte mulatott rajta.

— A szerzeményeit?

— Csak apróságok! De ha nem akarja...

Éva megenyhült.

— Én sem akartam bántani. Csak eddig még nem mondta.

— Egyebek közt ezt sem akartam mondani!

— Nem megállapodtunk, hogy erről nem beszélünk? Különben is, most már igazán álmos vagyok...

Vörös Mara villámgyorsan számolt neki. A Fehér Pávát a vendégek újabb hulláma öntötte el. Nagy nehezen jutottak ki közülök. Künn álltak az esti forgalmú utcán. Éva még didergett is, annyira meleg volt benn. A fiú nem hordott kalapot, a hajára azonnal dér ült. Meg is mondta neki azonnal, jókedvűen. — Közbotrány, húsz fok mínusz, hajadonfótt! Holnap kalapban jön!

— És ha nincs?

— Okvetlenül vesz magának egyet. A hideg árt a hajhagymáknak. — Szédültek, úgy nevettek a hajhagymákon; talán a friss levegő tette. — Szó sincs róla, nem kísér el hazáig. Egész közel van... Itt is van az autóbuszom...

Vidáman nyomakodott előre a zsúfolt kocsiban, mert a harmadik megállónál már le kellett szállnia. Elmentek a fodrászat és kozmetika előtt: holnap el kell jönnie Icához rendbehozatni a haját és talán a kozmetikusnővel is megnézetni magát. Fáradt volt, alig állt a lábán, de hetek óta nem volt ilyen jókedvű, s ez pillanatnyilag úgy hatott, mint valami orvosság. Az ajtónál megállt és majdnem hangosan felnevetett. Ugyanaz az autóbusz volt újra, a zúzmarába rajzolt rózsával. „Csa-Csi” — mondta a hegedűhang mélyen a szívében. Mintha ő maga lett volna a hegedű, amin végighúzott egy óriási vonó és végigborzongatta minden atomját. Mi az? Már bezárták a kaput? És bosszankodva, kékre fagyottan csendet.

(Folytatjuk.)

ITE MISSA EST

*Csúcsíves keskenység alatt
inkább lennék templom sötétje
vagy csordogáló gyertyaláng
vagy későn jöttek a mise vége,
az elbocsátó pár ige,
im elmehetsz, benned a béke,
mint kigyófejes gyűrűben
násznak és gyászoknak keveréke.*

Károlyi Amy

Fanie van der Merwének minden oka megvolt, hogy bosszús legyen. Itt állt karácsony este, Solitaire egyetlen fogadójának tulajdonosa, és üres barban törölgette a poharakat. Donkergatig az egyetlen ivó tulajdonosa, aki üres székekkel, asztalokkal néz farkasszemet... Illetve majdnem üres székekkel és asztalokkal..., mert a vén Dawie Volkwyn ott üldögél a bárpult előtt, durcásan és rosszkedvűen. Na persze, Dawie Volkwyn mindig ott tanýázott, mindig durcásan és rosszkedvűen. Fanie nem is emlékezett rá, hogy ne ült volna ott, mindig ugyanazon a bárszéken, szemben a konyhaajtóval. Hogy karácsony este kihalt legyen messze környéken az egyetlen ivó!

Nyilván bosszúból teszik. Oom Sarel mindig hajlott a bosszuállásra. Vegyük Marietjie Louw esetét, amikor a lány első ízben ment el Dawievel. Meg aztán ez az ügy is. Politikával kezdődött. Oom Sarel a pultnál üldögélt, mint mindig, és mindenbe belekotyogott. Isten ajándéka ő a dél-afrikai politikának, mormolta a bajsza alatt Fanie. De nyugton maradt, amíg Oom Sarel ki nem jelentette, hogy a kafferekkal legfeljebb két elemi lehet elvégezten. Faniek ez már sok volt, túlságosan sok, és megemlítette Witbooi, a néger konyhafiú rokonának az esetét.

Ennek a Witbooinak az unokatestvére a hatodikát is elvégezte egy Cape Town-i iskolában. Oom Sarel kitartott amellett, hogy ilyenről még sohasem hallott, s ha így is történt, ez csupán a misszionáriusok, vagy az angolok szándékos műve lehetett. Fanie hozzátette, hogy Witbooi unokatestvére még búr nyelven is tud írni, olvasni, sőt talán jobban, mint néhány fehér gazda. Oom Sarel erre a füléig vörösödött, és kijelentette, hogy nem hajlandó inni egy kommunista bárjában. Ezzel kísétált. Megcsinálták ezt előtte már jó páran, Oom Sarel esete azonban más volt. Az övé volt a Bo-Plasst, a környék leggazdagabb kukorica-farmja, kétszer is megjárta Johannesburgot és nyaralás közben olykor Hermanust is felkereste Cape-ban.

Nyilvánvaló tehát, hogy bosszúból történt. Máskülönben miért hívott volna meg Oom Sarel peccsenyesülésre, éppen karácsony estére mindenkit, kivéve Fanie van der Merwét, és no igen, és, Dawie Volkwyn? Ingen házikolbással és brandyvel csalogatta el minden vendégét, Louw Viljoent, Daantjie Pretoriust, Jan Mostert, meg a többieket. Pedig Fanie előre élvezte az estét. Becsukta volna a bárt, s kimenőt adott volna Witbooinak. De tüntetően semmibe vették.

Igy hát jobb híján poharakat törölgetett karácsony este és az elhagyott ivót vette szemügyre. Dawie az egyetlen. Őt persze senki sem hívja meg. Pedig Dawie Volkwyn ismeri az életet, csakhát iszik, és kétes hírnevet vívott ki magának a nők miatt. Ha elég brandyt szív magába, akkor rendszerint bőfőg egyet, kényelmesen hátradől, összehunyorítja a szemét és csak úgy dől belőle a szó a vallásról, a politikáról, az angolokról, arról, hogy miért rohan vesztébe a világ, és Marietjie Louwról. Tudta jól, hogy Marietjie melegen érdeklődik iránta, csakhát az apja túlságosan soknak találta Dawie ötven esztendejét. Igaz, a lány is jócskán megvolt már negyvenéves, és férj sehol a láthatáron.

— Ja, Dawie — ült le vele szemben Fanie —, hát ilyen a világ!

Dawie nem felelt, így hát Fanie felbontott egy üveg brandyt és megtöltött két poharat. Csendben ittak. Fanie újra töltött.

Richard Rive (Dél-Afrikai Köztársaság) 1931-ben született Cape Town hírneves bannszülött nyomorregyedében. Angol- és latin-szakos középiskolai tanár. Hosszú ideig a South Africa Arts Union — a faji megkülönböztetés ellen küzdő Dél-afrikai Művészeti Egyesület titkára volt. Mint a léta országosan ismert volt hazájában. Jelenleg londoni emigrációban él. Ez a novellája *African Songs* (1963) című elbeszélés-gyűjteményéből való. Egyéb műve: *Emergency* (Szűkségállapot), regény, 1964. Nemzetközileg ismert mint afrikai szépirodalmi antológiák szerkesztője is.

- Nehéz, ha nem megy az üzlet.
- Ismét hosszú csöndben szopogatták a brandyt. A harmadik pohár után megeredt Dawie nyelve.
- Azt hallottam, Oom Sarel két ökröt öletett le.
- Ja.
- Meg három bárányt és csirkéket, meg libákat.
- Ja.
- És, hogy Oom Sarel a bort és brandyt mind Cohentól vette, Donkergatban.
- Ja — ismételte Fanie fásultan. Őszintén kételkedni kezdett, vajon Witbooi unokatestvére valóban tud-e írni és olvasni búr nyelven. Majd megkérdezi a fiút. Ez az unokatestvér eléggé felbolygatta az üzletét.
- Sohasem hittem volna, hogy karácsony estére üres marad a bár.
- Ilyen a világ.
- Fanie újra töltött Dawienek.
- No, hát ezt a karácsonyra! Sok szerencsét holnapra!
- Sok szerencsét!
- Régen történt az Betlehemben!
- Ja! — bámult a távoli múltba Dawie, az ötvenedik évén is meszszebbre — régen volt.
- De vissza fog térni.
- Így áll a könyvben.
- Ja.
- A Jelenések könyvében.
- Teljes dicsőséggel tér vissza a földre.
- És megszólalnak a harsonák.
- Tudod, mi jutott az eszembe, Fanie?
- Ja?
- Amikor először járt lenn, nem ismerték fel.
- No és?
- Így írja a biblia.
- Tudom.
- Hogy ismerjük fel, ha ismét eljön?
- Veszélyes dolgokat beszélsz.
- Mondjuk, ha történetesen nem lesz fehér.
- Ő fehérbőrű!
- Tudom! — adta meg magát Dawie.
- Ismét a csend vermébe estek, és Fanie gépiesen újra töltött.
- Miről fogjuk felismerni?
- Jelek lesznek, Dawie.
- Például mi?
- Hát az, ami a bibliában le van írva.
- Fanie remélte, hogy Louw Viljoen, Jan Mostert és Daantjie Pretorius azért beugranak majd egy pohárra, még ha Oom Sarel ingyen méri is a borát. Szóval Donkergatban vette az egészet, Cohentól. Ez tisztára bosszú!
- Fanie, én nem vagyok vallásos.
- Tudom, Dawie!
- Templomba sem járok.
- Tudom.
- De szeretek kérdéseket feltenni.
- Ja?
- Miről ismerjük fel, ha újra eljön közénk?
- Benne van a könyvben.
- És mit mond?
- Olvasd el a bibliát.
- Nem szeretek olvasni.

— Ja.

Fanie érezte, hogy ebből a társalgásból semmi sem sül ki, s elhatározta, hogy visszatér Witbooi unokatestvérének a témájára.

— Te hiszed, hogy a kafferek tudnak olvasni?

— Nem tudom, Fanie.

— Mondjuk, ha iskolába járnának Cape Town-ban.

— Meglehet.

— Ezt mondtam Oom Sarelnek.

— Na és?

— Erre kaffer-barátnak nevezett.

— Ne mondd!

— És kommunistának.

— Ez már csúnya dolog.

— Én meg Witbooi unokatestvérééről beszéltem neki.

— Ja?

— Ismered?

— Nem.

— Elvégezte a hatodikát.

— Ez bizony meglehet.

— És erre Oom Sarel faképnél hagyott.

Mindketten rosszkedvűen kortyoltak egyet. Dawie azon tűnődött, vajon Marietje Louw szintén Bo-Plaas-on van-e, s hogy gondol-e rá. Fanie meg azt remélte, hogy Louw Viljoen és Daantjie Pretorius betoppannak hozzá a pecsenyesütés után. Igazán kedvelte Louw-t.

— Uram!

Louw szeretett vitatkozni, de ki lehetett vele jönni.

— Baas!

— Ja, Witbooi?

— Egy férfi meg egy asszony van kinn, beszélni szeretnének az én urammal.

— Mondd, hogy jöjjenek be!

— Bass, ők az én népemből valók.

— Akkor mondd meg nekik, hogy menjenek a pokolba! — Visszafordult Dawiehez. — Ezek a kafferek egyre szemtelenebbek lesznek.

— Bizony így van.

— Lusta, semmirekellő banda.

— Az.

— Ettől persze egyikük-másikuk még megtanulhat írni-olvasni.

— Igaz.

— Búr nyelven is.

— Úgy van.

— Mint például Witbooi unokatestvére.

— Ja, Witbooi unokatestvére.

A néger szolga izgatottan újra megjelent.

— Baas, a férfi azt mondja, komoly a dolog.

— Kergesd el őket!

— Megpróbáltam, Baas.

— Mondd meg nekik, mindjárt jövök és hozom a puskát is!

— Hiába, Baas.

— Szabadulj meg tőlük!

— Megint megpróbálok, Baas.

Fanie új brandys üveget emelt le a polcról, szakértelemmel tépte le róla a fogával az alumíniumfóliát. Becsavarta a dugóhúzó és rántott egyet rajta. Megint töltött a poharakba, és most már jobb hangulatra gerjedt, mondhatni vidám volt.

— Itt van például Witbooi unokatestvére.

- Ja.
- Na, hát ő például jóeszű kaffer.
- Biztosan.
- Cape Townban dolgozik egy irodában.
- Ja?
- Leveleket fogalmaz a főnökének.
- Komolyan?
- És a hónap végén kiküldi a számlákat.
- Van köztük, aki ezt is meg tudja csinálni.
- De Oom Sarel ezt nem érti.
- Oom Sarel nehéz ember.
- Witbooi gyengéden megérintette Fanie karját.
- Legyen szíves, jöjjön, Baas, és nézze meg.
- Micsodát?!
- A férfit meg a nőt, a hátsó bejáratnál.
- Nem kergetted el őket?
- Nem tudtam.
- A fene egye meg! Hozd a puskámat!
- Igen, Baas.
- Gyere, Dawie, szabaduljunk meg tőlük!

Dawie nem szívesen vált meg a félig teli brandys palacktól, de óvakodott attól, hogy felbosszantsa Fanie-t. Bizonytalanul feltápászkodott, s a fogadótulajdonos sarkában lépegetett, az ivón és a konyhán át. A küszöbön egy meghatározhatatlan korú, szakállas férfi állt, laza kantáron szamarat vezetett. Nyögdecslő fekete asszony ült mellette a küszöbön.

- Ja? — kezdte Fanie.
- Beteg a feleségem.
- Mi a baja?
- Beteg, Baas.
- Igen, de mi a baja?
- Gyereket vár.
- Minek nézel, bábaasszonynak?
- Orvos kellene, Baas.
- Igen?
- De senki sincs a faluban.
- És mit tehetek én erről?
- Mindenki Bo-Plaason van. Baas. Az asszony meg beteg.
- Na, mozgás! El innen!
- Kérem, uram...
- Mars innen! — Fanie sarkon fordult, a nyomában Dawie. Visszaültek a félig kiivott poharakhoz.
- Mi vagyok én, talán bábaasszony?
- Ezek a kafferek egyre szemtelenebbek.
- És annyi ember közül éppen hozzám jönnek.
- Most mondd!
- Vendégfogadót nyitottam, nem szülésetet.
- Ez a legrosszabb ezekben az emberekben.
- Fanie szeme hirtelen szadista kéjjel felragyogott:
- Remélem, elmennek Bo-Plaasra.
- Ja.
- Ez aztán a helyére tenné Oom Sarelt.
- Ez aztán igen.
- És az asszony akár ott is szülhetne.
- Ja, ez aztán mókás lenne.
- Kérem, uram!

Fanie bosszankodva fordult hátra Witbooi-hoz.

- Itt vannak még, Baas.
- Mi?
- Nem mennek el.
- Kergesd el őket!
- Pihenőhelyet szeretnének.
- Nincs helyem.
- És a pincében, Baas?
- Nincs hely!
- Az asszony nagyon rosszul érzi magát.

Fanie egy kortyintásra lehajtotta a brandyjét, s aztán még kétszer ivott gyors egymásutánban. „Nincs hely!” — ismételte, és aztán megdöbbenve bámult Dawie-ra, aki vékony hangon vihogni kezdett, majd hisztérikus nevetésbe csapott át.

- Mi van ezen olyan mulatságos?
- Nincs hely! — utánozta Dawie. — Nincs hely a vendégfogadóban.
- No és?
- Hát nem érted, ember?
- Nem!
- Karácsony este van!
- Az ördögít neki!
- A kafferek számára volt.

— Ja, ja! — robbant ki Fanieból a röhej. Azért volt ebben valami kényszeredett is. Elcsuklott a hangja, krákogott, s aztán köhögési roham kapta el. Magához tért, tovább nevetett, úgy, hogy kicsordultak a könnyei... Dawie kötelességtudóan vele heherészett.

- Nincs hely a vendégfogadóban!
- Ja, ez rém mókás!

Fanie egyszerre csak elnémult. Dawie is elfojtotta kényszeredett kuncogását.

- Gyerünk, nézzük meg! — indítványozta váratlanul.
- A kaffert?
- Ja!
- Na jó!
- Hozd a brandyt.
- És a poharakat.

Föltápaszkodtak és kísértáltak a hátsó ajtóhoz. Fanie cserzett bőre hamuszint öltött. Egy árva lélek sem állt az ajtóban.

- Witbooi!
- Semmi válasz.
- Witbooi!
- A szolga hirtelen előkerült, mintegy a semmiből.
- Baas?
- Hol van a fickó?
- Nem tudom, Baas.
- Hazudsz!
- Igen, Baas.
- Hol vannak?
- Az asszony nagyon rosszul érzi magát.
- Szóval hova mentek?
- Az istállóba vezettem őket, Baas.
- Szentséges ég!
- Te jó Isten!

Fanie és Dawie lopva egymásra pillantottak, aztán félénken fölnéztek az égre, hátha ott tündököl egy szokatlanul fényes csillag.

Keszthelyi Tibor fordítása

A Z E G Y H Á Z A V I L Á G B A N

A PÜSPÖKI SZINODUS RÓMÁBAN

A most befejeződő 1969-es évben az egyház életének legfontosabb eseménye kétségkívül a Rómában megtartott püspöki szinodus volt. Az alapító okmány értelmében ún. „rendkívüli” szinodus volt ez, amelyen a püspöki karok elnökei vettek részt. A szinodus szellemi előzményei jól ismertek. Az utóbbi hónapokban gyakran idézték VI. Pál pápa aggodalommal teli beszédét, amelyet az idei húsvét nagyszombatján mondott el, és amelyben az egyházat átjáró „skizmatikus erjedés” veszélyéről szólt. Ez az erjedés voltaképpen már a zsinat óta tart. A zsinat (az I. vatikáni zsinat eredetileg tervezett, de a bekövetkezett katonai események miatt elmaradt ilyen tárgyú döntését pótolva) kimondotta a püspökök kollegialitását, a pápai primátus kiegészítéseképpen. Adós maradt azonban a kollegialitás tartalmának és következményeinek pontos teológiai megfogalmazásával, s részben ennek következménye volt az a feszültség, amely — *Suenens* bíboros kifejezésével élve — a „központ”, vagyis a római Kúria és a „periféria”, vagyis a helyi egyházak között támadt. Ez a feszültség egy bizonyos ponton annyira tarthatatlanná vált, hogy ez készítette VI. Pál pápát arra, hogy a rendkívüli szinodust összehívja.

„Némelyek azt hiszik — írta a szinodussal foglalkozó beharangozó cikkében *Mario von Galli*, a népszerű jezsuita publicista az *Orientierung*ban, — hogy a szinodus összehívására a püspöki karoknak a születésszabályozásról szóló enciklikával kapcsolatos reagálása adott eredetileg okot. Tény az, hogy sok püspökkari nyilatkozat e tárgyban kitért az elől, hogy az enciklikából a gyakorlati következtetéseket levonja és megkérdőjelezte az enciklika bizonyításait is... Ezek az események minden bizonynyal mély benyomást gyakoroltak a pápára. A szinodus összehívásának és témaválasztásának azonban nem ez volt az oka, mint az *René Laurentin* abbé részletes apró munkával bebizonyította. Tény az, hogy a *Humanae Vitae* 1968. július 25-én kelt; viszont a Szentatya már június 11-én közölte a pápai kormányzat első minisztertanácsán (új intézmény ez, amely egy asztal köré gyűjti össze a vatikáni »dikasztériumok»,

kormányzati hivatalok, valamennyi vezetőjét) bizalmasan közölte azt a tervet, hogy szinodust kíván összehívni ezzel a témakörrel: »A püspökkari konferenciák és a Szentszék közötti viszony«, és mindjárt megfelelő anyagot is kért az egyes szakágazatokból. Ez az elhatározás még egy május 10-i, a szinodus állandó titkárával, *Rubín* püspökkel folytatott tárgyalásra nyúlik vissza. Akkor hivatalosan is közölték, hogy az a megbeszélés a június 11-i ülés előkészítéséül szolgált. Eszerint tehát a szinodus témája egy-két hónappal a *Humanae Vitae* közzététele előtt már rögzítve volt; semmiképp sem lehet az enciklika által kiváltott reakció következménye.”

Mario von Galli a továbbiakban részletesen foglalkozott a szinodus előkészítéséről kiszivárgott hírekkel s természetesen felveti ebben a cikkben azt a kérdést is, hogy mi várható a szinodustól. *Post festa* ezek a fejtegetések már nem annyira érdekesek. Itt talán csak annyit idézzünk belőlük, hogy a szinodus hatékonyságánál nagyon sok függ a szereplők személyiségétől és beállítottságától és így elsősorban magának a Szentatynak felfogásától. „VI. Pál pápa — írja Mario von Galli —, kétségkívül egy olyan egyházfelfogásban nevelődött, amely többé-kevésbé az 1908-ban meghalt *Palmieri* gondolatvilágából ered. Eszerint az egyházon belül minden hatalom a pápától ered, még a zsinaton is. A pápa viszont ma már minden bizonnyal nem osztja ezt a felfogást, különben nem változtatta volna meg kollegiális szellemében azt a formulát, amelylyel a zsinat a határozatokat és rendelkezéseket kibocsátotta. A szinodus persze nem zsinat, még akkor sem, ha a pápa gyakran nevezte a püspöki kollégium »tükröződésének».”

A szinodus, mint a zsinat óta minden, ami az egyházban történik, a tömegkommunikációs eszközök legnagyobb érdeklődésétől kísérve ült össze, napilapok, rádió és televíziós átlomások kommentátorai találgatták hasábos cikkekben, hogy milyen szenzációk várhatók tőle. Amiről azonban lényegében szó volt, azt talán Marc Oraison foglalta össze a legtalálóbban a *Témoignage Chrétien* hasábjain írt és római impresszióiról beszámoló cikkében. „Valahol,

nem túl távol innen — írja — vastag erődfal mögött, amelyet farsangi jelmezbe öltözött idegen zsoldosok őriznek, egy csomó ember, aki többé kevésbé a világ minden részéből jött ide, azon vitatkozik, hogy mit csinál, hogy mi az értelme annak, amit csinál és hogyan kell ezt a munkát megszervezni. Amiről vitatkoznak, az az egész világot érdekli, minthogy nem kevesebb a szerepük, mint a kikristályosítása, fölélesztése egy különös történetnek: egy bizonyos Jézus, aki meghalt és föltámadott, kiszabadítja az embereket ellentmondásaikból és az idő börtönéből.” Oraison cikkének utolsó bekezdése pedig így szól: „Majdnem egy jó órát töltöttünk el egy kedves, mosolygó emberrel: egy

püspökkel, aki részt vesz a szinoduson. Egy csésze fekete mellett nagyon szívélyes volt a társalgás. Jobban megértettem, milyen nehézségek állanak a »megteendő út« előtt. Ennek a nagyon jószándékú és figyelmes embernek például fogalma sincs a modern antropológiáról és így érthető, hogy minden jószándéka ellenére nehezen érti meg, hogy mi történik. S közben az a benyomás támad bennem, hogy most már sokkal jobban értem, mennyire nehéz volt számára az elhatározás, hogy megfontolja azt, ami nem is egészen világos neki. S ha a mostani találkozó során valóban ez történik Rómában, mégpedig a legszélesebb síkon, akkor azt hiszem, bizvást reménykedhetünk.”

A pápa megnyitó beszéde és az első viták

Ma már tudjuk, hogy Marc Oraison reménykedése nem volt teljesen alaptalan. A szinodus ülásszakának első napjait azonban még a válság szimptomái jellemezték, s a világsajtó nem is mulasztotta el, hogy megfelelő szenzációt csináljon ebből. Október 11-én nyitotta meg VI. Pál pápa a Sixtus-kápolnában a szinodust, egy nagyon kiegyensúlyozott beszéddel.

„Tekintettel arra a tényre — mondotta a beszéd elején a pápa —, hogy a püspök hivatala jogszertű utódlása az apostolok tisztségének, akik egy Krisztustól kiválasztott és általa akart csoportot alkottak, szerencsés vállalkozásnak látszott, hogy ismét fölvegyük a »kollegialitás« fogalmát és elnevezését és a püspöki hivatalra alkalmazzuk azt. »Amint az Úr Jézus rendelkezése szerint Szent Péter és a többi apostol egy apostoltestületet alkot — mondja a zsinat —, hasonlóképpen kapcsolódnak egymáshoz a római püspök, Szent Péter utóda, meg a püspökök, az apostolok utódai (*Lumen Gentium* 22. sz.)«.” „Úgy hisszük, hogy szándékunkat, amely arra irányul, hogy a püspöki collegialitást gyakorlati növekedéséhez segítsük, ténylegesen bebizonyítottuk, akár a püspöki szinodus felállításával és a püspök-kari konferenciák elismerésével, akár pedig azzal a ténnyel, hogy néhány püspök-testvérünket az egyházmegyékben működő püspökök közül szolgálatértelre Kúriánkba hívtuk be. Ha Isten kegyelme segít bennünket és testvéri egyetértés könnyíti meg kölcsönös kapcsolatainkat, akkor a collegialitás gyakorlása más egyházi jogi formák között, még szélesebb körű fejlődésnek indulhat.”

A beszéd további részében az egység és a szeretet szükségességét hangoztat-

ta a Szentatya, majd a beszéd végén még egyszer visszatérve a collegialitás problémájára és saját eltökéltségére, hogy azt továbbra is lojálisan elismeri, felhívta a Szentatya a figyelmet arra, hogy az egyház vezetése nem igazodhat a világi kormányok külső formaságai szerint. „Az egyház vezetésének — mondotta itt VI. Pál pápa — megvan a maga törvényszerűsége, amelynek külső kifejeződési formáiban is láthatóvá kell tennie isteni alapítójának bölcsességét és akaratát. Ezzel kapcsolatban emlékeztetnünk kell saját legmagasabb felelősségünkre, amelyet Krisztus azért kívánt ránk bízni, hogy Péternek adta át a mennyország kulcsát és egyházának alapkövévé tette őt. Krisztus bízta Péterre a súlyos karizmat, hogy megerősítse testvéreit (*Lk* 22, 32) tőle halotta Krisztus a sziklaszilárd hitvallást (*Mt* 16, 17) és tőle követelte, hogy sajátos módon háromszor biztosítsa őt szeretetéről, amelynek elsősorban a főpásztori szeretetben kell kifejezésre jutnia (*Ján* 21, 15 stb.). Olyan felelősség ez, amelyet a hagyomány és a zsinatok egyaránt, mint Krisztus helytartójának, mint az apostoli kollégium fejének, mint az egész egyház főpásztorának és Isten szolgáló szolgájának tulajdonítanak, és amely sohasem kerülhet függő viszonyba a püspöki kollégium mélyly magas tekintélyével szemben. Ennek a püspöki tekintélynek elsőként kívánunk tisztelettel adózni, azt védelmezni és előmozdítani akarjuk. Mégis ez a tekintély sohasem lenne az, ami, ha nélkülöznél támogatásunkat.”

Voltaképpen munkáját október 13-án kezdte el a szinodus az apostoli palotában a „törtött koponyák termében”. VI.

Pál pápa ezen a munkautalásán, és szerdát, a nyilvános kihallgatás napját kivéve, a többiek is végig ott ült és, mint a tudósítók írják, nagy figyelemmel követte a vitát. Ez a vita eleinte meglehetősen éles hangvétellel kezdődött. Ennek az volt az oka, hogy a szinodus ügyrendjét előkészítő bizottság által elkészített séma, amelyet már hónapokkal ezelőtt kiküldtek a nemzeti püspöki karoknak, általában nem talált tetszésre. Minthogy a szinodus titkársága hozzászólásokat is kért a tervezett sémához, nagy számmal érkeztek be olyan észrevételek, amelyek kifogásolták, hogy a séma túlságosan általánoságokban mozog. Valószínűleg ennek volt a következménye, hogy *Franjo Šeper* bíboros, a hittani kongregáció prefektusa, egy olyan vitaindító felszólalást olvasott fel, amely az eredeti sémánál sokkal konkrétabb formában nyúlt hozzá a szinodus témájához, az apostoli Szentszék és a püspökkari konferenciák kapcsolatának kérdéséhez. El is hangzott az az óhaj, hogy inkább Šeper bíboros relációja szolgáljon a vita alapjául és nem az eredeti séma.

Az általános vitában, amely öt napig tartott, a szinodusnak úgyszólván valamennyi résztvevője felszólalt, olykor meglehetősen éles hangon, és ekkor alakult ki a világsajtó szerint az a két front, amelyet a napilapok tudósítói a „papalisták” és a „kollegialisták” frontjának neveztek el. A valóságban persze a dolog korántsem ilyen egyszerű, a frontok egyáltalán nem voltak élesen kirajzolódottak. Az egyhetes vita inkább arról tanúskodott, hogy a vita valamennyi résztvevője a legkomolyabb felelősséggérzettel nyúlt hozzá a nehéz és sokszor kényes kérdésekhez.

Az első munkahét végén, október 18-án, szombaton, *John Carmel Heenan* angol bíboros tartott sajtókonferenciát. Itt elmondotta azt, hogy bőségesen bebizonyosodott, mennyire alaptalan volt a félelem, hogy a püspöki szinodus rendkívüli ülészakára „mindent előregyártottak”. A szinodus résztvevői nem haboztak, hogy magának a pápának jelenlétében is kifejezésre juttassák bírálatukat a Szentszék némely szerveinek munkamódszerével kapcsolatban. A pápa viszont a maga részéről egy egész sor nagyon fontos teendőjét halasztotta el azért, hogy jelen lehessen a szinodus ülésein és ilyen módon konkrét példát szolgáltatson a kollegialitásból. Heenan bíboros szerint a szinoduson nem mérültek fel áthidalhatatlan ellentétek. Minden személyes elkötelezettség ellenére, a szónokok nem estek elfoglaltság-

ba és nem került sor összecsapásra a püspöki kollégium és a római Kúria között. A pápa és a püspökök is ösztönösen törekedtek arra, hogy megtalálják a Szentszék és a világegyház közötti együttélés legmegfelelőbb módját. „Általában mindenki megegyezett abban — mondotta szívesen Heenan bíboros —, hogy a kollegialitás gyakorlását előbb meg kell valósítani, mielőtt hozzáfognánk a helyi egyházak tekintélyének kiterjedését és határait megállapító teológiai definíciók megszerkesztéséhez.”

Heenan bíboros szerint a főprobléma az, hogyan lehet megőrizni az egységet, ha a püspökkari konferenciák hangját ma az egyházon belül mértékadóként hallgatják meg, holott az egyház eddig azt szokta meg, hogy kizárólag a Szent-székhez forduljon, hogy minden ügyben tőle kapjon utasítást. A nemzeti püspökkari konferenciák nem cselekedhetnek magukban anélkül a veszély nélkül, hogy nemzeti egyházakká alakulnak, ami szétrombolná a római egyház egységét és katolicitását. Megfordítva viszont a központi tekintély sem hozhat többé egyetlen, az egész egyházat érintő döntést sem, anélkül, hogy előzőleg az egyes egyházi területek képviselőivel részletesen konzultált volna.

Heenan bíborossal együtt vett részt a sajtóértekezleten *Gérard Philips*, belga teológus, aki elmondotta, hogy a két nagy gondolati áramlatot, amelyek közül az egyik a pápai primátust, míg a másik a püspöki kollegialitást hangsúlyozza nyomatékkal, olyan dialektikus feszültségben kell látni, amely teljesen sohasem oldható fel. Philips is hangoztatta, hogy az első munkahéten a püspökök a lehető legnagyobb szabadsággal beszéltek és semmiféle nehézséget nem rejtettek véka alá. A kollegialitás Philips szerint egy olyan igazság, amely sokáig rejtve volt és most teljes napvilágra kell hozni. A mai világ egységsülése nyomatékkal követeli ezt a fajta aggiornamentót.

Október 20-án — ezen a hétfői napon kezdődött a szinodus második munkahete — nyelvi csoportokra oszlottak szét a szinodus résztvevői. „Circuli minores” ez volt a hivatalos neve ezeknek a kisebb csoportoknak, amelyek mindegyikének élén egy moderátor és egy relátor állt. Összesen kilenc ilyen nyelvi csoport alakult, két angol nyelvű, két francia nyelvű, egy német nyelvű, két spanyol nyelvű, egy olasz és végül egy latin nyelvű. Ijjas József kalocsai érsek, a szinodus magyar tagja a latin nyelvű munkacsoporthoz csatlakozott.

Ezeknek a munkacsoportoknak részletekbe menően kellett a nemzeti püspöki konferenciák és az apostoli Szent-szék viszonyával foglalkozniuk, és javaslataikról két nappal később a teljes ülésen számoltak be. Ugyanezen az ülésen zajlott le az első hivatalos szavazás is, amelynek során a következő kérdésekre kellett a szinodusi atyáknak válaszolniuk: „Egyetértene az atyák, vagy nem értenek egyet azzal, hogy a Seper bíboros által felolvasott és a szinodus kezdetén az atyáknak szétosztott Relatio a kérdés további elmélyítése céljából alapul elfogadható?” A szavazás névszerinti felszólalások formájában történt. A kérdésre 72 szinodusi atya föltétel nélkül igennel válaszolt, egy nemmel, ketten tartózkodtak a szavazástól, öt írásban beadott szavazócédula érvénytelennek bizonyult, mert nem írták alá. 63 szinodusi atya fenntartással (*juxta modum*) adta le igenlő szavazatát és közülük harmincötnek annak az óhajuknak adtak kifejezést, hogy a kollegialitás teológiai alapelveinek további tanulmányozását bízzák a hittani kongregáció mellett felállított nemzetközi teológiai bizottságra.

Október 23-án, csütörtökön délután *Vicente Enrique y Tarancon* spanyol bíboros számolt be a saját képviselőinek a szinodus munkájáról. „Az egyház nem demokrácia — mondotta a bíboros —, de kétségtől megkérdőjelezhetetlen szellem hatja át. Isten népének minden tagja lé-

nyegében egyenrangú a maga méltóságában, így mondta ezt ki a zsinat. Másrészt az egyház, ha nem is demokrácia, haszonnal alkalmazhat bizonyos demokratikus eljárásmódokat, amit nap-nap után fokozódó intenzitással gyakorlunk.”

A kollegialitás különböző aspektusait, a jogit, a dogmatikait és a lekipásztort, a kollegialitás lelkének kell áthatnia, — hangsúlyozta a bíboros. Ennek kapcsán felsorolt néhány „kollegiális realitást”. Ezek szerinte: a dialógus egyre intenzívebb klímája az egyházon belül, VI. Pál pápa jelenléte a szinodus vitáin, a pápa utazásai, a püspökök gyakori és szíves kapcsolatai és szuperregionális konferenciái, így például az elmúlt nyáron a svájci Churban. A kollegiális szellemnek hatnia kell egyházmegyei sikon is. Az egyházmegye vezetését nem szabad többé a püspök kizárólagos és személyes feladatának tekinteni, hanem mint Isten egész népének a felelősségében osztozó küldetését. Végül emlékeztetett a spanyol bíboros arra, hogy azoknak, akik ettől a szinodustól egy széleskörű és jogászilag megfogalmazott kollegialitást vártak, nem szabad elfelejteniük, hogy az élet az egyházban mindig előtte jár a struktúráknak. Nem arról van szó, hogy a szinodusból végérvényes struktúrák szülessenek meg, sokkal inkább arról, hogy a kollegiális szellem napról napra kiterjedjen és a keresztény hívő nép magáévá tegye ezt a szellemet.

A szinodus megállapításai

A szinodus kéthetes intenzív munkájának eredményét három kérdéscsoportban foglalták össze. Ezek közül az elsőt, a kollegialitás teológiai megfogalmazásának kérdését, részletes tanulmányozás céljából átutalták a Hittani Kongregáció mellett felállított nemzetközi teológiai bizottságnak. A második kérdéscsoportot, amely a Szentszék és a püspöki konferenciák viszonyára vonatkozik, összesen tizenhárom pozitív megállapítás formájában fogalmazták meg s a szavazóktól azt kérdezték, vajon helyeslik-e ezeket a megállapításokat. A tizenhárom pont a következő:

I. A szubszidiaritás elvével kapcsolatban

1. Pontosabban meg kell határozni az egyes püspököknek és az általuk alkotott püspökkari konferenciáknak illetékességét. A pápa különös módon illetékes azokban a kérdésekben, amelyek a hitbeli egység és a communio megőrzésével kapcsolatosak, valamint azokban a

kérdésekben, amelyek a legfőbb tekintély megítélése szerint az egész egyházra nézve közös szabályozást igényelnek.

II. Az apostoli Szentszék és a keleti egyházak szinodusai, valamint a püspökkari konferenciák közötti egység előmozdításának különféle módzatairól

1. Mindenki vallja a pápának sajátos hivatalából folyó, és vezetői és tanítói hivatalának gyakorlásánál birtokolt teljes szabadságát, hogy bizonyos ügyeket a maga számára tartson fenn és döntsön felőlük. Hogy azonban ez a szabadság összhangba kerüljön a püspököknek az egyetemes egyházért viselendő felelősségével, a keleti egyházak szinodusai és a püspökkari konferenciák készséggel nyilatkoznak, hogy segítségére lesznek a pápának, különösen a fontos ügyek intézésénél és mindenekelőtt az olyan nyilatkozatok és dekrétumok előkészítésénél, amelyek vonatkozásban vannak a hit egységével, vagy pedig az egyetemes

egyházban megőrzendő fegyelemmel. És azt óhajtják, hogy a pápa bölcs megítélése szerint fogadja el ezt a közreműködést. Ugyanezt az együttműködést tesszik magukévá ők is, azonos szellemben a pápával, saját nyilatkozataikkal és dekrétumaikkal kapcsolatban, úgy hogy a pápával szoros összeköttetésben végzett tevékenységükkel az egyetemes egyház és a helyi egyház javát mozgósítsák elő.

2. Megfelelő eszközöket kell megállapítani annak érdekében, hogy a keleti egyházak szinodusai, valamint a püspökkari konferenciák és a római hivatalok között szorosabb együttműködés valósuljon meg, hogy ezáltal fokozódjék a szinodusok és a konferenciák részvétele a kulturális hivatalok tevékenységében.

3. A kölcsönös információcserének rendszeresnek és folyamatosnak kell lennie és a legalkalmasabb formában kell megvalósulnia.

4. Azoknak a kérdéseknek kezelésénél, amelyek egy egyházmegye, vagy egy egyháztartomány belső életét érintik, még megállapítandó normák szerint meg kell hallgatni a megyéspüspököket, illetve az egyháztartomány küldötteit.

5. A Szentszék által kibocsátott nyilatkozatokat és dekrétumokat a sajtóban való mindenféle közlésük előtt legalább lényegében ismertetni kell a püspökökkel, ha lehet a kibocsátásuk indokaival és alkalmas nyilatkozatokkal együtt.

6. A Szentszék gondoskodik arról, hogy lehetőleg különböző nyelvű hivatalos lapok kerüljenek kiadásra. Így kellene közölni a Szentszék dokumentumait, a keleti szinodusok és a püspökkari konferenciák fontos nyilatkozatait és egyéb fontos dolgokról szóló információkat.

III. A püspöki szinodusról

1. A püspöki szinodus szervezetét újra meg kell fontolni és tevékenységét úgy szabályozni, hogy jobban megvalósuljon a püspökök kollégialis gondja az egyetemes egyházért.

2. Újjá kell szervezni a püspöki szinodus titkárságát is, úgy hogy az megfelelő eszközökkel ellátott állandó intézménnyé váljék, amely képes arra, hogy a szinodusi összejövetelek munkáját jól előkészítse és végrehajtsa azt, amit a szinodus javaslatként rögzített és a pápa jóváhagyott. A titkárságnak ezt a munkát egyes püspökökkel együttműködve kell elvégeznie, akiket a pápa egyetértésével és még megállapítandó

normák szerint maga a szinodus jelölt ki erre. Így a titkárság összekötő fonallá is válik a szinodus egyes összejövetelei között.

3. Ugyanez a titkárság működjék közre a keleti szinodusok és a püspöki konferenciák és a Szentszék közötti kapcsolatok koordinálásánál, minden olyan esetben, amikor ezek vonatkozásban vannak a szinoduson megtárgyalt, vagy megtárgyalandó tárgykörökkel.

4. Függetlenül attól, hogy szükség esetén rendkívüli vagy külön ülésre is összehívható a szinodus, ha csak lehet általános közgyűlésként minden második évben püspöki szinodust kell tartani.

5. A keleti egyházak szinodusainak és a püspökkari konferenciáknak jogukban álljon, hogy a szinodus megtartása előtt kérdéseket javasoljanak, amelyeket megtárgyalandónak ítélnék.

6. A szinodusok alkalmával a püspököknek a különböző szakterületekről származó peritusok (szakértők) állásának rendelkezésre, azoknak a normáknak megfelelően, amelyeket a szinodusok ügyrendjében kell rögzíteni.

A harmadik kérdéscsoport a püspöki konferenciák egymásközötti viszonyát ölelte fel. Itt öt megállapítást szövegeztek meg és ezekről kellett az atyáknak szavazniuk. Az öt megállapítás a következő volt:

1. Az egyház missziós tevékenységével kapcsolatban kíváncsi, hogy minden egyházmegye és minden püspökkari konferencia a legrövidebb időn belül váltsa át tettekre azt, amit a II. vatikáni zsinat kívánt a missziós hivatások szellemi és anyagi megsegítése tekintetében.

2. Ami az egyes püspökkari konferenciák egymáshoz fűződő kapcsolatát illeti, kíváncsi, hogy fokozatosan kiépítésre kerüljön a szomszédos, vagy az azonos társadalmi, kulturális föltételek között működő püspökkari konferenciák között a kapcsolatok kiépítésének ilyen vagy olyan formája, míg végső fokon kontinentális síkon sikerül egyesíteni őket.

3. Meg kell vizsgálni a legmegfelelőbb módokat arra, hogy a papok, a szerzetesek, valamint a laikusok miként tudnának jobban együttműködni a püspökkari konferenciák nemzetközi csoportosulásaival.

4. Az igazság és a béke előmozdítására a népek között javasolják: a) hogy minden püspök és minden püspökkari konferencia világosítsa föl és biztassa a papságot és a laikusokat, hogy a zsinat

szellemének megfelelően működjenek közre minden olyan kezdeményezésben, amelynek célja az igazság érvényesítése a szegény népek irányában; b.) hogy a püspökkari konferenciák a legkonkrétabb formában támogassák a Szentatyának arra irányuló kezdeményezését, hogy fejlesztési alap létesíttessék a szegény országok érdekében és hogy a „Iustitia et Pax” pápai bizottság kezdeményezze azokat a módozatokat, amelyek révén ezek a problémák jobban megismertethetők és gyakorlati megoldáshoz vezethetők.

5. A tárgykör újabb áttanulmányozása érdekében kívánatos, hogy a szinodus során elhangzott írásos beszámolók, szóbeli magyarázatok, feleletek, viták egyetlen dokumentáció keretében kerüljenek összegyűjtésre és ezeket küldjék meg a püspökkari konferenciáknak, hogy azok áttanulmányozhassák és az alapos áttanulmányozás után véleményüket közhessék a szinodus titkárságával.

A második és harmadik kérdéscsoportban felsorolt összesen tizenhét megállapításról két utolsó, október 27-én és 28-án megtartott ülésen szavazott a szinodus. A szavazás eredményéből kiderül, hogy a megállapítások általában a szinodusi atyák széles körű tetszésével találkoztak. A legkisebb számú *placet* szavazat 97 volt, a legnagyobb 134, míg a *placet juxta modum* általában 10 és 20 között ingadozott. A legnagyobb ilyen jellegű kilengés a legelső, a szubsidiaritással kapcsolatos megállapításnál mutatkozott. 143 szavazó közül itt 98 szavazott *placettel*, 7 *non placettel*, míg 37 *placet juxta modummal*, 1 szavazó tartózkodott.

VI. Pál pápa az október 27-i ülésen mondotta el záróbeszédét, amelynek elején köszönetet mondott az atyáknak a megjelenésükért. Rámutatott ennek a szinodusnak, mint mondotta, rendkívüli jellegére. Azért volt ez rendkívüli, mert olyan alapvető kérdések megoldásával foglalkozott, amelyek a jövő egyházkezelésének gyakorlásával függnek össze. Meg kell állapítani azokat az egyházi jogi vonatkozásokat, amelyek a II. vatikáni zsinat által kimondott két tényen alapulnak. Ez a két tény: a püspökök kollegialitása, és a püspökkari konferenciák létrejötte különböző nemzetekben vagy sajátos jellegű területeken.

„Biztosítani szeretnénk önöket — mondta a többek között a pápa —, hogy

buzgó fáradozással igyekszünk, inkább örömmel mint kötelességből, a legnagyobb figyelmet szentelni azoknak a szavazatoknak, amelyet önök, tisztelendő testvérek ma leadtak és a szinodus elnökségéhez eljuttattak. A tény, hogy ezeknek a szavazatoknak egy részét »juxta modum« adták le, még behatóbb vizsgálatot követel részünkről.”

A Szentatya beszédében hangot adott annak a szándékának, hogy rendszeresen összehívja ezentúl a szinodusokat, és pedig általános és rendkívüli szinodusokat egyaránt. A Szentatya a maga részéről teljes mértékben helyesli azt a javaslatot, hogy mostantól kezdve rendszeresen minden két évben összehívják a szinodust, hacsak a körülmények nem követelnek másfajta döntést. Eltökélt szándéka a pápának az is, hogy megnövelje a zsinati titkárság feladatkörét és számba kívánja venni azt a szinodus is jogos kérést, hogy a világ püspöki karának képviselőit szorosabban kapcsolják be a titkárság munkájába. A Szentatya mindezzel bizonyítani kívánja, mennyire megzsilárdult bizalma a szinodus intézményében. Ez az intézmény távol van attól, hogy az egyházkezelési hatalom gyakorlásában rivalizálást hívjon életre, sokkal inkább az a feladata, hogy olyan légkört teremtsen meg a pápa és a püspökök között, amely a szorosabb együttműködés érdekében áll.

„Szándékunk — mondotta szószerint a pápa —, hogy a mondottakat mind megvalósítsuk, miközben teljes mértékben tiszteletben tartjuk püspöktestvéreink sajátos felelősségét, egyéni püspöki hivatalukban éppúgy, mint amikor a kánonjog által megállapított formákban konferenciára ülnek össze. Érthető, hogy ugyanakkor semmiképp sem akarunk lemondani azoknak a feladatoknak és különleges felelősségnek vállalásáról, amelyeket a primátus karizmája ró ránk, azé a primátusé, amelyet Krisztus személyesen ruházott Szent Péterre, akinek alázatos, de jogszerű utódai vagyunk. A pápa kell, hogy az egyház szíve legyen, hogy lehetővé tegye a szeretet vérkeringését, amely szívekből indul ki és szívekbe tér vissza. A pápa legyen a középpontja a szeretet kötelékének. Neki mindenkit magához kell engednie, mindenkit szeretnie kell, mert Krisztus Pétert »amoris sui nobis vicarium relinquat«.*

* Magyarul: „... az ő szeretetének helytartójaként hagyta ránk.”

Szinodusi atyák nyilatkozatai

A szinodus befejeztével a sajtó természetesen a legnagyobb érdeklődéssel vetie körül a szinoduson vezető szerepet játszó főpapokat. Nyilatkozataikból, melyek részben a sajtó hasábjain, részben a televízió nyilvánossága előtt hangzottak el, adunk az alábbiakban egy kis ízelítőt.

Poma bíboros, bolognai érsek, az olasz püspöki kar elnöke, elmondotta, hogy a szinodus két főfeladata az volt, hogy megkeresse a kapcsolatok formáit és lehetőségeit egyrészt a püspöki küldetés, másrészt a Szentszék sajátos feladata között. A püspökkari konferenciák intenzív fejlődése sürgőssé tette a szoros együttműködést a pápával. Ezt az együttműködést a szinodus minden résztvevője helyeselte. Többen a már meglevő szinodusi titkárság kibővítése mellett szálltak síkra. Mások a keleti egyházak szinodusainak mintáira szívesebben látnának egy állandó szinodust Rómában. Azokkal a vélekedésekkel szemben, amelyek szerint a szinodus témaköre távol esett a mai egyház és világ égető problémáitól, bebizonyosodott, hogy a püspökök és a Szentszék közötti kapcsolatot alapvető átgondolása javára válik minden más probléma megoldásának.

Jean Danielou francia bíboros az AFP hírügynökségének adott nyilatkozatában kijelentette, hogy a szinodus munkáját nem a konzervatív erők ellenállása egyrészt és a haladó áramlatok törekvései másrészt határozta meg, hanem abba döntően szóltak bele a harmadik világ fiatal egyházai is, amelyek telve vannak dinamizmussal. Ami a pápai primátust és a püspöki kolegialitást illeti, Danielou szerint itt nem két egymásnak ellentmondó valóságról van szó, amelyek között kompromisszumot kell kötni, hanem két egymást kiegészítő valóságról. Az ő véleménye szerint a szinodus legfontosabb eredménye a kapcsolatok megjavulása a Szentszék és a püspökkari konferenciák között.

Jan Bernard Alfrink holland bíboros-érsek sajtónyilatkozatában hangsúlyosan mutatott rá, hogy a szinodus megerősítette a II. vatikáni zsinatnak a kolegialitásról szóló tanítását. Ezen túlmenően azonban még három fontos dolgot valószínűsített meg, amelyek a jövő szempontjából nyomatékkanak esnek latba. Elérte a szinodus, hogy létrehozzák azt az állandó titkárságot, amelynek tagjait a végrehajtó bizottság maga választja meg. Biztosították a püspököknek azt a jo-

gát, hogy javaslatokat tegyenek a szinodusokon megtárgyalandó tárgykörökre nézve, harmadszor pedig a pápa megerősítette azt a kívánságot, hogy a szinodust minden két évben általános ülésre hívják össze.

Alfrink szerint sokfelől nagyobb várakozással néztek a szinodus elébe. Így például várták, hogy sikerül megoldást találni a papságnak, ha nem is valamennyi, de leglényegesebb problémáira, beleértve a cölibátus kérdését is. Ilyen megoldásokra azonban még akkor sem kerülhetett volna sor — mondotta Alfrink — ha a szinodus ülését 14 nappal meghosszabbították volna. Ezek a problémák ugyanis sokkal bonyolultabbak, mint azt sokan gondolják. Ha a szinodus most föl is oszlott anélkül, hogy bátorító szavakat intézett volna a világ klérusához (a szinoduson szó volt egy, a papsághoz intézendő üzenet kibocsátásáról, de a betérjesztett szöveggel szemben annyi kifogás merült fel, hogy inkább eltekintettek a kidásától) mégis szó esett a papság kérdéséről és a legközelebbi szinodusi üléseken minden bizonnyal megtárgyalják majd.

Suenens bíboros véleménye szerint a szinodus viszonylagos sikeréről beszélhetünk. A belga bíboros egy olyan felvonóhoz hasonlította a szinodust, amelynek az a rendeltetése, hogy a toronyház tizedik emeletére érjen föl, egyelőre azonban a harmadik emeletnél tart. Ha alulról nézzük, az az érzésünk, hogy jókora utat megtett már. A tizedik emeletről nézve azonban látjuk, hogy még sok van hátra, míg célját eléri.

Franz König bécsi bíboros-érsek, hazaérkezése után tartott sajtókonferenciát. A szinodusnak talán legfontosabb határozata szerinte az állandó titkárság felállításáról, amelyhez a világ minden részéből származó püspökök tartoznak majd.

Döpfner bíboros, München-freisingi érsek, hazaérkezve úgy jellemezte a szinodusi vitákat, hogy azok nyílt és testvéries szellemben folytak le. Persze fennáll az egyházban a veszély, hogy bizalmatlanság jelentkezik a Kúria és a női karok között. Azt hiszem azonban — mondotta Döpfner bíboros —, hogy a szinodus szabadszelleme vitái nélkülözhetetlen bizonyítják, hogy az egyházért való aggodalom volt a legfontosabb.

DOROMBY KÁROLY

A KIS ÚT

MÉG MINDIG MISEHALLGATÁS?

Senki nem csodálkozhat azon, ha bizonyos berögződött szokások egyhamar nem cserélhetők fel újakra. Különösen az idősebb korosztályoknál meg nehezen az ilyen átállás. Nem a század elején, hanem az elmúlt években ismertem meg egy idős nőt, aki leánya távollétében nem volt hajlandó a villanykapcsolóhoz hozzányúlni. Pedig nem kétséges, hogy a petróleumlámpa meggyújtása sokkal komplikáltabb és veszélyesebb, mint az említett kézmozdulat.

Talán mosolygunk ezen a naivitáson: csak az nem jut eszünkbe, hogy magunk is naponta hasonló magatartást tanusítunk. Persze nem a villanykapcsoló, hanem annál kissé modernbb dolgok iránt. A tudomány és a technika eredményeit ugyan viszonylag még elég könnyen elfogadjuk, sőt rövid időn belül élünk is velük, szellemi és lelki vonalon azonban már nem vagyunk ennyire rugalmasak és modernek.

Az elmúlt években sokszor olvastuk és hallottuk már, hogy a II. Vatikáni Zsinat a liturgiáról szóló határozatában következetesen arról beszél, hogy a szentmiseáldozat bemutatásában a hívek cselekvő részvételére van szükség. Ez egészen logikus, ha végiggondoljuk az egyháznak a szentmiséről vallott felfogását, amely szerint az az egész egyház áldozata. Igaz, hogy a papnak kiemelkedő szerepe van ebben az áldozatbemutatásban, de ez a szerep nem egyedüli és kizárólagos. Ma, amikor félreteesszük a több évszázados, de napjainkban már teljesen oktalán félelmet és Szent Péter apostol levele alapján újra merünk beszélni a hívek egyetemes papságáról, egészen természetes, hogy mindenki, aki a szentmisén részt vesz, bizonyos fokban áldozatbemutató is.

Ugyanakkor sokan képtelenek szakítani a régi mentalitást tükröző kifejezéssel, és a mai felfogással össze nem egyeztethető módon még ma is állandóan misehallgatásról írnak és beszélnek. Tudományos cikkekben éppen úgy előfordul, mint népszerűítő írásokban, halljuk prédikációkban és templomi hirdetésekben. Ezek után nem csodálkozhatunk, ha hallgatást emlegetnek az emberek.

Mondhatná valaki, hogy minek ilyen jelentéktelen semmiségen fennakadni. Hiszen egyrészt évszázadokon át jó volt ez a kifejezés, másrészt ugyan mi múlik azon, hogy valaki misehallgatást

mond-e, vagy szentmisén való részvételt?

Annyi tény, hogy a kifejezés évszázadokon át használatban volt; de hogy jó is volt-e az már kétségbe vonható. Ha meggondoljuk a jelentését, meg kell döbbernünk azon, hogy egyáltalán polgárjogot tudott kapni vallásos életünkben. Hiszen előadást, prédikációt vagy zeneművet lehet hallgatni, de misét nem. Az képtelenség. Annyi értelme van, mint ebédet hallgatni vagy fürdést hallgatni.

És nagyon sok múlik azon, hogy vajon ezt a szót használjuk-e, vagy jobbat és korszerűbbet keresünk helyette. Hiszen van valami tartalom minden szó mögött, s amikor kimondjuk, öntudatlanul sok érzelmi és hangulati elem, s valamivel tudatosabban nem kevés értelmi mozzanat is kapcsolódik hozzá. Márpedig a misehallgatás szinte csábít a passzivitásra: kényelmesen elhelyezkedve eltöltök egy órát, a pap erőlködik, én pedig több-kevesebb együttérzéssel szemlélem igyekezetét... Ha őszintén és komolyan bele akarunk kapcsolódni a zsinat által elindított megújulásba, akkor szellemi-lelki átállásra van szükség. S ennek az átállásnak jelentős tényezője, hogy az új fogalmak átjárják a tudatalatti rétegeket is. Ha következetesen nem igyekszünk magunkba sulykolni a zsinat által felszínre hozott új kifejezéseket s a régieket ezekkel helyettesíteni, akkor nem hatnak ránk, és évszázadokig is eltarthat, míg egészen általános lesz az, amit egy-két év alatt el kellett volna sajátítanunk és terjesztenünk.

Visszatérve a bevezetésben említett jellemző kis apróságra, azt kell mondanunk, hogy a régi misehallgatás a petróleumlámpa meggyújtásához hasonló, és az a kegyelmi fény, amivel elárasztotta a lelkeket, viszonylag nem nagyobb, mint amit egy ilyen lámpa sugároz. Ugyanakkor a cselekvő bekapcsolódás a szentmise bemutatásába olyan egyszerű, mint a kapcsoló gombjának a megmozdítása, és a kegyelem fényének bőségével árasztja el azt a lelket, aki teljes szívvel hajlandó ezt a módot gyakorolni. Azaz a jövőben semmiképp sem szabad misét hallgatnunk, hanem a szentmiseáldozatot a pappal közösen kell bemutatnunk. És persze ennek érdekében sürgősen el kell felejténünk a „misehallgatás” szót.

KATONA NÁNDOR

NAPLÓ

A RÓMAI GREGORIANA ÚJ ARCULATA

Az előadóteremben a hallgatók között egy jövőendő pápa ülhet — írja E. L. Hughes a *Life* hasábjain. Ez az új pápa hétköznapi ruhát visel reverenda helyett, a Vatikánon kívül lakik, s talán elfogadja majd a házas papokat és a pirulát. Néhány évvel ezelőtt ilyen „jóslat” elképzelhetetlennek tűnt. Holnap talán már lehetséges lesz, mert a változás szele végigsöpört a római Gergely Egyetem osztályterméin. Változik a hallgatók, az előadók gondolkodásmódja, s mindez azért fontos, mivel a Gregoriana, vagy miként a hallgatók hívják, a „Greg” jelenti az egyháznak azt, amit a világiaknak Oxford, Cambridge, a Sorbonne és Yale-Harvard együttvéve. Valaki találónak nevezte a „katolicizmus olvasztótégelyének”. A jelenlegi bíborosok 35 százaléka, a legutóbbi 8 pápa közül 6 a Gregorianán tanult.

Megújulásokról, olykor a fennmaradásért vívott harcról tanúskodik az egyetem története. 1551-ben *Loyolai Szent Ignác* alapított Rómában a pap-ság tudományos és lelki nevelésére *Collegium Romanum*-ot, ez a Gregoriana őse. XIII. *Gergely*, a naptárreformjáról híres egyházszervező pápa megújította, s a világ legtekintélyesebb egyházi tanintézetévé fejlesztette a később róla elnevezett egyetemet. 1870-ben az olasz kormány lefoglalta és államosította. Jelenleg *Universitas Gregoriana* néven működik. Professzorai jezsuiták, a hallgatók a világ minden tájáról érkeznek. Míg 1931-ben mintegy 1500 hallgatója volt, addig napjainkban 72 nemzet 560 egyházmegyéjéből érkeznek szeminaristák és fiatal papok az egyetemre, majd háromezren. A magyar katolicizmus olyan kiemelkedő alakjai folytatták itt tanulmányaikat, mint *Pázmány Péter* vagy *Prohászka Ottokár*. Akik a Gregorianán tanulnak, azokra többnyire egyházi hatalom és tekintély vár.

Ezek között a jövőendő vezetők között forradalmian új szellem uralkodik — a szembenállás, kérdezés, sőt a tekintélyrombolás szelleme. A szeminaristák és a fiatal papok az egyház történelmi helyzetét vizsgálják. Fiatal, szabadon gondolkodó tanárok, különböző nemzetiségű előadók oktatják őket. Legutóbb 28 nőhallgatót is felvettek, s ezzel az egyetemnek koedukációs légköre lett, először a főiskola 418 éves történetében. A Gregoriana tanárai fontosnak tartják az

intellektuális kapcsolatot a világgal. Protestáns előadó éppúgy található az egyetemen, mint professzornő, aki az egyetem Bibliái Intézetén a hettita nyelvet adja elő. 1970-re tervbe vettek egy marxista továbbképző tanfolyamot is.

A Greg rektora a kanadai jezsuita szociológus *Hervé Carrier* okos diplomata, aki tudja, hogyan kell az új szellemet megteremteni anélkül, hogy a régi értékeket elvetnék. Egy kollégája mondta: „Az egész intézményt a feje tetejére állítja.” Az egyház új arculata formálódik a Tiberis partján, a Gregoriana egyetem szabad és független atmoszférájában. És minden évben több mint 700 hallgató tér vissza egyházmegyéjébe Aachentől Zaragosáig, s magukkal viszik az új lelkületet, a haladó egyház igényét.

Ez az új szellem még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük, milyen volt az egyetem néhány évvel ezelőtt. Szigorú fegyelem, a megszokás és a konzervativizmus jellemezte. A tanároktól és a hallgatóktól egyaránt elvárták, hogy föltétlenül engedelmeskedjenek. A reverenda kötelező volt, még a szeminaristáknak is. Latinul hangzottak el a hosszú, száraz előadások, és ahhoz, hogy valaki sikeresen vizsgázzék, nem képzelőerő vagy jó ítélőképeség kellett, hanem jó emlékezet és a tananyag gépies felmondása. A dialógus elképzelhetetlen volt, és a diákok esetleges tiltakozása szentségtörésnek számított. Előadások után a hallgatók nemzeti kollégiumokban laktak, eltöltve attól, hogy moziba vagy szórakozni járjanak. Csupán hármas vagy négyes csoportokban hagyhatták el az épületet.

Ma mindez gyökeresen megváltozott. A reverendát felváltja a hétköznapi ruha, a sportzakó és a kék munkaköpeny. A legtöbb előadóteremben latin helyett olaszul, franciául, angolul és németül tartják az órákat. Ami pedig a korábbi szigorú fegyelmet illeti: az új helyzetet jól példázza a Hallgatók Tanácsa, melyet két évvel ezelőtt szerveztek. A tanács elnöke így nyilatkozott: „A Gregorianának elsősorban a hallgatókat kell szolgálnia.” Ez az észrevétel más egyetemek diákmozgalmaival összehasonlítva szelídnék tűnik, mégis azonnal megtorlást eredményezett volna a néhány évvel ezelőtti Gregorianán. Akkor a hallgatók voltak az egyetemért, az egye-

tem pedig az egyház fegyelmezetten egységes hierarchiájáért létezett. Most viszont „a fiatal emberek a dolgok új megközelítését akarják. Azokat a professzorokat, akik nem változtak a vatikáni zsinat óta, bojkottálják és elutasítják” — mondja egy gregorianabeli pap. *Maurizio Flick* professzor pedig ezt magyarázza: „Visszatérünk a teológia forrásához, a Szentíráshoz. Eddig a »kegyelem teológiáját« műveltük. Most az »antropológiai teológia« van kialakulóban, középpontjában az emberrel.”

A reformokat részben még tanulmányozzák, részben már októbertől érvénybe léptek. Legfőbb szorgalmazójuk *Carrier* atya, a Gregoriana rektora. „Az egész intézményt korszerűsíteni kell” — jelentette ki. „Ma olyan papokra van szükségünk, akik megértik a modern embert, a szociális változásokat és az igazságosság igényét a fejlődő világban.” A korszerűsítések fokozatosan alakítják majd ki a holnap egyházának arculatát. *Pedro Arrupe*, a jezsuita rend generálisa, a Gregoriana legfőbb vezetője hangsúlyozta: „Megpróbáljuk előrelátni azoknak az embereknek a szükségleteit, akik majd a 21. században élnek s dolgoznak.”

Az ott tanuló szeminaristák, fiatal papok és az előadók párbeszédet folytatnak a holnap egyházáról. Íme néhány vélemény. *Roderick MacKenzie*, Kanada, a Gregoriana Bibliai Intézetének vezetője: „Köszönet Istennek, János pápának és a II. vatikáni zsinatnak. Időben érkeztek.” *Michel Duet*, Franciaország, negyedéves teológus: „A ma egyházának legnagyobb problémája a szegénység. Nekünk kapitalistáknak sokkal könnyebb pirulát adni a bennszülötteknek, mint segíteni a fejlődő országokat.” *Giuseppe Betori*, a Hallgatók Tanácsának elnöke: „Feltételelesen egyetér-

tek a *Humanae vitae*-vel, de nem értek egyet azzal a módszerrel, amely ennek az enciklikának a megalkotásához vezett.” *René Latourelle*, Kanada, az Akadémiai Szervező Bizottság vezetője (ez a bizottság dolgozza ki a reformokat): „A hallgatók sokkal türelmetlenebbek most. Régen csak gondolták a dolgokat, ma ki is mondják. Ezek a hallgatók személyiségek, ezért teológiai tanulmányaiknak szorosabb kapcsolatban kell lenni életükkel. Nekünk a modern egyházat a keresztény emberek összessége jelenti. Az egyház elvonatkoztatva, absztrakt módon nem létezik.” *George Lenker*, Egyesült Államok-beli hallgató: „Az egyháznak joga van, hogy megkívánja a cölibátust, de fő feladata az, hogy papokat adjon az embereknek. Ha nincs elég nőtlen papi hivatás, akkor az egyház engedje a házasságokat is papjai közé.” *Edward Malatesta* atya, Egyesült Államok: „A hallgatók mindent akarnak, és ami ma megvalósul, azt már tegnap szerették volna. Olyan papok kívánnak lenni, akik együtt haladnak korukkal. Ehhez az új korszakhoz új iránymutatásra van szükségük, hogy a pap megérthesse a hitet is, a világot is, és a kettőt egybekapcsolja.”

Miért történt ez a gyors változás azon a főiskolán, mely eddig nem vette tudomásul a változásokat? Az egyik ok a fiatal szeminaristák álláspontja. Egyikük azt mondotta, udvariasan, de meggyőződéssel: „Ha nem érjük el, amit akarunk, nem fogunk a barrikádokra menni. De mindig megtagadhatjuk, hogy papok legyünk.” A papi hivatások állandó csökkenésekor, és amikor az egyházi kilépések is emelkednek, az egyház vezetői nagyon figyelnek arra, mit akar az egyház fiatal papi nemzedéke.

(major)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA

A *Kortárs* júliusi számában jelentek meg *Vas István* szellemes, okos és tanulságos *Mogorva jegyzetei*. Így kezdődnek: „Kapóra jött küldemény. A Stamfordi (Connecticut) Nemzetközi Irodalmi Központ jóvoltából kaptam meg *Mécs László* válogatott verseit, a torontói Weller könyvkiadónak az Amerikai Magyar Szépművés Céh támogatásával létrejött kétnyelvű kiadásban. 67 vers,

263 oldalon, bibliográfiával, 7 fényképpel... imponálóan szép kiadás: külföldön tudtommal nem jelent meg magyar író könyve ilyen szép kiállításban...” Ez a kötet van most előttem is.¹

Ugyancsak *Vas Istvánt* idézem. „Ízetlen dolog volna, sőt izléstelen, ezt az alkalmat használni fel arra, hogy felújítsuk a *Nyugat* egymásra következő nemzedékeinek véleményét — pontosabban:

¹ Mécs László: Vadócba rózsát oltok. Toronto—Canada, 1968.

ítéletét — Mécs költészetéről. Azóta sok minden történt. Mécs László már nem a legünnepeltebb költője Magyarországnak, mint akkoriban. Ez a könyv is utal rá, de a mi lexikonunkból is meggyőződhettem róla, hogy 1953-ban koholt vádak alapján elítélték és csak 1956-ban rehabilitálták. Az üldöztetés, az elszenvedett igazságtalanság, ahogy az még a Mécs Lászlóénál enyhébb esetekben is lenni szokott, óhatatlanul tiszteletet parancsol, és ez a zavart respektus a jogos és természetes kritika lehetőségeit is megnehezíti. S a bekezdés azzal végződik: ítéleteink viszonylagosak; s ha földidezzük a régieket, nem a megatalkodott ismétlés a helyénvaló, „hanem inkább a felülvizsgálat, a mai irodalmi jogszolgáltatás szempontjait is figyelembe véve”.

Persze eszemben sincs, hogy itt, ezen a helyen és ezek között a szükségsszerűen szűk keretek közt bármiféle perújítást kezdeményezzek. Irodalmi, természetesen. Azt hiszem, egy lépéssel tovább menve Vas Istvánnál, hogy az elszenvedett igazságtalanság iránt való tiszteletnek, „zavart respektusnak” ma talán már kevésbé kell nehezítenie „a jogos és természetes kritika lehetőségeit”. Ahhoz, hogy ez a jogos és természetes kritika úgy érvényesüljön, ahogyan kellene, persze el kell hárítani útjából mindazt, ami talán még a zavart respektusnál is jobban akadályozhatja: a kellő ellenőrzés nélküli szóbeszédet, hallomásból vett „adatokat”; a tényeket kell megvizsgálni, és a szövegeket: magukat a verseket, magát a művet. Hát-ha nem olyan semmit sem érő, mint amilyennek egyesek ítélték, azokkal szemben, akik viszont az egyedül értékesnek és igaznak ítélték? Mécs Lászlónak — mint mindenkinek — senki sem ártott annyit, mint a kritikátlan rajongói, akik minden kritikában maffiát és merényletet láttak, és kedveltjüket valamiféle szentség és sérthetetlenség nimbuszával övezték. De aki tollat vesz a kezébe, az eleve lemond róla, hogy szent és sérthetetlen legyen. Írni egyben a kritika vállalását is jelenti. Illetve kell, hogy jelentse.

A *Nyugat* nem kedvelte Mécs Lászlót; ez nem volt egyértelmű az agyonhallgatással: tudomást vettek róla, alkalomadtán bírálták is. Babits sem hagyta ki híres, a „második nemzedék” fölvonulató antológiájából. De Mécs, mint jelenség, mint stílus, mint magatartás épp oly kevésbé felelt meg a *Nyugat* akkori költőeszményének, mint amennyire — természetesen, és erős hangsúllyal *mutatis mutandis* — Ady sem volt már az a

költőtípus, amelyet elsőrendűen a magáénak vallott (mint *típust*, ismétlem, nem mint „értéket”, és nem mint „világnézetet”). Ezt maga Mécs László is nagyon jól tudta; hogy tudta, annak több versében világos nyoma van. Szemben a *Nyugat* „finnyasságával”, ismételten azt vallotta, hogy ő „mindenkié”, és nem a költészet tolvajnyelvén akar beszélni, hanem a minden emberek, és a minden emberre kiterjedő szeretet „világnyelvén”.

Nem felelt meg a *Nyugat* eszményeinek a stílusa sem. Ha ma elolvassuk (és nem pusztán csak ezt az amerikai antológiáját, hanem valamennyi kötetét), nyilván láthatjuk, mennyi ezekben a versekben bizonyos „hordalékanyag”, s ugyanakkor azt is, hogy mennyire más „elvek” szerint készültek, mint a „nyugatos” versek egyfelől, a „kassákosak” másfelől. Valami sodorja ezt az anyagot, de valami „más”, a kimondás, a szaválás árama, ereje. Számos költeményén ki lehet mutatni ezt a — mondjuk jobb híján így — verbális, sőt kantábilis fogantatást, egészen azokig a szélső példákig, amikor a szavalmányosság igényei még a dekorációt is megszabják. Mindezt tényként mondom, a típus jellemzőjeül, s nem értéktételeül. Vas István említi ítéleteink viszonylagosságát. Nos, nem hallani-e ma ismét hangokat, nem is holmi útszélekről, mint a finnyasság vélhetné, hanem költők komoly tanácskozásain, hogy az „írásbeli” költészet kora lejárt, térjünk vissza újra a szóbeliséghez, a szaváláshoz... Ezt sem azért mondom, mintha magam is így gondolnám. Csak szintén tényként, ezúttal ama „viszonylagosság” szempontjából. Mécs László az adott körülmények közt, és nyilván legalapvetőbb hajlamainak is megfelelően, vállalta annak idején a lényegbeli hivatásszerű „tinódiságot”; ezzel természetesen járt együtt, hogy a versbe — az ő versébe — bele kell kalkulálni, illetve hozzá kell kalkulálni az előszót is, az előadást, a „lantot”, ami nélkül végül is nincs Tinódi, illetve Tinódi nem Tinódi. A modern költészet, legalábbis fő irányában, úgy látszik, ezzel diametriálisan ellenkező irányba fejlődött; egész modern verszülésünk, úgy látszik, ezzel szögesen ellenkező (úgy látszik, mondom, és nem modorosságból, hanem mert pillanatnyilag még valóban úgy látszik, illetve az utolsó pillanatig még úgy látszott; ma itt-ott kezd másként látszani — a viszonylagosság törvénye szerint). A Mécs Lászlóé egészen másfajta versízlés volt, és a másik álláspontjáról nézve helytelen, ha tetszik, „vulgáris”. De

abban a „tény-dossziében”, amely egy majdani, „a mai irodalmi jogszolgáltatás szempontjait is figyelembe vevő” felülvizsgálat anyagát gyűjtené össze, méltányos lenne egy lapon ezt is följegyezni, megfontolás (vagy megfontolás utáni elvetés) céljából: hogy ezt a sajátos, inkább szóbeli, mint írásbeli, inkább előadásra, mint olvasásra szánt, s inkább a pódiumon, mint a néma papíron élő költszettel nem kell-e a *saját* természeté és törvénye szerint is mérlegre tenni, a *saját* mérlegén megmérni? Megnézni, hogy a *saját* lírai típusában mit nyom a latban, mi a súlya, vagy hogyan vesztett idők folyamán esetleg az eredeti súlyából...

Vesztett? A nagy népszerűség, úgy lehet, kettősen is ártott Mécs Lászlónak. Egyrészt azzal, hogy a költőt a siker „igazolta” és fölmentette a szigorúbb önkontroll alól. Másrészt azzal, hogy sok, sikerre jogosan kívánczó írónak az ellenérzését, indulatát hívta ki. Az indulatok pedig nem mindig igazságosak, és kivált nem mindig méltányosak. Aki nagyon ingerült, néha övön alul üt. Így háruhtak Mécs Lászlóra teljesen alaptalan gyanúk; nagyon durván így lehetne leegyszerűsíteni: mert a Horthy-rendszer alatt népszerű, sőt a legnépszerűbb volt, *tehát* ennek a rendszernek volt „az embere”, magyarul: jobboldali, sőt — bizonyos mendemondákban — fasiszta. Holott ennek éppen az ellenkezője az igaz. Mécs László pap volt (nagyon jó, feddhetetlen pap és szerzetes), népszerű is volt, kihasználta népszerűségét (sokszor éppen „népszerűtlen” dolgok elmondására); politikai értelemben nem volt „baloldali”, de sosem volt „jobboldali” sem, még kevésbé fasiszta: sosem volt annak a társadalmi képletnek (képzelettel mondva) a székértelője, ami a Horthy-kor hibrid világát jellemezte. Ez nyilván kiderül a verseiből is, melyekben lehetetlen észre nem venni annak a „felvidéki” demokratizmusnak a levegőjét,

amelytől épp a Horthy-rendszer irtózott a legjobban.

All ez kivált Mécs László korai kötetekre. A későbbiekben ez a hang lehet, hogy halkult; el sosem hallgatott egészen. (A nagyon világos, kemény vers, *Az ismeretlen katona sirjánál*, egykorú a hitlerizmus uralomra jutásával.) És az is köztudott dolog, hogy amikor a fasiszmusról, illetve hitlerizmusról került szó: egyértelműbb volt, mint némely olyanok, akik utóbb, amikor nem tiltakozhatott, követ vetettek rá, sajnos, méltánytalanul, egy kicsit ilyesféle vádló lendülettel is. De azért mégiscsak ő írta meg *A nagy lunatikust* akkor, amikor egyesek még kevésbé határozottan utasították el ezt a „holdkórosságot”.

De ezek régi dolgok, hagyjuk őket; épp csak címszónak írjuk fel abba a bizonyos tény-dossziéba: mert tények. Mint ahogy az is tény, s ha el is mondták már, nem lehet elégszer újra mondani: az ég világon semmi köze sem volt a Vigiliába nemcsak az ő tudtán kívül, de az akkori *de facto* szerkesztőt is megkerülve becsempészett ocsmány cikkhez Radnóti és Vas István ellen. Ezt az ő terhére róni annyi volna, mint megint csak megnehezíteni Mécs László „jogos és természetes kritikájának lehetőségeit”. Holott nyilván épp az ellenkezője a helyes: a jogos és természetes kritika. A tények és művek alapján.

Persze, ez az amerikai antológia azért kevés ehhez. Nem lehet azt mondani, hogy rosszul állították össze (hiszen nyilván az is megszabta ezt, hogy mi van lefordítva); inkább azt mondanám, túlságosan a „hagyomány” szerint szerkesztődött: a közismert Mécs-et mutatja, s alig valamit abból a „rejtettből”, akinek a költői erényei bőven kárpótolni tudnak amannak a költői lazaságaiért és vétségeiért. Amelyek, ismétlem, többnyire „esztétikájából” fakadnak. Tehát végül is elsősorban ezt az „esztétikát” kellene lemérni.

RÓNAY GYÖRGY

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Az immár hagyományosan minden ősszel megrendezésre kerülő „Budapesti Művészeti Hetek” színházi életünknek is mind jobban jelentős eseménye lesz, ahogy ezt az idei seregszemle is bizonyította. Nem annyira azzal a sor új magyar produkcióval, melyet fővárosi és vidéki színházaink speciálisan erre az alkalomra készítettek, inkább a Debre-

ceni Csokonai Színház két „meglepetésével”, mely mégsem volt egészen meglepetés, hisz tavasz óta többen hírül hozták a fővárosba, utóbb kritikusok is megírták (néhány hónap késéssel), hogy a debreceni színház két izgalmas, modern kamaraelőadást produkált olyan színvonalon, mely az elmúlt évad országos viszonylatában is egyedülálló. A

meglepetés tehát az volt, hogy a debreceniek ténylegesen minden várakozást felülmúltak teljesítményükkel: Illyés Gyula „A kegyenc” című drámájának az Oáry Színpadon és Barbara Garson „Macbird” című drámai szatirájának a Thália Stúdióban tartott előadásával.

„A kegyenc”-et, mely „Teleki László eszméi nyomán” született, különleges rang illeti meg. Illyés Gyula drámai munkásságában: ez az az Illyés-dráma, melyben a történelmi téma már nem öncélú, hanem általánosabb érvényű gondolatot szolgál. A „Fáklyaláng”-ban, mely „A kegyenc” mellett a legjobb Illyés-dráma, az író elsősorban a Kossuth–Görgey konfliktus érdekelté, s csak ennek mélységében kívánta megmutatni a törvényt, mely a világ dolgait mozgatja; „A kegyenc”-ben már nem a történelmi Maximus, Júlia, Valentinianus drámája érdekli, inkább „a hatalom történelmi dialektikája”, ahogy Hermann István írta a darabról, tehát az az út, melyet Maximus megtesz. Maximus hisz a római birodalom „eszméjében”, s ezért vállalja mindenkor a Valentinianus császárhoz való hűséget, bár jól látja, hogy a zsarnok támogatása (még azután is, hogy az Juliát, a feleségét is elvette tőle!), erkölcstelen. A dráma alapkérdése tehát: meddig szolgálja az „eszmét” a zsarnok szolgálata, s hol fordul visszájára e szolgálát? Illyés Gyula, amikor arról vall, miért dolgozta fel újra Teleki László drámai gondolatát, így ír: „A kegyenc» csak látszólag történelmi darab. Ezek a szenvedélyek, ezek az elszabadulások mindnyájunkat fenyegetnek.”

Ezt a két mondatot idézi az írótól Gircz Máttyás is, az előadás rendezője, nem véletlenül: voltaképp csak most, ebben az inszcenizálásban értettük meg, hogy az Illyés-mű egyike legjobb és legmodernebb társadalmi-etikai kérdéseket felvető drámáinknak. Pedig „A kegyenc” szinte klasszikus alkotása mai irodalmunknak: kétszer is megjelent nyomtatásban, játszották már a Madách Színház, sőt előadták határainkon túl is: Kolozsvárott és Párizsban. De mintha eddig senki sem vette volna észre a legnagyobb valóbbat: hogy „A kegyenc”-ben csupán „kulissza” a történelem, s ezért e „kulissza” hű reprodukálása, ahogy azt például a Madách Színházban láttuk, hűtlenség magával a művel szemben. Abban a revelatív hatásban, amit ez a debreceni előadás keltett, írónak és rendezőnek természetesen egyaránt része van; Gircz Máttyás külön érdeme viszont, hogy a hamis értelmezés után merre vállalni az eredeti Illyés Gyula

„felfedezését”. Ha csak ezt állapítjuk meg, már nyilvánvaló, hogy Girczet az egyik legeredetibb rendezői tehetségnek kell tartanunk, de sorolhatnánk még több kitűnő részmegoldást: a kínai színháztól kölcsönzött formát, azaz a nézőterbe ékszerűen, mélyen behasító színpadot, vagy azt, ahogy Sidonius ledöfi a menekülő császárt, a színpal mögött, ahonnan csak Valentinianus üvöltése hangzik vissza. Dramaturgiai-rendezői szempontból ez a perc a legnehezebb próbatételek közé tartozik, a dráma színpadi hitele dől itt el.

Ilyen próbatételek egész sorát kellett azután megoldania a „Macbird” színpadra állításával, mely sokkal „nyersebb”, izgalmasabb, aktuálisabb anyagot adott a kezébe. Annyira aktuális, mely a napi politika eseményeinek is ki van szolgáltatva: egy amerikai diáklány politikai pamflettjét, mely Shakespeare „Macbeth”-jének sajátos, mondhatnánk, shakespeare-i kiforgatása, újírása, feldolgozása. A „Macbeth” története ezúttal a teljes összefüggésében látott és látottat Kennedy-dráma megjelenítésére szolgál. Barbara Garson jól érzi, hogy a hazugság ama fellegvárában, ahol mindaz megtörténhetett, ami megtörtént, a dráma végzetes komolyságát csak a paródia adhatja meg. (S ami ezen is túlmutat, bár néhány szót így is megérdemel: Barbara Garson a sok modern Shakespeare-értelmezés után zseniális és vakmerő ötlettel ugyanúgy kezeli Shakespeare művét, ahogy Shakespeare kezelte a másokét: szabadon és saját mondanójához idomítva; s kiderül, hogy szinte minden Shakespeare-előadásnál igazabb shakespeare-i színházat teremt.)

A „Macbeth”-paródia mely ugyanakkor Johnson-, sőt Kennedy-paródia is (hisz az író nő nem feledkezik meg a „jó politikus” amerikai mítoszának paródiázásáról sem), az igazi komédiázás végtelennek tűnő lehetőségét rejtje magában: az elnöki és a királyi méltóság szimultán használata például nem egyszerűen játék az archaizmusokkal (eredeti Shakespeare-sorok, sőt jelenetek vannak a darabban), hanem az est során mind kegyetlenebb funkciója lesz, s végül a hamis politikai játszma lemez-telenítésévé válik. Ezt a lemeztelenítést szolgálja a darab valamennyi ötlete, s ez volt az a pont, ami fogódzót adott a rendező kezébe e ragyogó előadás megkomponálásához. Gircz Máttyás valódi színpadi leleményességgel feléleszti a naiv színjátszás, a commedia dell'arte legjobb hagyományait: az újsággal borított falak közt, ebben az újság-frissességű

drámai szatirában minden rögtönzés a helyén van, a színészek elragadó játékos kedvvel még a technikai hibákat is beleszövik a játékba, s ez máris olyan közvetlenséget, élő kapcsolatot teremt néző és színész között, mely szinte elképzelhetetlen mai színházainkban.

S mert oly mélyen megértette, magáévá tette a rendező e kíméletlen komédia szellemét, a megoldhatatlannak tűnő problémák is megoldódtak rendezésében. A darab szerint ugyanis a nép még Robert Kennedy „trónörökösben” reménykedik, mert „Közel az óra, s megtudjuk, ki mennyi / Szavazatot nyert s hagyott kárba veszni.” A színházak így — Robert Kennedy halála után — világszerte lemondtak Garson darabjának előadásáról; Giricz Mátyás azonban úgy gondolta, lehetetlen, hogy egy igazi művet, még akkor is, ha zseniális játékoságának ennyire szerves része a politikai aktualitás, egyetlen tragikus politikai fordulat „agyonüssön”. Igazi commedia dell'arte-remekléssel (és mellesleg úgy, hogy az írói szöveg érintetlen maradt) fordított egyet a „szereposztáson”: Robert fentebb idézett szavait, melyet a végső összeecsapás előtt mond, a dráma első részének végére helyezte. Robertet e szavak után leteríti egy golyó, holtan rogy össze, s egész második felvonásbeli szerepét Ted, a legfiatalabb testvér veszi át.

De a rendező igazi munkájának ez csak kiindulópontja. Giricz Mátyásnak látomása van Garson darabjáról s arról, amit ő „politikai színháznak” nevez: ez a látomás szinte matematikai pontossággal rendszerezi az ötleteket: képek, gesztusok, fények játékos tobozódását. „A kegyenc”-cel kapcsolatban még megkísérrelhetjük a rendezői ötletesség illusztrálását, ez itt már aligha lehetséges: mármár minden percben új poén ragadja magával a nézőt, az egyes poénok pedig összezsengenek, egymásra épülnek, fokozódnak és felelnek egymással. A nézőt és színészt — talán csak a „primitív” népek rituális törzsi ünnepségeihez hasonlíthatóan — szinte „transzba” hozza, bűvkörébe vonja a játék.

S itt már valóban kevés, ha csak a rendező munkájáról beszélünk, hisz mindezt színészek realizálják a színpadon. Pedig a debreceni társulat közel sem a legerősebb országos viszonylatban; „A kegyenc” előadásában sokszor tényleg a rendező teremtette lehetőségeket csodáljuk, ami mögött jelentős szerepeket alakító színészek is messze elmaradnak. A „Macbird” előadása azonban arra is jó példa, hogy saját képességeiknek és alkatuknak megfelelő szerepkör-

ben még közepes és gyenge színészek is felragyoghatnak: magyar színpadon rég láthattunk ilyen összezorított, ilyen rangos, színvonalas közös munkát végző együttest.

Néhány fiatal színész nevét mégis meg kellett tanulnunk. Fonyó István az Illyés-darabban Valentinianus császárt, a „Macbird”-ben Johnt, a legidősebb testvért alakítja. Szuggesztív erejű színész: alighogy színpadra lép, egy-két gesztussal a színpadi játék élő központja lesz. Mégsem akar látványos, teátrális lenni, a lelki dráma meglevevénitásával hódít, s így elsősorban az Illyés-darabban kap lehetőséget a nagy alakításra, szinte plasztikus, kézzelfoghatóan hiteles vetületet nyújtva Valentinianus belső feszítettségéről. Dózsa László a társulat talán legmodernebb színésze: annyira, hogy alig vesszük észre, „láthatatlan” gesztusai vannak. „A kegyenc”-ben Maximus fiát, Palladiust játssza; egy-egy kamaszos rándulással, hangárnyalattal, csepp ál-termeszetességet rejtő mosollyal formálja meg a figurát. A „Macbird”-ben — Robert szerepében — aztán azt is megtudjuk, hogy e visszafogott játék mögött mély érzelmi intenzitás feszül, amelynek kirobbanása is fegyelmezett, azaz művészi. Mellettük még Kóti Árpád nevét kell mindenképp megemlítenünk: mindkét szerepében — Sidonius és Néger Boszorkány — emlékeztet, szép alakítást nyújt: egy tehetséges, de tipikusan a régi, hagyományos színészi eszközökkel élő fiatal színészt ismerhetünk meg benne.

S ha a két előadás még közel két tucatnyi közreműködőjéről nem is emlékezhetünk meg külön-külön, feltétlen szólnunk kell Gyarmathy Ágnes díszleteiről és ruháiról; ez a fiatal scenográfus művész nemcsak alázattal szolgálja a rendezői elképzelést, de a rendezővel egyenrangú munkát is végez: „A kegyenc” erősen absztrahált s mégis a római korra utaló, de egyértelműen mai díszletei közt a színészek ruhái az Illyés-dráma atmoszférájából fogant, soha nem volt divatot képviselnek. A „Macbird”-ben nem kisebb volt a tét: az egymásba játszó paródiák „áthallásait” és összezsengéseit Gyarmathy Ágnes néha meglepően egyszerű, néha találon káprázatos scenográfiai ötletei nélkül talán meg sem hallanánk.

Kár, hogy e kettős vendégjátéknak volt egy szervezői „bakija”: egyik előadásra sem hozott a színház a debreceni bemutatókra kiadott műsorfüzetéből, amit joggal hiányolhattak a fővárosi nézők.

PÁLYI ANDRÁS

KÉPZŐMŰVÉSZET

Kmetty János 80 éves. December 23-án tölti be élete 80-ik esztendejét **Kmetty János** Kossuth-díjas festő, akit Kassák Lajos — „Vallomás tizenöt művészről” című könyvében (1942) — joggal sorolt „mai festőművészeink legjelentékenyebbjei” közé.

A művész Kassán és Budapesten (Ferenczy Károly növendékeként) végezte művészeti stúdiumait, majd — 1911—12-ben — Párizsban élt. Itt Cézanne festésze és Braque, Picasso, Juan Gris kubizmusa ragadta meg őt; „műveik azonban — olvassuk a mester egyik írásában — utánzásra nem készítették. Jól vagy rosszul bár, de mindenkor saját fogalmazásomban közöltem élményeimet.”

A 10-es évek végén a *Ma* című aktivista folyóirat körül csoportosuló író- és képzőművész-körhöz tartozott ő is, majd — a két háború között — a műcsarnoki epigonfestészettel szemben oppozíciót képviselő KÜT-nak (Képzőművészek Új Társasága) volt a törzstagja.

Festményei — amelyeken a kék és a lila szín dominál — túlnyomórészt asztali, hangszeres vagy virágcsendéletek és töprengő tekintetű önarcképek. Puritán, keménykötésű, a látványos virtuózkodástól, az extatikus gesztusoktól mentes piktúra ez, amely „szerény, befelé forduló, önmagával szembeni szigorú egyéniségről és magatartásról tanúskodik” (Körner Éva).

Kmetty grafikai munkássága is igen számottevő. Rézkarcai közül kiemelkedik Bartók portréja és bibliai ciklusa (Mózes a tízparancsolattal, Krisztus sirbátétele stb.), tusrajzai közül pedig nagybányai városrészletei és női aktjai.

1946-ban a mestert a budapesti Képzőművészeti Főiskola professzorává nevezték ki. Nagyszerű mesterségbeli felkészültsége és művészi-emberi tisztasága, állhatatossága mérce és iránytű volt tanítványai — közöttük Gruber Béla és Kondor Béla — számára.

A magyar művészetet bemutató nagy nemzetközi tárlatokon (Velencei Biennálé, 1962; „Twentieth Century Hungarian Art”, London, 1967 stb.) munkái sűrűn szerepelnek és általános elismerést aratnak; a külföldi kritikusokra és műbarátokra is erős hatást gyakorol az idős magyar festő művészetének tartalmassága, elmélyültsége, — a Kmetty-képekből sugárzó tartózkodó, csendes költészet.

A 80 esztendő Kmetty János személyében tisztelettel köszöntjük a XX. századi magyar festészet egyik közöt-

tünk élő klasszikusát, akinek nevét és munkásságát legjobb kortársaival — Nemes Lampérthtal, Czigány Dezsővel, Tihanyi Lajossal, Derkovitscal, Barcsay Jenővel — egy sorban fogja számon tartani a művészettörténelem.

*

Hock János születésének évfordulója. Száztiz esztendővel ezelőtt, 1859. december 31-én született a Veszprém megyei Devecserben **Hock János** római katolikus pap, hitszónok és politikus, a századeleji demokratikus mozgalmak egyik irányító egyénisége. Hock — mint ismeretes — tevékeny szerepet játszott az 1918-as őszi őrzsás forradalomban; 1918 november elején — amikor Károlyi Mihályt miniszterelnökké nevezték ki — őt választották a Károlyi-párt elnökévé, november 16-án ő hirdette ki Magyarország függetlenségét, és ő indítványozta a népköztársaság proklamálását.

Hock — akiről tavaly ősszel utcát neveztek el Budapesten — a századforduló magyar képzőművészeti életének is fontos alakja volt; számos művészeti tanulmányt és vitairatot adott közre, s betöltötte a Nemzeti Szalon elnöki tisztességét. Hock János művészeti írói munkásságát a *Vigilia* 1962/10. számában megjelent cikkünk kísérelte meg bemutatni.

Az 1962-es cikk megjelenése óta újabb adatok és dokumentumok váltak ismeretessé Hock Jánosnak a haladó művészeti törekvéseket hatékonyan támogató tevékenységéről. Rippl-Rónai József egyik — 1888-ban öccséhez írott, a *Képzőművészeti Almanach*-ban (Corvina, 1969) nemrégiben publikált — levelében így emlékezik meg „Hock Jancsi”-ről: „Annyi bizonyos, hogy sok ilyen tehetséget szeretnék látni és ismerni az ország házában... Nagyon egészséges irányban halad.”

A *Művészet* című folyóirat 1966/10. száma Bauer Jenő cikkét közli a Nemzeti Szalon 1901. évi nemzetközi kiállításáról. E tárlaton Puvis de Chavannes, az Ady által is becsült Carrière, Dagnan-Bouveret, Franz von Lenbach, a misztikus-szeccessziós Franz von Stuck, Székely Bertalan s a kor más jeles művészei vettek részt. A katalógus előszava — amelyet Hock János írt — a kortársi francia művészet primátusa mellett tesz hitet: „A lángelmék e fényes csoportjának élén a franciák — századunk művészetének halhatatlanjai — állnak...”

Bauer szerint Hock fejtegetései „előremutató, provincializmustól és sovinizmustól mentes, európai szellemet sugároznak”. Ugyanez állapítható meg a tárlatról is, amelynek az volt a célja, hogy „friss vérkeringést vigyen a millenniumi hangulatok búvkörében élő, a müncheni Piloty-iskolához igazodó magyar művészeti életbe.”

Hock Jánosnak köszönhető az is, hogy a budapesti kiállítás plakátját az a Jules Chéret (1836—1932) tervezte, akit a Zádor Anna és Genthon István szerkesztette *Művészeti Lexikon* úgy jellemez, mint „a modern plakátművészet első nagy mesteré”-t.

*

A Vasarely-kiállításról. A magyar közönség nagy várakozással tekintett Victor Vasarely (Vásárhelyi Győző) budapesti tárlata elé, hiszen a hatvanegy esztendő, pécsi születésű, 1930 óta Párizsban élő mester korunk képzőművészetének *iskolaalapító* egyéniségei közé tartozik: Kupka, Mondrian, Malevics, Herbin, Kassák s más geometrikus absztrakt művészek, továbbá a Bauhaus-munkaközösség eredményeit felhasználva ő teremtette meg az *Optical Art*-ot, amely a 60-as évek művészetének — a Popular Art (Pop Art) mellett — két-ségekívül legfontosabb áramlata.

A Műcsarnok kiállítása (október—november) — amelyen mintegy ötszáz alkotás volt látható — nem okozott csalódást; Vasarely oeuvre-je változatos, kifogyhatatlanul ötletes, sokszólamú, — szó sincsen arról, hogy — mint az Op Art és Vasarely munkásságának ellenfelei állították — e művészet monoton vagy egysíkú volna.

Vannak alkotók (Soutine, Rouault, Giorgio Morandi, Giacometti, Egrý József, Kondor Béla és mások), akiknek munkái megrendülést, kathartikus émo-ciókat váltanak ki a szemlélőből. Vasarely nem tartozik a művészek e csoport-jához, — ő inkább Henri Matisse-szal ért egyet, aki egy ízben a következőképen körvonalazta művészi célkitűzéseit: „Amiről én álmodom, az az egyensúly-nak, tisztaságnak, derűs nyugalomnak a művészete, amely minden zavaró vagy lehangoló körülménytől mentes. Az ilyen művészet minden szellemi lényre — legyen az üzletember vagy író — olyan csillapítóan hat, mint valamilyen idegnyugtató vagy akár egy kényelmes karosszék, amelyben fizikai fáradtságát pihenni ki az ember.”

Vasarely munkáiban se keressük a drámai szenvedélyek, az emberi lélek-ben zajló vívódások és konfliktusok

megszóltatását, — emeljünk viszont kalapot a művész hatalmas technikai tudása, erős fantáziája, életművének következetessége előtt. Nagy formátumú, eredeti, a modern kort öntudatosan vállaló, a romantikus, arisztokratikus és individualista esztétikai ideálokkal győ-keresen szakító művész ő, aki fűtül a művészeti gourmand-ok szűk körére, s egy eljövendő új társadalom új embere felé fordul. Amíg azonban ez az új társadalom és az új embertípus nem szü-letik meg, Vasarely arra törekszik, hogy — mint egyik naplőjegyzetében írja — művészetével „fényt és melegséget árasz-szon azokra, akik egyhangú, szürke élet-re vannak kárhoztatva.” Egy másik he-lyen így fogalmazza meg művészi el-veit: „A legjobbat kell adnunk ma-gunkból... Kötelességünk ez embertár-saink iránt, ugyanakkor azonban így rójuk le tisztelőnket azoknak a kiváló művészeknek emléke előtt, akik előttünk éltek.”

A modern magyar piktúra prominens alkotói nagy megbecsüléssel fogadták a budapesti retrospektív Vasarely-kiállítást. Gyarmathy Tihamér festő — egy körkér-désre válaszolva — annak a véleményé-nek adott kifejezést, hogy az elmúlt év-tizedek magyar (és magyar származá-sú) művészei között Moholy-Nagy, Kas-sák, Kemény Zoltán, Vasarely és Schöf-fer Miklós a legkiemelkedőbbek; Bar-csay Jenő egyik nyilatkozatában ezt ol-vassuk: „Vasarelyt nagy művésznek tar-tom...”, — Bartha László festőművész szerint pedig az Op Art fontossága „nem kisebb a szürrealizmusénál... Vasarely zseniális leleményének jelentősége szinte felmérhetetlen.”

Ami pedig a közönséget illeti: a láto-gatók zöme örömmel és büszkeséggel távozott a műcsarnoki kiállításról. Az öröm oka a kapott esztétikai élmény volt. — a büszkesége pedig az, hogy — a művészettörténetben *első ízben* — egy magyar alkotó döntő beleszólást kapott az *egyetemes* művészet alakulásába...

*

Szabó Júlia „Magyar rajzművészet 1890—1919” című könyve (Corvina ki-adó, 1964) egy magvas, kitűnő tanul-mányt, valamint a századforduló s a szá-zadelő hatvan nagyszerű magyar rajzá-nak és akvarellének igen jól sikerült reprodukcióját tartalmazza. Ripol-Rónai-nak, Gulácsynak, Kernstoknak, Nagy Balognak, Medvánszkyknak, Berény Róbertnek s más művészeinknek a kötet-ben szereplő munkáit gondosan és hoz-zzáértéssel válogatta ki a szerző.

D. I.

ZENEI JEGYZETEK

(Tisztelgés Bárdos Lajos előtt.) Bárdos Lajos hetvenedik születésnapjának megünneplésére megmozdult szinte az egész magyar egyházzenei élet. A szervezet ünnepelte egyik legjelentősebb szervezőjét. Mert hogy a kodályi elképzelés és zenei út valósággá vált az egyházzeneben, abban legnagyobb szerepe kétségkívül Bárdos Lajosnak a zeneköltőnek, karmesternek és pedagógusnak volt. A zeneköltőről csak annyit, hogy kórusműveiben egy ma még felmérhetetlenül gazdag világot tárt fel, és sikerült olyan összhangzattant teremtenie, melyben szintézisbe jutott a század „modernsége” és az évszázados hagyomány. Misétben pedig mintegy „előlegezte” a zsinati kezdeményezéseket, kristálytiszta melodikával és ritmikával alkotta meg a miseforma egy új és végig még nem járt útját. Annyit azonban már ma is láthatunk, hogy a legmodernebb magyar misék születésének bölcsőjénél kimondva vagy kimondatlanul ott lélegzik Bárdos valamelyik kompozíciója, akár mint minta, akár mint felsejlő, szinte öntudatlan mélységből feltörő zenei emlék. — A karmesterről személyes tapasztalataim alapján is szólhatok, hiszen éveken át láthatam a Mátyás-templom kórusának élén, amint szinte „bécsi tökéletességgel” idézte fel Mozart, Haydn és Beethoven miséit, a kései tanítvány forró áhítatával Liszt kompozícióit, s valami utolérhetetlen, légies finomsággal a gregoriánt, amely olykor-olykor úgy töltötte be a templom boltíveit, mint szülőhelyén, a bencés apátságokban. 1926 és 41 között a Cecilia Kórust vezette, közben a Palestrina Kórust is, s húsz esztendeig volt a Mátyás-templom zenei vezetője. Közben a Magyar Kórus élén is hatalmas jelentőségű tevékenységet fejtett ki, az Éneklő Ifjúság mozgalom élén pedig megkísérelte beteljesíteni a kodályi programot, és Magyarországot az ének hazájává próbálta varázsolni. Iskolák százában működnek ma is azok a pedagógusok, akik tőle tanultak az igazi művészet szeretetét, s az ő örökségét plántálják tanítványaikba. S mindez csak töredék! Épp csak említhetjük az OMCE vezetésében kifejtett tevékenységét, amely újabb egyházzenei életünk egyik legszebb és legjelentősebb fejezetének élére kínálkozik. (Mint ahogy évről évre a legszebb templomi éneklések emlékét őrzik mindazok, akik az OMCE évszázó áhítatán Bárdos Lajos vezényletével énekelhettek.) Csak utalhatunk a pedagógusra, aki a Zeneművészeti Főiskola modális és

romantikus összhangzattanát szinte „legendás” magasságokba emelte, és szívós, alapos kutatómunkával kísérletezte ki tantárgyainak anyagát, melyet először tanított hazánkban.

Nyugodtan mondhatjuk, hogy Bárdos Lajos életműve a világ zenei életének egyetemes értéke, mégis természetesnek éreztük, hogy hetvenedik születésnapján elsősorban az egyházzene ünnepelte őt, mint egyik legjelentősebb mesterét. A Belvárosi Főplébánia Templom Énekkara Virág Endre vezetésével, a Liszt Ferenc Kórus Bucsy László vezényletével, s a Városmajori Templom Énekkara is magáénak érezte és érzi Bárdos Lajost, s a műveiből összeállított áhítatok, misék során mindegyik kórus a kivételes, ünnepi alkalom forráságával, hitelével tolmácsolta kompozícióit. És csak fokozta az ünnepi hangulatot, hogy Bárdos Lajos ismét a kórusok élére állt, s egyik legújabb szerzeményét vezényelte el. Annak az embernek a gesztusával tette — tehette — ezt, aki a templom kórusának magaslatáról tekint végig életművén és tanítványainak sokaságán, s aztán kezükbe adja a karmesteri pálcát: „Fogjátok és csináljátok!”. De ki tudhat ekkora gazdagsággal méltóképp sáfárkodni? Szerencsénk, hogy itt van közöttünk, nemcsak mint egy kibontakozó korszak legendája, hanem mint annak élő, alkotó kezdeményezője és beteljesítője.

(Kalandozás a hangversenytermekben.) Vannak hangversenyek, amelyek felülmúlnak minden várakozást, és vannak, amelyek kielégítetlenül hagyják a hallgatót, aki tetővön kérdi magától, vajon a karmester, zenekar, szólista indiszpozíciója lehet-e ennek magyarázata, vagy a saját lelkiállapota. Ilyen kétségek között emlékezem vissza Lamberto Gardelli vendégszereplésére. Mindnyájunkban élt még budapesti tartózkodásának emléke, amikor az Operaház hirtelen erőre kapott, s nagyszerű bemutatók, pezsgő előadások követték egymást. Aztán Gardelli távozott, s meglehetősen ellentmondó hírek érkeztek külföldi sikereiről. Most, hogy visszajött két hangversenyre, mindenekelőtt az tűnt fel, hogy nem válik meg szemüvegétől. Rövidlátó lett volna a régebben csupaláng olasz varázsló? Vagy csak megöregedett? Ez utóbbi vélekedést látszott igazolni Vivaldi Négy évszákjának meglehetősen túlromantizált előadása, amely éles ellentétben állt azzal az egyetlen tétellel, melyet a Mu-

sici di Roma néhány nappal azelőtt megszólaltatott. (Igaz, I Musici di Roma: „hová lett a tavalyi hó”, hová lett az acélos ritmikájú Felix Aio és a csodálatos mélységekből daloló Enzo Altobelli? Hová? A Quartetto Beethoven tagjai, s ahogy növekszik e társaság világhíre, úgy kopik majd a rómaiaké, kivált, ha ragaszkodnak mostani műsorösszeállításukhoz, s továbbra is csak elvétele játszanak az olasz preklasszikusok alkotásaiból. Pedig az az egyetlen tételnyi Vivaldi is jelezte, hol is van igazi otthonuk, ahol egyszerre kifényesednek a hegedűhangok, helyére kerül a ritmus, s minden olyan tündöklően kezd ragyogni, mint a velencei Szent Márk téren!) Persze a Négy évszak előadásánál Kovács Dénes sem remekelt, elég sokszor szólaltatott meg tisztátalan hangokat. Am Gardelli még fáradtabb benyomást keltett Mozart Linzi szimfóniájának előadása közben, a szimfónia nem derűsen szökdécselt, inkább vonzóldott, s egy-egy felvillanó pillanat bizony nem kárpótolhatott az egész torzójáért. Hanem aztán — igen, aztán Gardelli levette a szemüveget. S a következő pillanatban tündöklés szépséggel, utólrhetetlen ritmikái gazdagsággal, pazar hangszínekkel bontakozott ki a Korinthusz ostroma című Rossini-nyitány. Minden Rossini-nyitány egyforma, mintha szerzőjük szüntelenül versenyt futna a hangok gazdagságával, s csak néha pihen meg, hogy kilihgje magát. De épp ez a nem szűnő motorikus — és ugyanakkor dallamos — lüktetés adja varázsát is. És Gardelli egyszeriben átalakult! Démoni volt, mágikus, izzó és fiatalos, mint régen, amikor meghajolt az Ory grófja premierjén. Mert ez az ő valódi világa, s csak most sajnáltam igazán, hogy a terv terv maradt, s nem vezényli el évéről évre Verdi Requiemjét.

Némi csalódást éreztem a János passió előadásának elején is, melyet Lehel György annyi hittel, energiával tolmácsolott az elmúlt hangversenyévtadban a Zeneművészeti Főiskola Kamarakórusa (karigazgató: Párkai István) és a Liszt Ferenc Kamarazenakar élén. Mintha intéseit ezúttal nem fogadta volna meg a kórus, s a máskor tévedhetetlen, tökéletes László Margit és Dene József is bizonytalanzkodott. Aztán egyszer csak kivrágzott az egész passió, karakterisztikusabbá váltak a szólamok, immár tökéletesen egybezengett az emberi és hangszeres hang, s mindenki megérezte, milyen nagy tettet hajtott végre Lehel a passió hagyományos megszólaltatásával. Mellette hadt hajtsuk meg az elismerés zászlaját Réti József előtt, aki

nem a tenor szólót énekelte, hanem az „evangélistáét”, annak minden lelki összetevőjével, hitével, mélyről fakadó drámaiságával. Igen szépen énekel Szirmay Márta s gyönyörűen énekelte második áriáját László Margit.

André Watts jövetelét megelőzte a híre, de a fiatal zongorista még a legendát is felülmúlta. Bámulatosan szépen, kiegyenlítően szólaltatja meg a zongorát, s azt is igazolta, szinte csak úgy mellékesen, hogy azért az az igazi zongorista, aki úgy értelmezi a műveket, hogy közben nem csapdos mellé lélegzet-állítókat. Watts alighanem a legnagyobb „felfedezés” Richter óta. S ez mindennél többet mond játékáról...

A Bécsi Filharmonikusokat és vezető karmesterüket, Dr. Karl Böhmöt persze illetlenség volna felfedezni. Őket már ismerik a világon mindenütt, s nemcsak ismerik, hanem a legnagyobbaknak járó tisztelettel invitálják mindenhová. Mozart-estjük felejthetetlen volt. Ahogy Böhm kibontotta a g-moll szimfónia mélyen izzó, feszült drámaiságát, s ahogy a Jupiter-szimfónia zárótételében felejthetetlen harmóniába olvadt a négy különböző téma, az mind olyan kivételes pillanat volt, amilyenhez fogható kevés akad egy zenehallgató életében. Az egy-szeri, csodálatos élményt adta ez a hangverseny, amely kétségtelenül a Művészeti Hetek csúcspontjává, irányjelzőjévé nőtt.

(Lemezfigyelő.) Kivételes művészi teljesítmény ismertetése kívánczik beszámolóink élére. Tarjáni Ferenc, a Rádiózenekar kitűnő kürtöse a főszereplője a Qualiton LPX 11 354 lemezének. Mozart Tizenkét duóját játssza virtuóz technikával és derűs humorral, amire annál is nagyobb oka van, mert Mozart alkotása minden valószínűség szerint „unter Kegelscheiben”, azaz kuglizás közben keletkezett. A felvétel hamarosan ritkaságnak számít majd, részben a tökéletes zenei kivitelezés miatt, részben pedig azért, mert mindkét szólamot Tarjáni adja elő. A lemezen még Beethoven és Schumann egy-egy kürtre írt alkotását hallhatjuk, de a főszereplő kétségkívül a tizenkét duó. — A Musica rinata sorozat legújabb darabja (Qualiton LPX 11 358) Johann Michael Haydn emlékezetét idézi. Joseph Haydn testvéröccse nyilván nemcsak korban, hanem tudásban is „fiatalabb” bátyjánál, a lemezen megszólaló két szimfonikus alkotás meglehetősen „sótlan” a nagy Haydn-szimfóniák szomszédságában. Mégis érdemes volt lemezre venni őket, mert remek alkalmat nyújtottak a Budapesti Filharmonikus Zenekarnak és

Sándor Jánosnak, hogy bizonyosságot adjanak tudásukról. Másrészt: a világ minden lemezkiadója izgatottan kutat a preklasszikus és a klasszikus korban, akad-e még újdonság, amellyel ki lehetne elégíteni a növekvő érdeklődést. A legkülönbözőbb összeállítások születnek, s közöttük ez a Haydn lemez eredeti ritkaság, még akkor is, ha Johann Michael Haydn világa halványabb, érdektelenebb bátyjénál. Életében egyébként kapcsolatba került Magyarországgal, Nagyváradon, a püspökség kötelékében teljesített zenei szolgálatot, innen szerződött Salzburgba. Halála után Esterházy Miklós vásárolta meg kéziratot hagyatékát, melyet most a Széchenyi Könyvtár Kézirattárában őriznek. A két művet annak idején a Musica rinata kottasorozat is megjelenítette Darvas Gábor és Somfai László avatott gondozásában. — Kósa György Nyolcadik szimfóniája, Tardos Béla Evocatioja és Sárközy István Klarinét-szimfóniája hallható a Qualiton LPX 1297 lemezén. Több ízben alkalmunk volt már a „Kortárs magyar zeneszerzők” sorozat kivételes jelentőségét méltatni, s felesleges volna szócséplésbe bonyolódnunk erről a remek lemezről. Valóban kitűnő kiadvány, méltón reprezentálja legújabb zenei törekvéseinket: az emberiség egészének rémületét és békevágyát meglehetősen modern eszközökkel kifejező Kósa-szimfóniában, a Bartók alkotómódszere mellett hitvallást Tardos alkotásában és az eklektikus zenei eszközöket sajátos népiességgel elegyítő technikai kísérletet Sárközy művében. Technikailag is, zeneileg is kifogástalan lemez, amely megérdemli az érdeklődést és elismerést. — Házy Erzsébet operalemeze (LPX 11 410) bizonyára „sláger” lesz. Nagyon szépek a Puccini-áriák, és Kurt

Weill Mahagonny című művének két részlete. Az Állami Operaház Zenekarát alkalmazkodó egyszerűséggel, mindvégig tökéletes hűséggel vezényli Erdélyi Miklós, akinek ugyancsak jelentős része van a felvételek sikerében. Kevésbé tetszett a lemez tasakja. Bánó Endrének ennél sokkal jobb ötletei szoktak támadni...

Az NDK Kultúrközpontja (Budapest, Deák tér) eljuttatta hozzánk az Eterna legújabb kiadványait is, melyeket a Kultúrközpont boltja árusít. Franz Konwitschny, az elmúlt időszak egyik legjobb német karmestere vezényli a két lemezen Beethoven III. és VI. szimfóniáját. (Eterna 8 20 412 és 8 20 415) Mindkét lemezen a Lipcsei Gewandhaus Zenekara játszik, tehát az egyik legrangosabb, legnagyobb hagyományokra visszatekintő zenei együttes. Beethoven szimfóniáinak rengeteg lemezfelvételét ismerjük. Konwitschny felfogásában első sorban a lekerékített, puha hangzások érvényesülnek kitűnően, s néhol új oldalát villantja fel a remekműveknek. A III. szimfónia „lágyabb” karaktere kíváltképp szokatlanul hangzik az első pillanatban, később azonban egyre szebben bontakozik ki a műben kétségkívül meglevő nosztalgikus réteg, melyet a karmester csak az utolsó tételben szélesít heroikus gesztussá. Gyönyörűen sikerült a VI. szimfónia vihar-tételének megszólaltatása, a lágy pasztellszínekkel indított tétel — kicsoda fűvösök! — még az annak idején meglehetősen komoly ellenérveket hangoztató Debussyt is meggyőzné. A két szép és figyelmet érdemlő lemez után érdeklődéssel várjuk Beethoven összes szimfóniáit Konwitschny vezényletével.

RÓNAY LÁSZLÓ

RÁDIÓ MELLETT - KÉPERNYŐ ELŐTT

Az ember tragédiája a televízióban. Csaknem egy esztendő várakozás — és tegyük hozzá: felfokozott várakozás — előzte meg Az ember tragédiájának televízió-bemutatóját. A pillanatok — amikor megjelent a képernyőn a főcím és mozzanatról mozzanatra kibontakozott, újra éledt Madách remeke — valóban ünnepek voltak. Egy mű — a magyar és immár a világirodalom klasszikus közkinccse — ha részleteiben még kívánni valókkal is, ha néhány megoldásában vitathatóan is, de egészében színvonalasan, élménytadóan — megérkezett a tömegekhez. Ha Szinetár Mik-

lósnak — a tv-változat rendezőjének — csak ez a bátor, a Tragédia történetében új korszakot nyitó, kulturális tett volna az egyetlen érdeme, akkor is elismerés illetné érte. Szinetár azonban ennél többre vállalkozott. Rendezése újabb előrelépés a korábbi — színpadi — rendezésekhez viszonyítva, mint ahogyan Paulay Ede óta minden újabb rendezés egyszersmind előrelépés is volt, olykor sikeres, olykor kevésbé sikeres törekvés a lényeg kifejtésére, a műben rejlő gondolati mélységek mind hiánytalanabb, mind teljesebb feltárására. Minden klasszikus alkotás rendezője valamiképpen társa is

az alkotónak. Feladata nemcsak az egyszerű másolás, a szolgai követés, hiszen ezt bárki elvégezhetné helyette. A klasszikus alkotások túllépnek a maguk korán, mondanivalójuk egyetemes, egyszerűre szól az adott jelenhez, de a jövőhöz is. A rendező ezt az egyetemeset keresi meg, emeli ki: értelmezi a művet. Szi-
netár Miklós is arra törekedett, hogy megmutassa: hogyan szólal meg Madách ma, mi a mondanivalója a technikai és tudományos haladás korában élő ember számára. Hiszen ez az ember már behatolt az atom titkaiba, kitört a világegyetembe, megvetette a lábát a Hol-
don, úrállomásokat hoz létre, s immár a mindenség távolabbi világai felé törekszik. A rendezői törekvést igazolta a végeredmény, ami — egészen érthetően és egészen természetesen — nem hibátlan, de ugyanakkor művészi, igényes, a tv-adottságokat figyelembe vevő művet állít a nézők milliói elé. Nincs itt szó leszűkítésről, mítosztalanításról, egyszerűen csak arról, hogy a rendező — az adott keretekhez alkalmazkodva, a korszerű mondanivalót kibontva — mellőzte mindazt, ami lényegtelen, így a „csodás elemek” jelentős részét is. Beépített a műbe viszont tudományos filmbetéteket, természeti képeket, történelmi dokumentumokat. Gondolunk itt a művet indító — a világmindenség kialakulását, a Föld létrejöttét jelképező felvételesorozatra, a francia forradalom plakátjára, az úrjelenetet kísérő rakétaszálguladásra, mesterséges-hold keringésre, stb. Nagyszerű rendezői megoldás az alvó Ádám fel-felvilanó bemutatása is. Mint ahogy kitűnő — és Básti Lajos szerepformálásában feledhetetlen — Péter apostolnak, a pátriárkának és a máglyára küldött agg eretneknek egy és ugyanazon színésszel való megjelenítése: szemünk előtt játszódik le, hogy torzították a szeretet és megbocsátás krisztusi tanítását egyes adott történelmi korokban (és nemcsak Konstantinápolyban: a tv-beállítás ezt is érzékelteti) gyűlölték. A tv-változat római színében is megjelenik a kereszt: amikor Péter apostol keresztet rajzol a haldokló Hippiá fölé. Ennek ellentétéként a dölyfös, földi hatalmához ragaszkodó, s azt bármilyen eszközzel megvédelmező pátriárka kezében már drágakövekkel kirakott kereszt villog. És újabb ellentétként: az agg eretnek a máglyán egy oszlophoz kötözve — mintegy keresztre feszítve — égre emelt szemmel, imát mormolva ég el. Még egy hasonló párhuzammal találkozunk: Ádámot a sarkvidéki jelenetben a rendező szembeállítja eszkimóvá silányult önmagával. Megrázó erejű

a londoni színt lezáró sirbazuhanás, a falanszter gépesített társadalmának bemutatása (a szocializmus eszméinek eltorzítása). Az ilyen kitűnő rendezői megoldások mellett viszont már-már revüként hat a római szín orgiája, az ismétlődő lovasbevonulás, a párizsi kép (különösen a színes változatban kirívó) jelmezszerűsége stb. Mindez azonban alig von le valamit a tv-mű értékeiből.

A rendező átgondolt, egységes koncepcióját tükrözi a három főszereplő megválasztása is, jóllehet Ádám és Éva fiatal, pályájuk elején álló megformálói — Huszti Péter és Moór Mariann — még érezhetően küzdenek szerepük nehezségeivel.

Huszti Péter Ádámja kereső, kutató, a világ történeiseiben néhol bizonytalanul mozgó, de mindig a jobbat, a tisztábbat akaró, optimistán (a szónak nem egysíkú, sematikus értelmében) előre haladó Ember. Hiba volna ezt az alakítást a nagy elődökkel összevetni, hiszen ez az Ádám — már a rendezői elképzelést tekintve is — más, eltérő azoktól. Ha így nézzük, akkor Huszti főként ott nyújt teljes értékű játékot, ahol a szerep dinamikája magával ragadja (mint például Rómában, Párizsban, a második prágai színben, a falanszter-jelenetben, stb.).

Moór Mariann dekoratív szépségéhez szép szövegmondás is párosul. De a rendezői koncepció pontos megvalósítása, a költői szöveg színvonalas tolmácsolása ellenére is sok helyütt egysíkú. Alakítása így inkább csak ígéret maradt: egy jövőbeni érettebb, színesebb, a madáchi „örök Nő”-höz közelebb álló Éva ígérete.

Lucifert Mensáros László alakítja kitűnően, szerepfelfogása újszerű — de ugyanakkor nem idegen Madáchtól —, szerepformálása a legnagyobbak közül való. Madách hívó volt — de nem írt misztériumjátékot. Még kevésbé akarta „megverselni” a Bibliát. Az ő Luciferje nem kénközsagot árasztó, démonikus torzalak, nem a vallási értelemben vett „Sötétség Fejedelme”. Fellázad, kitalálva osztályrészt követel, hogy „egy talpalatnyi rész”-en „a tagadás lábát” megvetve elrontsa a nagy művet, bukácsba, öngyilkosságba taszítsa a mű „koronáját”: az Embert. Mindezt „hídeg tudás”-sal és „döre tagadás”-sal. Az ember — a keresztény tanítás szerint — Isten képének és hasonlatosságának hordozója. Vele vívja harcát a tv-változat Luciferje — s végül vesztes marad ebben a harcban. Ezt a Lucifert nem a külső, nem a ruha teszi ördögivé: a céljaiban ördögi, a szent, előre vivő eszmék kigúnyolásában, eltorzításában. (Így tor-

zítja el a szocializmus eszméit is a lélektelen gépemberek társadalmának, a falanszterek világának mozgatójává, amiteljesseggel idegen az igazi szocializmustól). A Mensáros által megformált Lucifernek nem sikerül bukásba taszítania Isten képeinek hordozóját, Éva anyának érzi magát, Ádám — az öngyilkosság helyett — elindul a „küzdve küzdés és bízva bízás” történelmivé szélesülő útján. Lucifer Istennel szemben is elveszíti a harcot. Mensáros László Luciferje kitűnően, a szerep korszerű — és Madách-hoz hű — értelmezésének megfelelően jeleníti meg ezt a ridegen gúnyolódó, cinikusan filozofáló, meddő csatát vivó Lucifert.

Stílusos, a műhöz illő volt a Liszt Ferenc műveiből összeállított kísérőzene, mégis egyes jelenetekben — például a

párizsi színben — indokolatlannak éreztük. Sik Igor felvételei művészek, érzékletesen, hangulatot teremtően követik a cselekményt, az egyes szereplők játékát és a tömegjeleneteket. Különösen kiemelkedő a londoni színben az elítéltről a felbomló vásári forgatagra villanó képsorozat, a falanszter számmá szűrített embereinek és a büntetésre ítélt Platonnak, Michelangelonak és társainak vonulása, valamint a zárókép végtelenbe táruló panorámája.

Minden egybevetve: Az ember tragédiája tv-változatának nézői nagy, művészi és felejthetetlen eseménynek voltak a szemtanúi, s ebben a vállalkozásban nem az árnyoldalak, hanem a maradandóak élnek tovább.

BALÁSSY LÁSZLÓ

DOKUMENTUM

SERÉDI BÍBOROS FELSZÓLALÁSA SZÁLASI HATALOMÁTVÉTELE ELLEN

Huszonöt évvel ezelőtt, 1944. október 15-én kezdődött Szálasi Ferenc „nemzetvezető” nyilas terroruralma. Ennek a néhány hónapos korszaknak szégyenletes, szomorú történetét számos visszaemlékezés, tanulmány, adatközlés világította már meg az elmúlt években. Mindeddig kiadatlan maradt azonban az a jelentős és rendkívül érdekes dokumentum, melyet az esztergomi Primási Levéltár 180/1945. szám alatt őriz. Az itt található iratokból ismerhető meg Serédi bíboros-primás, esztergomi érsek alkotmányjogi érvelésre alapozott tiltakozó akciója Szálasi Ferenc hatalomátvétele ellen. Valamennyi írás Serédi bíboros sajátkezűleg írt levélfogalmazványa és azok mellékletei.

Szálasiék az alkotmányosság látszatát azzal is biztosítani akarták, hogy az akkori magyar törvények értelmében, némi késéssel ugyan, de összehívták az ún. Országgyűlést. Az 1937. évi XIX. törvénycikk ugyanis a kormányzói szék megüresedésének esetére a főhatalmat az országgyűlés kezébe tette le.

Horthy október 15-én történt lemondása után az Országgyűlés 1944. október 27-én ült össze először. A tanács összetétele a következő volt: Tasnádi Nagy András képviselőházi elnök, báró

Perényi Zsigmond felsőházi elnök (ők ketten voltak az országgyűlés elnökei), dr. Jakab Mihály, a Kúria másodelnöke (mint jegyző), sipeki Balázs Kornél, a közigazgatási bíróság másodelnöke, Szálasi Ferenc, mint miniszterelnök és Beregffy Károly, mint honvédelmi miniszter (e két utóbbi jelenléte ellen, egy visszaemlékezés szerint, alkotmányjogi észrevételt tett ugyan az egyik elnök, mert nem volt írásbeli kinevezésük. Tényleges jelenlétüket azonban elfogadták.) Jelen volt Serédi bíboros-primás is, az idézett törvényintézkedésnek megfelelően.

Ezen az országgyűlési ülésen tette meg a bíboros felszólalását, melyet ő maga történelmi jelentőségűnek nevezett. Ha mérlegeljük, hogy hol és mikor hangzottak el ezek a szavak, akkor méltán nevezhetjük bátor kiállásnak. A magyar nép túlnyomó többsége — minden jogászai érvelés nélkül — tisztában volt a nyilas uralom törvénytelen, népellenes, embertelen jellegével és részben passzív, részben aktív ellenállást tanúsított. Serédi a maga módján, száraznak tűnő alkotmányjogi fejtegetésével kapcsolódott az ellenállásba és legalább azt akadályozta meg, hogy Szálasiék az alkotmányosság álarcában tetszelegjenek.

A felszólalás szövegét — nyilván Szálasi utasítására — kihagyták az ülés jegyzőkönyvéből. Serédnék többszörösen kellett követelnie — a levélfogalmazványok tanúsága szerint —, hogy megküldjék neki a jegyzőkönyvet. Amikor ez megtörtént, tovább folytatta levél útján a küzdelmet azért, hogy felszólalásának szövegét utólag csatolják a jegyzőkönyvhöz. Ezért írta le saját kezűleg fejtegetését és küldte el november 22-én az országtanács tagjainak, köztük elsősorban a már Sopronba menekült Tasnádi Nagy Andrásnak is.

Serédi 1944. október 27-i beszédének legérdekesebb részei szó szerint ezek voltak:

„Nagyméltóságó Elnök Úrnak! Igen tisztelt Országtanács!

Mindnyájan megtekintettük a kormányzó úrnak legmagasabb tisztéről szóló lemondó levelét, melyen ugyan, mint velünk együtt Tasnádi Nagy András elnök úr önmagyméltósága hangos szóval is megállapította, miniszterelnöki ellenjegyzés nincsen, de mert a rajta levő kormányzói aláírás valódiságához kétség nem fér, hitelesnek kell azt elfogadnunk. Ezért a lemondó levél értelmében forma szerint megüresedett a kormányzói szék, úgy, hogy ezen az alapon az 1937. XIX. tc. értelmében az Országtanács megkezdheti működését.

Azonban nem hallgathatom el, hogy a kormányzói szék tényleges és jogszerint való megüresedése a kormányzó úr lemondásának egyéb körülményeitől is függ. Ezekhez most nem tudok teljes határozottsággal hozzászólni, mert a rádió és az újsághírek teljes bizonytalanságban hagynak. Először ugyanis azt hirdették, hogy a kormányzó urat eltávolították, sőt várbeli lakását lötték is, úgyhogy mind a magyar, mind a német (ezt a szót később áthúzta és föléje írta: „másik”) oldalról voltak hallottak is. Ha ez így van, akkor a kormányzó úr lemondása erőszak miatt érvénytelen. Később meg azt mondták a rádió és az újsághírek, hogy a kormányzó önként mondott le, és helyezte magát német védelem alá, nem tudom, ki ellen. Ha ez így van: akkor tényleg is, alkotmányunk szerint is bekövetkezett a kormányzói széküresedés esete.

A rádió, a sajtó és a miniszterelnök úr közlése alapján megállapítható, hogy Szálasi Ferenc a kormányzói hatalmat *de facto* átvette és gyakorolja, hiszen például már minisztereket is nevezett ki, pedig ez nyilván a kormányzó jogkörébe tartozik. A kormányalakítással megbízott államférfiú ugyanis csak kizslemeli a miniszteri tisztre szerinte al-

kalmas személyeket, de a kinevezés a kormányzóra tartozik, akinek a kiválasztott személyeket kinevezésre felterjeszti. Azonban a kormányzói hatalom átvétele és gyakorlása alkotmányunk szerint *de iure* érvénytelen. Érvénytelen akkor is, ha a kormányzó a maga hatalmát akár írásban, akár — mint a rádió és a napi sajtó meg kormány-nyilatkozatok állítják — szóval adta át Szálasi Ferencnek, mert a kormányzónak az 1920:I. tc. és az 1937:XIX. tc. szerint nincs joga a saját hatalmát akár egészen, akár részben másra átruházni.”

Ezután a bíboros kifejtette, hogy miért nincs joga erre a kormányzónak, majd így folytatta:

„Abban a feltevésben, hogy a kormányzói szék valóban jogilag is megüresedett, elfogadom, hogy az Országtanács megkezdheti működését, amelynek fő feladata a széküresedés megszüntetése azzal, hogy a kormányzói szék megüresedésének megállapításától számítót nyolc napon belül összehívja a kormányzóválasztó országgyűlést. Én ide vonatkozóan azt az indítványt terjesztem elő, hogy az Országtanács javasolja a november 3-ra összehívandó országgyűlésnek, hogy ne kormányzót, hanem a nagykorú és arra alkalmas magyar állampolgárok közül ideiglenes államvezetőt (országvezetőt, nemzetvezetőt) válasszon, még pedig titkos szavazással. Tekintettel az elkövetkezendő béketárgyalásokra, de ezektől függetlenül is, a jelölt semmiféle politikai párt tagja nem lehet, ha pedig eddig az lett volna, pártjából ki kell lépnie. A megválasztottnak a kormányzói jogkörből csak annyit adjunk át, amennyi az állam életének folytatásához okvetlen szükséges. Hivatalában addig marad, míg az új, törvényes kormányzó esküjét le nem teszi, illetve a törvényes kormányzó székét el nem foglalja. Én azért indítványozom ezt az ideiglenes megoldást, mert — bár a két Ház határozatképessége bizonyosan meglesz — mégis mindannyian érezzük, hogy az országgyűlés jogilag ugyan igen, de erkölcsileg már nem képviseli az egész nemzetet, hiszen tagjainak egy része le van tartóztatva, más része katona, ismét más része orosz megszállás alatt van, vagy már nem tud megjelenni az országgyűlésen.

A választásnak érvényessége — amennyiben az országgyűlés indítványom mellőzésével kormányzót, vagy teljes hatalmú ideiglenes államfőt óhajt a nemzet élére állítani, — a kormányzó lemondásának érvényességén kívül természetesen éppen úgy, mint az országgyűlés többi aktusának (határozathozza-

tal, törvényhozás stb.) érvényessége az országgyűlés tagjainak szabadságától is függ. Ezért tisztelettel kérem a miniszterelnök urat, hogy az országgyűlés összes letartóztatott tagjait bocsássa, vagy bocsáttassa szabadon, továbbá, hogy az országgyűlés két Házának elnökéhez olyan átiratot méltóztassék intézni, amely szerint az országgyűlés tagjainak szabadságát, kivált hivatalos országgyűlési szereplésük alkalmából, ezekben a zavaros időkben az ide vonatkozó törvényeken túl külön is biztosítja, úgy, hogy azokat felszólalásaikért, szavazásukért stb. sem a hivatalos karhatalom emberei, sem felfegyverzett felelőtlen elemek bántalmazni nem fogják."

Szálasi, aki nyilván megértette ebből a felszólalásból, hogy nem számíthat Serédi támogatására abban, hogy nyílt terroruralmát a fennálló alkotmányjogi törvényekkel leplezze, megpróbálta pusztán elvi, elméleti jellegű fejtegetésnek

minősíteni az elhangzottakat. Ez ellen a bíboros Tasnádi Nagy Andrásához intézett december 4-i levelében is tiltakozott: és kijelentette, hogy felszólalása elméleti és gyakorlati jelentőségű volt.

A felszólalás szövegét végül is csatolták a jegyzőkönyvhöz. Az ügy egészen 1945 márciusáig húzódott. Ekkor már küszöbön állt az országnak a német megszállás és nyilas uralom alóli teljes felszabadulása és Serédi primás hirtelen halála is.

Serédi Jusztinián egyházpolitikai és közéleti működésének teljes elemzése, a tanulságok levonása történetírásunknak még el nem végzett feladatai közé tartozik. Annnyit azonban az idézett iratokból megállapíthatunk, hogy alkotmányjogi eszközökkel vívott küzdelme Szálasi uralmának törvényesítése ellen mindenképpen politikai szereplésének pozitív oldalán könyvelhető el.

ROSDY PÁL

MENNYORSZÁG, POKOL, TISZTÍTÓTŰZ A MAI EMBER KÉPZELETVILÁGÁBAN

*„Az égi Jóság, melyen sohse száll át
irigység árnya, önmagában égve
szórja az örök szépségek sugarát.”*

(Mennyország)

*„Itt sóhajok, sirás és csikorogva
száz jaj hangzott a csillagtalan éjen,
hogy könnyem rögtön eleredt csorogva.”*

(Pokol)

*.... második Ország kerül íme szóra,
ahol kitisztul az emberi szellem
s méltóvá lesz, hogy legyen ég lakója.”*

(Tisztítótűz)

Két éve hangzanak fel ezek a szavak, Dante Isteni színjátékának sorai a Thália Színházban, mindig zsúfolt nézőterek előtt. „Te Deum szól bennem az emberhez Dante istenén keresztül” — vallotta az előadás rendezője a bemutató alkalmával. S azóta estéről estére a közönséghez is szól és számvetésre, lelkiismeretvizsgálatra ösztönöz. Rákényszerít arra, hogy szembenézzünk a kérdéssel: létezik-e számunkra túlvilág és hogyan létezik? Milyennek látjuk ma, a tudományos és technikai bravúrok korában a mennyországot, a poklot és a tisztítótűz képét? Az Isteni színjáték egyik legutóbbi előadásának szünetében a közönségtől kértünk választ. Az alábbiakban a minket érdeklő feleletek összefoglalásai következnek.

I. A mennyország a megtalált és örök birtokba vett Isten. A pokol az elveszített Isten. Az út vége, ahol ítélet

után jobbról a mennyország fogad, balról pedig a pokol mélye táton. Az örök fény és az örök sötétség. Az Isten közelében kijelölt magasság vagy az ember telen szakadék. A rend beteljesedése: amikor a véges emberi lény visszaszármaszik alkotójához, az abszolút létezőhöz. A halállal véget ért földi próba sikerei és sikertelenségei, s életünk utolsó órájában adott végső igen vagy nem, hit és tagadás döntik el sorsunkat ebben a téren kívüli világban. Úgy tűnik, hogy földi keretek között a teljes önmegvalósulás, az ember lényegi erőinek tökéletes kibontakoztatása nem lehetséges, csak relatív módon. Éppen ezért tölt el bennünket optimizmus a végtelen irányába: a túlsó világtól önmagunk elemi felszabadulását, a lélek minden titkolt vágyának realizálását várjuk. A kapott értékekkel jól gazdálkodó, sokoldalúan fejlett ember csak itt juthat olyan állapotba, hogy biztosítsa uralmát

a külső formák és önmaga felett. A gyakorlatban minduntalan erőt vesz rajtunk a szorongás és a csüggedés, ha elmulasztottunk valamit, nem cselekedtünk helyesen, vagy talentumainkat nem tudtuk sikerrel értékesíteni. A mennyországban ez magától értetődő lesz, az ember természetes joga és eredendő kötelessége, hogy tehetségét, képességeit továbbfejlessze. Az az érzés, az a szellemi vagy lelki kincs, tulajdonság, jellemvonás, személyi többlet, ami bennünk hiányzott vagy amit másban hiányoltunk, ott pótlódik és kielégítést nyer. Minden olyan, amire most csak áhítózunk, a mennyben birtokba vehetjük: aki szüntelenül harcott vívott önmagával a tökéletesedéséért, ott végre megbékélhet; akinek a vele szemben elkövetett igazságtalanságok fájdalmat okoztak, ott mérhetetlen igazságban lesz része; akiből már kivesszett az alkotás öröme vagy kinnál keresi célját, hivatását, ott állandóan töltekezhet örömmel és minden bizonnyal megtalálja létének értelmét is. Csak egyet nem kaphat meg senki: a szeretetet, mert azt neki magának kell hoznia, ide ez az ajánló levél.

A pokol a lélek tétele és az eltaszított örök boldogság felismerése. Ahol a lélek végleg és visszavonhatatlanul elszakad Istentől, aki — bár létezésében továbbra is fenntartja — megvon tőle mindent, ami felemelő és vigasztaló, mert a lelkiismeret-furdalás és az önvád „bennünk meg nem hal és az ő tüzük el nem alszik” (Mk 9, 42—47). A legkevésbé hihető, hogy itt valóságos tűz várná az elkárhozott lelkeket. Inkább a lélek haldoklásának színtere ez, egy „második halálé”, ahol „keresni fogják a halált, de nem találják; vágyódní fognak a halál után, de a halál futni fog előlük” (Jel 9, 6).

A tisztítótűz a mennyország és a pokol előképe. A bűnbánatra képes lélek vezeklése, lehetőség az újjászületésre, egy utolsó próba. Hinnünk kell abban, hogy talán minden ember először idejut a biológiai halál után s itt dől el: van-e benne elég szeretet ahhoz, hogy később, a bűneitől való megtisztulása során vállalni tudja Istent vagy sem. Itt derül ki: van-e benne legalább csírája, kezdeménye a szeretetnek, amiért Isten irgalmát nekijándékozhatja. Lehetségesnek kell tehát tartanunk, hogy a végső földi válasz után a purgatóriumban ismét megkérdezzük: komolyan gondolkul-e az igent vagy a nemet, jól megfontoltuk-e az önmagunk feletti bíraskodást? A földön látatlanban döntöttünk, itt a dolgok látható tudatában. Ettől függ, melyik kapu nyílik meg szá-

munkra a tisztítótűzben letöltött büntetés után.

(Elmondták: *M. P.-né ált. iskolai tanítónő, K. I. gyógypedagógus, B. B. iparművész, H. L. kisiparos, T. K. gondozónő, Sz. P. nyugdíjas főkönyvelő.*)

II. A ma emberének nagyon nehéz hinni a pokol létezésében. Amikor számára Isten a szeretet, a tökéletesség és a feltétlen jóság — a poklot idézőjelbe teszi. Nem tudja összeegyeztetni Istennel az örök fájdalom és gyötrelmem kilátásait. Még a földi igazságszolgáltatás is képes arra, hogy bizonyos idő elteltével megbocsásson. Vannak elévült bűntettek. Megtörténik, hogy az életfogytiglanra ítélet felmentik tíz vagy tizenöt év után jó magaviseletéért. A törvény erre lehetőséget ad. Isten azonban nem kegyelmezne? Nem nyújt többé legalább egy esélyt, hogy helyrehozzuk, amiben vétkeztünk? Hiszen Ő kér bennünket újra és újra, hogy bocsássunk meg felebarátainknak hetvenszer hétszer, mindig és mindenkor. Nem igazságtalanság az, hogy mulandó bűn örökké tartó büntetést kapjon?

Már a régi egyházatyák is (Origenes) feltételezték, hogy a kárhozottak valamikor megtérnek, s vitatták, vajon az evangélium csakugyan valóságos, nem képletes tüzről beszél-e? Mit jelent a ma emberének a pokol? Elsősorban nem tüzet és testi szenvedést. Nem túlvilági kínokat és reménytelen szabadulást. Egyetlen emberről sem állíthatjuk biztosan, hogy a pokolban van, még Júdásról sem. Így, a mi tudásunk szerint éppenséggel üres is lehet. De tegyük fel, hogy létezik olyan ember, akinek az élete a bűnök egyetlen hosszú láncolata volt, aki földi pályája legvégső pillanatáig ártott embertársainak. Még halálában is megátalkodott. Elképzelhető-e, hogy ilyen ember részesülhet abban a boldogságban, amit Isten közelsége, színről színre látása jelent?

Isten a szeretet, de a szeretetet sem lehet másokra erőszakolni. Isten a tökéletesség, de senki sem lesz akarata ellenére tökéletesebb. A szeretetnek ugyanis tiszteletben kell tartania a szabad választást. Tehát a „nem”-et is. Aki nem akar Istenhez jönni, aki elutasít minden felebaráti szolgálatot, nincs kényszerítve az ellenkezőjére. Kívül maradhat, saját gyűlöletének és tehetetlenségének a börtönébe zárva. Befalazva a részvétlenség és az önzés téglái közé, mint a modern világ Kőműves Kelemennéje. Aki nemet mond, saját maga apró kis iste-

névé válik, kővé dermedt bálvánnyá, arra ítélve, hogy az legyen, ami lenni akar. Nagyon nehezen fordulhat le később az adott pályáról, mert eltorlaszol minden utat másfelé. Saját elhatározásából. Isten elutasítása, az önzetlen emberi segítségek megtagadása a földön, ez a belső sötétség: a lélek vaksága. A pokolban, a „külső sötétségben” (Mt 25, 30) az embert kívülről is vakság nyomorítja, mert egyesegyedül marad, elhagyottan. Annak, aki nem akarja Istent, a szeretetet, nélküle kell boldogulnia. Ez a pokol. Mi ítélkezünk így önmagunk felől, az önkéntes igazságszolgáltatás jegyében. Isten pedig az ítéletet tudomásul veszi megfellebezhetetlenül. A pokol éppúgy kapcsolódik földi életünkhöz, mint a menny. Megérthetjük, érezhetjük, tapasztalhatjuk. S rajtunk múlik, hogyan választunk.

(Elmondták: B. Gy. elektroműszerész, H. P. óvónő, Cz. M. orvos, L. K. adminisztrátor, J. L. középiskolai tanár, K. B. vegyész-mérnök, Ö. O. osztályvezető.)

III. Ha arra gondolunk, hogy az örök boldogság szem-nem-látta, emberfül nem-hallotta ország, Isten országa, amely azonban már köztünk is itt lakik, s szinte áttükröződik erre a világra, nehezen mondhatunk érdemlegeset. De ha Jézus ígéretei jutnak eszünkbe, s bizonyos utalások, például az Atya és a Fiú kapcsolatának jelei, vagy a mennybemenetel, Pál apostol megrázó élménye a damaszkuszi úton, ellenállhatatlan vágyakozás kell, hogy elfogjon bennünket a mennyország megtapasztalására. Ha életünk folyamán csak egy pillanatra is bepillantathatnánk oda, akkor többet soha nem követnénk el bűnt. Isten birtoklásáról, vagy fordítva: arról az állapotról, melyben Isten vesz tökéletesen birtokába minket, bizvást állíthatjuk, hogy minden, ami itt a földön zsákutcába torkollott, megvalósíthatatlan maradt, valamiképpen betetőződik a mennyországban. Telve vagyunk ötletekkel, kisebb-nagyobb vágyakkal, melyeknek kielésére ez az élet egyáltalán nem nyújt lehetőséget. Helytelen tudásunk, hiányos ismereteink, fiziológiai és lelki gyengeségeink, hibáink kiteljesíthetetlenül hagynak bennünket. A mennyben, a Szentháromság jelenlétében lehetetlenség bármiféle statikus állapot, hiszen az Atya is munkálkodik. Jézus elárulta nekünk, hogy az emberi alkotóképesség felmagasztalására készülhetünk a halál

után, melynek átélésében jelenlegi tevékenységünk olyan, mint a fizikai törvények szélső esetei. Számos jelét láthatjuk annak, hogy életünk nem ér véget a hallálal: a szeretet-igény, a birtoklási vágy, a kíváncsiság, a harmónia szomjazása, célok kitzúzése stb. igazolja ezt. Hiszen ha nem így volna, minden beállott halál nem volna más, mint egy-egy szörnyen ostoba és vérfagyasztó szerencsétlenség. Életünk egyetlen értelmes folytatása is csak az Istennel való egyesülés lehet.

A tisztítótűz a legemberibb állapot, sem ördögi, sem angyali tanúi nincsenek. Megszabadulva mindentől, amitől csak megszabadulhatunk, nem kell az állatvilághoz vagy az élettelen mindenséghez tartozónak éreznünk magunkat. Nem vagyunk kiszolgáltatva többé semminek, csupán Isten igralmának. Nem tudni, van-e ott öröm, de az valószínű, hogy a Vigasztalás Lelke nem lehet távol a tisztítótűztől. Ott is Isten országában él majd a lelkünk, azzal a többlettel, hogy át fogjuk érezni Isten mérhetetlen igazságosságát. Az öröm: a Teremtő fokozatos és meg nem szűnő közeledése. Képtelenség lenne azt gondolni, hogy mint egy óriási Patyolatban, tehetetlenül hagyjuk lesikálódni lelkünkéről a bűn nyomait. Ahogyan tevékenyen részt vettünk a bűnök elkövetésében, Isten megkivánhatja teljes igyekezetünket a felé való közelítésben is. A tudatosan elkövetett rossz következményeivel is tudatosan kell megbirkózunk.

Ha megpróbáljuk felmérni a pokol jelentőségét, egy hasonlat talán közel visz hozzá. Ha valakibe úgy szerelmes egy ember, hogy ez az érzés az életét teljesen kitölti, de szerelme viszonzatlan marad, akkor ez az ember boldogtalan, egész élete reménytelen vágyakozás. Ha ezt az érzést most kitágítjuk időben és térben végtelen nagyra, a visszautasítást pedig örök időkre szólónak képzeljük, akkor fel tudjuk fogni, mi lehet a pokol. Súlyosbítja az is, hogy az Isten reménytelen szerelmese tudja magáról, hogy mindennek egyedül ő az oka, s látja azt is, hogy az Isten szerelmére végképp alkalmatlan s ezen a helyzeten nem változtathat.

(Elmondták: F. Z. vegyésztechnikus, S. J. káplán, R. Z. plébános, K. E. villamosmérnök, M. B. újságíró, U. M. gépíró, T. A. fogtechnikus, I. L. iroda-vezető.)

HEGYI BÉLA

Revue mensuelle — Rédacteur en chef: György Rónay — Rédaction et administration:
Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an 4,50 US dollars.

S O M M A I R E

Tamás Nyíri: L'approche de Noël — *László Horváth*: Jésus, Jean, Koumrân — *László Kocsis*: Poèmes — *Endre Szigeti*: Foi et philosophie chez Jaspers — *Béla Hegyi*: Poème — *István Volly*: Jeu de Noël avec un Turc — *Amy Károlyi*: Poème — *Rezső Szij*: Le poète à cagoule — *Antal Ijjas*: Concerto pour violon (nouvelle) — *Richard Rive*: Noël d'Afrique (nouvelle)

L'EGLISE DANS LE MONDE: Synode épiscopal à Rome (*Károly Dorombo*)

LE PETIT SENTIER: Sur la participation à la messe (*Nándor Katona*).

JOURNAL

Nouveau visage de la Gregoriana de Rome (*Balázs Major*) — Journal du lecteur (*György Rónay*) — Chronique théâtrale (*András Pályi*) — Beaux-arts (I. D.) — Rubrique musicale (*László Rónay*) — Près de la radio, devant le petit écran (*László Balassy*)

DOCUMENT: Protestation du cardinal Serédi contre la prise du pouvoir par Szá-lasi (*Pál Rosdy*) — Le paradis, l'enfer et le purgatoire dans l'imagination de l'homme d'aujourd'hui (*Béla Hegyi*).

INFORMATIONS

S. S. le pape Paul VI a reçu en audience privée Mgr József Ijjas, archevêque de Kalocsa, président du corps épiscopal de Hongrie, qui prenait part au synode épiscopal extraordinaire de Rome. Après avoir transmis au Saint-Père les hommages des évêques, des prêtres des fidèles catholiques de Hongrie, l'archevêque Ijjas lui a dit qu'en conscience de l'importance actuelle de l'unité de l'Eglise, et pénétrés de la responsabilité commune que le peuple de Dieu désire partager avec le vicaire du Christ sur la terre, les évêques, les prêtres et les fidèles catholiques de Hongrie restent fidèlement attachés à notre Eglise, au successeur de l'apôtre Pierre, à la discipline de notre sainte mère l'Eglise. Le Saint-Père l'a écouté avec joie, et ajouta qu'il priait avec ferveur pour les évêques et les prêtres de l'Eglise hongroise, ainsi que pour les moines et les religieuses qui y exercent leur vocation, et pour les fidèles de Hongrie. Il leur a envoyé à tous ses salutations paternelles et sa bénédiction apostolique. En parlant du travail du synode, il a exprimé sa joie d'avoir appris qu'un représentant de la presse catholique hongroise avait participé au service de presse du synode. Le Saint-Père a prié Mgr l'archevêque József Ijjas de remettre au journaliste Ferenc Magyar, qui avait assumé le service de presse du synode pour la Hongrie, une plaquette commémorative de la sixième année de son pontificat, ainsi que sa bénédiction apostolique pour lui et toute sa famille.

Dans sa circulaire Mgr l'évêque József Kacziba, administrateur apostolique de Győr, a rendu compte de son voyage à Rome et de la visite qu'il a faite chez le Saint-Père. J'ai été très ému — écrit-il — par la cordialité avec laquelle le Saint-Père m'a fraternellement accueilli et par l'intérêt paternel qu'il a témoigné envers notre diocèse. Enfin il a demandé en quoi il pourrait nous aider. J'ai parlé des travaux de restauration de la cathédrale. Il m'a assuré en souriant qu'il ne nous oublierait pas... Depuis ce temps, son don nous est déjà parvenu par voie officielle. La restauration d'un des plus importants édifices ecclésiastiques de la Transdanubie, celle de la cathédrale de Győr se poursuit à la cadence prévue par les plans.

Organisée par le Ministère des Affaires Culturelles et l'Office National des Affaires du Culte, une conférence de deux jours des directeurs des collections ecclésiastiques, des bibliothèques, des archives et des musées de Hongrie a été tenue à la Galerie Nationale Hongroise. Le secrétaire d'Etat József Prantner, président de l'Office National des Affaires du Culte et M. János Molnár, vice-ministre des Affaires Culturelles ont pris part à la conférence et y ont pris la parole. Du côté catholique étaient présents: le chanoine docteur Imre Várkonyi, directeur national d'Action Catholica et du Centre National des collections catholiques, et István Faith, secrétaire général du Centre National des Collections Catholiques. Le chef du département des musées du Ministère des Affaires Culturelles, M. Antal Gönyei, a informé les participants aux délibérations; les organes de l'Etat et ceux de l'Eglise considèrent la préservation et l'entretien des collections ecclésiastiques comme une tâche commune. Plusieurs des directeurs des collections ecclésiastiques ont pris la parole, du côté catholique ce fut M. István Faith, pour remercier les organes de l'Etat de l'important soutien matériel et moral qu'ils apportent à la conservation d'objets d'art de valeur inestimable au point de vue de nos souvenirs ecclésiastiques comme à celui de notre culture nationale tout entière. Ils ont souligné qu'à l'avenir ils continueraient à intensifier la coopération pour que les collections qui se trouvent en possession des Eglises deviennent les trésors publics de la culture nationale. Les participants à la conférence ont visité le Musée d'Histoire de Budapest et les expositions de la Galerie Nationale Hongroise au Château de Buda, puis ils se sont aussi rendus aux Archives Nationales hongroises.

A Budapest, le soixante-dixième anniversaire de Lajos Bárdos, chef d'orchestre de musique religieuse et compositeur de renommée mondiale a été célébré en l'église Szent Péter d'Alcantara, dans le cadre pieux d'un concert de musique liturgique. Les chœurs ont interprété les plus belles, les plus importantes oeuvres du maître parmi lesquelles „La vision d'Ezéchiel”, son nouvel ouvrage, était présenté chez nous pour la première fois.

L'émission hongroise de la Radio du Vatican a communiqué la déclaration de Sándor Klempa, administrateur apostolique de Veszprém, sur la vie de la musique religieuse hongroise. Il a mentionné entre autres l'Association Szent Cecilia fondée en 1897, qui, en 1969, a pris le nom de Société Szent Cecilia. Il a souligné l'importance du fait qu'en dehors des cours de formation de chantes organisés jusqu'ici, à partir de l'année scolaire 1969—70, pour favoriser l'instruction musicale plus élevée, un cours de formation de chefs-d'orchestre sera repris par la chaire de liturgie de l'Académie Centrale de Théologie.

Le 16 octobre, Gustav A. Wetter S. J. professeur de l'Institut Pontifical Oriental a tenu une conférence dans la salle d'honneur de l'académie de théologie, où le doyen János Pfeifer a salué le conférencier et les assistants, à la tête desquels se trouvaient Mgr Pál Brezanóczy, archevêque d'Eger, secrétaire du Corps Episcopal, Mgr l'évêque Imre Szabó, administrateur apostolique, ainsi que les évêques Mihály Endre, József Winkler et György Zemlén.

Un choix de textes de Teilhard de Chardin a paru en langue hongroise. La publication des traductions de Teilhard par Mme Valéria Dienes âgée de quatre-vingt-dix ans, constitue un événement marquant de la vie spirituelle catholique hongroise. C'est grâce à l'indomptable activité démentant l'âge avancé de l'ancienne disciple et traductrice de Bergson que la Société St István a été à même de régler cette ancienne dette. Le livre a paru sous le titre: *La foi dans l'Homme*. Grâce à ces textes choisis nous pouvons obtenir une vue d'ensemble de l'oeuvre générale du savant jésuite, penseur et paléoanthropologue.

La Société Teilhard de Chardin allemande a organisé une conférence allemande-hongroise sur „La convergence, ses possibilités et ses limites” qui se tenait à Regensburg le 1. et 2. novembre. Les savants hongrois qui y participaient étaient M. Attila Ágh, un des meilleurs connaisseurs marxistes de Teilhard, membre de l'Institut Philosophique de l'Académie Hongroise, M. Ferenc Gál, M. Tamás Nyiri et M. László Paskai, professeurs à l'Académie Théologique de Budapest, et M. György Rónay, rédacteur de Vigilia. Leurs conférences, et celles des participants allemands (M. Alois Guggenberger et M. Paulus Engelhardt, professeurs de théologie) paraîtront dans un numéro prochain des *Acta Teilhardiana*, revue de la Société, rédigée par M. Gerhard Sitzmann.

VI. Pál pápa magánkihallgatáson fogadta a római rendkívüli püspöki szinoduson részt vevő Ijjas József kalocsai érseket, a magyarországi katolikus püspöki kar elnökét. A pápa érdeklődésére válaszolva Ijjas érsek a magyarországi katolikus püspökök, papok, hívek köszöntésének tolmácsolása után elmondotta, hogy átérezve az egyház egységének mai jelentőségét, és áthatva attól a közös felelősségtől, melyben Isten népe osztozni kíván Krisztus földi helytartójával, a magyarországi katolikus püspökök, lelkipásztorok és hívek hűségesen ragaszkodnak egyházunkhoz, Péter apostol utódjához, az anyaszentegyház fegyelméhez. A Szentatya örömmel vette ezt tudomásul, hozzátéve, hogy buzgón imádkozik a magyar egyház püspökeiért, papjaiért, a hivatásukat teljesítő szerzetesekért és szerzetesnőkért és a magyar hívekért. Mindannyiuknak atyai üdvözlését és apostoli áldását küldte. A szinodus munkájáról szólva, örömmel vette tudomásul, hogy a szinodusi sajtószolgálat munkájában a magyarországi katolikus sajtó képviselője is részt vett. Megkérte Ijjas József érseket, pápaságának hatodik évében készült emléktábláját azzal adja át a sajtótudósítást végző Magyar Ferenc újságíróknak, hogy ugyanakkor neki és egész családjának apostoli áldását is küldi.

Kacziiba József püspök, győri apostoli kormányzó körlevelében beszámolt római útjáról és a Szentatyánál tett látogatásáról. Megható volt az a közvetlenség, amellyel testvéreként köszöntött — írja a Szentatyáról —, és az az atyai szeretet, amellyel egyházmegyénk után érdeklődött. Végül azt kérdezte, mivel lehetne támogatásunkra. A székesegyház restaurálási munkáit említettem. Mosolyogva biztosított, hogy nem feledkezik meg rólunk... Adománya azóta a maga hivatalos útján meg is érkezett hozzánk. A Dunántúl egyik legjelentősebb egyházi épületének, a győri székesegyháznak felújítása a terveknek megfelelő ütemben folyik.

A székesfehérvári püspökség és az István Király Múzeum megállapodása alapján feltárást végeztek a püspöki palota kertjében, és az eddig régészetileg érintetlen területen keresték a középkori királyi bazilika maradványait. Az eddig ismert hét pillér után előkerült a nyolcadik, amelynek létezését a régészek csak sejtették és számítások alapján feltételezték. Az ásatások során mintegy öt négyzetméter területen a bazilika vörösmárvány padlóját is megtalálták.

Vajda József váci segédpüspök, a Szent István Társulat kiadásában megjelent Keresztény tanítás című könyvéről beszélgetett az Új Ember munkatársával. — Célom a vatikáni zsinat határozatainak megismeréséhez szükséges tanbeli alapfogalmak kifejtése és magyarázata volt, korunk tudományos eredményeinek számbavételével. Két újabb munkám is befejezés előtt áll. Az egyik a szentségekről szól, a bűnbánat, a házasság, a keresztség problematikáját tárgyalja a mai élet keretei között. A másik egy modern erkölcsstan, amely korunkról ad képet és korunknak válaszol — nyilatkozta Vajda püspök.

A Művelődésügyi Minisztérium és az Állami Egyházügyi Hivatal rendezésében a magyarországi egyházi gyűjtemények, könyvtárak, levéltárak, múzeumok vezetői kétnapos értekezletet tartottak a Magyar Nemzeti Galériában. Az értekezleten részt vett és felszólalt Prantner József államtitkár, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke és Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes. Katolikus részről jelen volt dr. Várkonyi Imre prépost-kanonok, az Actio Catholica országos igazgatója, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ igazgatója és Faith István, az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ főtitkára. A tanácskozáson Göncyi Antal, a Művelődésügyi Minisztérium múzeumi főosztályának vezetője tájékoztatta a résztvevőket; az állami és egyházi szervek közös feladataként jelölte meg az egyházi gyűjtemények megővását, ápolását. Az egyházi gyűjtemények vezetői közül többen felszólaltak, katolikus részről Faith István, és köszönetüket fejezték ki az állami szerveknek azért a jelentős anyagi és erkölcsi támogatásért, amely az egész nemzeti kultúrának és egyházi emlékeink szempontjából felbecsülhetetlen műtárgyak megőrzését szolgálja. Hangsúlyozták: a jövőben tovább szorgalmazzák az együttműködést, hogy az egyházak tulajdonában lévő gyűjtemények a nemzeti kultúra közkincsévé váljanak. A konferencia résztvevői megtekintették a Budapesti Történeti Múzeum és a Nemzeti Galéria kiállításait a budavári palotában és felkeresték a Magyar Országos Levéltárt is.

A **Vatikáni Rádió** magyar adása ismertette **Klempa Sándor** veszprémi apostoli kormányzónak a magyar egyházzenei életről szóló nyilatkozatát. Többek között megemlékezett az 1897 óta működő **Szent Cecilia Egyesületről**, amely 1969-ben **Szent Cecilia Társulat** nevet vette föl. Hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy az eddigi kántorképző tanfolyamokon kívül az 1969–70-es tanévtől kezdődően a magasabb zenei képzés érdekében karnagyképző tanfolyam indul a Központi Hittudományi Akadémia liturgikus tanszékének keretében.

Szeged október 11-én emlékezett meg felszabadulása 25. évfordulójáról. A megemlékezésből kivették részüket a szegedi katolikusok is. Népes ünnepség zajlott le a szegedi szemináriumban, amelyen megjelent **Udvardy József** püspök, csanádi apostoli kormányzó, **Beresztóczy Miklós** prépost, az országgyűlés alelnöke, a püspöki aula, a szeminárium tanári és előljáró kara, valamint a lelkipásztorkodó papság számos tagja. **Szilas József** rektor megnyitójában személyes élményei alapján idézte fel a negyedszázad előtti eseményeket. Tanulságként rámutatott: élünk kell a felszabadulás lehetőségeivel. Dolgoznunk kell becsülettel napról napra. Az igazi béke a haladással és a fejlődéssel valósul meg. **Beresztóczy Miklós** prépost, az országgyűlés alelnöke megemlékezett a huszonöt év előtti bátor és helytálló papokról. Az ünnepség befejezeként **Udvardy József** püspök szólt a jelenlevőkhöz. Hangsúlyozta: a keresztény hívő minden jóakarató emberrel összefog, hogy ne ismétlődjék meg a háború.

Gustav A. Wetter S. J., a Pápai Keleti Intézet professzora, október 16-án előadást tartott a Hittudományi Akadémia dísztermében, ahol **Pfeifer János** dékán üdvözölte az előadót és a vendégeket, akiknek élén ott volt **Brezanóczy Pál** egri érsek, a Püspöki Kar titkára, **Szabó Imre** püspök, apostoli adminisztrátor, **Endrey Mihály**, **Winkler József** és **Zemplén György** püspökök.

Teilhard de Chardin válogatás jelent meg magyarul. A kilencvenéves **Dienes Valéria** Teilhard-fordításának megjelenése jelentős eseménye a magyar katolikus szellemi életnek. Az egykori Bergson-tanítvány és Bergson-fordító kora ellenére is lankadatlan aktivitásának köszönhető, hogy a **Szent István Társulat** most törleszthette a régi adósságot. A könyv „Hit az Emberben” címmel jelent meg. A válogatás nyomán átfogó képet alkothatunk a tudós jezsuita paleoantropológus és gondolkodó kialakult életművéről.

A **német Teilhard de Chardin Társaság** magyar–német konferenciát rendezett november 1-én és 2-án Regensburgban, a régi városháza Dollinger-termében. A **konvergencia lehetőségei és határai** címmel, **Horst Ruprecht** professzor elnöklésével, a társaság titkára, az **Acta Teilhardiana** szerkesztője, **Gerhard Sitzmann** szervezésében. Német részről **Alois Guggenberger** és **Paulus Engelhardt** professzorok tartottak előadást (A tudományok humanizációja és az evolutív konvergencia. Údvtörténeti teleológia és konvergencia). Magyar részről a megbeszéléseken öten vettek részt és adtak elő: **Ágh Attila**, a Tudományos Akadémia filozófiai intézetének munkatársa, Teilhard egyik legkiválóbb marxista ismerője (A konvergencia antropológiai előfeltételei), a Hittudományi Akadémia három professzora: **Gál Ferenc** (Teilhard jelentősége a dialógusban, mint a konvergencia lehetőségében), **Nyíri Tamás** (Keresztény antropológia és konvergáló evolúció), **Paskai László** (A teleológia szerepe a konvergencia evolúciójában), és **Rónay György** (A konvergencia lehetőségei és határai).

Kelényi István novemberi számunkban megjelent két versébe sajnálatos tördelési hiba folytán idegen szedés került. Az „Eső” című vers első tíz sora és az „Őszi vázlat” című vers utolsó hat sora törlendő.